

Celje. (Fotgr. S. Magolič.)

Celje in okolica.

(Povestne in mestopisne črtice. — Poleg „Celjske Kronike“ i. dr. sestavil *Andrej Fékonja*.)

„Cele, pod rimskoj oblastjoj glavno mesto srednjega Norika, v 14. ino 15. stoletu pa sedež toliko premožnih ino imenitnih grofov, ni samo le za vso Štajersko, nego tudi za vse sosedne dežele imenitno mesto, kajti se je v njem mnogo godilo, kar zadene te dežele. Zato obseže tudi ‚celska kronika‘ mnogo za domovino ino za sosedne dežele pomnenja vrednega. Ménim tedaj, da ne bodo samo le Celani to kroniko radi brali, temveč da se bodo tudi drugi s njoj soznani hotli; zategadel jo natisniti dam.“

Ignac Orožen.

Opisan je v raznih knjigah, časopisih in novinah slovenskih že marsikateri kraj slovenske zemlje: tu prijazno mesto in ličen trg, tam pisana dolina in zelena gora, pa zopet mirno jezero in bistra reka; sedaj ta, sedaj ona zanimiva okolica lepe naše domovine. In to ali v povestnem obziru, ali v prirodnem pogledu, ali bodisi v kakoršnem koli odnošaju k boljemu nje poznavanju i na domu i po svetu.

Jeden izmed najzanimivejših predelov obče naše domovine, slovenske zemlje, je gotovo Savinjska dolina in v njej posebe okolica celjska. Kakor je krasen ta kraj v pogledu prirodnem,

tako je tudi znamenit v obziru povestniškem; ter zato pač vreden, da si ga nekoliko natančneje predočimo.

„Celje, staro slovensko mesto — kakor veli P. Hicinger v svojem ‚Domačem Kalendaru slovenskem‘ za leto 1864., str. 95 — Celjsko mesto na slovenskem Štajerji stoji prav na prijetnem in priložnem svetu; lepa rodovitna ravnina ga obdaja skoraj na vsako stran, bistra Savinja urno teče ob kraji, železnica memo drži proti jugu in severju; na bližnjem griču so ostanki starega grada, nekoliko bolj oddaljen je novi grad. Tudi v mestu se dá prijazno

bivati; ceste in ulice so čedne in zložne, hiše pripravno in lepo stavljene, cerkve po redu zidane in okinčane, učilnice po potrebi oskrbovane, naprave za ubožne in bolnike osnovane.“

In drug pisatelj naš pravi: „Starodavno, nekdanj slavno, mesto Celje leži (stoji!) pod 32° 54' vshodne dolgosti in 46° 14' severne širivosti, v južno-vshodnem kotu krasne Savinjske doline, na levem bregu bistre Savinje, v katero se ondi izliva vijugasta Voglájina združena s Hudínjo. Od glavnega štajerskega mesta Gradca je Celje oddaljeno 16³/₄ milj; nad morjem je vzvišeno 234:156 metrov ali 741 dun. čevljev, in pokriva 166:473 hektarjev ali 289 oralov 828 □^o zemlje. Ima po zadnji ljudski štetvi od l. 1890. vkup 6264 stanovnikov, ki so po narodnosti z večine Slovenci, vendar kakor skoro po vseh slovenskih mestih tako ponemčeni, da jih ne bi spoznal, ako bi jih ne izdajala imena. Po svojem zemljepisnem položaju ter po državnih in trgovinskih razmerah se sme Celje imenovati glavno mesto Malega Štajerja; kajti skoro vsi štajerski Slovenci se morajo v svojih domačih in javnih stvareh in potrebah obračati v Celje.“ („Slov. Gospodar“ 1878, št. 14.)

Celjska okolica, v širšem pomenu, leži zemljepisno po priliki med 32¹/₄^o in 33¹/₄^o vshodne dolžine, pa 46° in 46¹/₃^o severne širivosti. Po prirodnem obrazu površine se deli ta prostor na ravni in brda.

Ravnica, proustrirajoča se med Letúšem in Celjem, imenuje se sploh Savinjska dolina, tudi srednja Savinjska dolina, katera se proti Vójniku in Téharjem razširja v združeno Hudínjsko in Voglájinsko polje, skupno tudi Bozne zvano. Prava Savinjska dolina od Letúša do Celja je 22:5 km dolga in poprék 3:75 km široka. Kar je doline niže Celja proti Laškemu trgu in Zidanemu mostu k jugu, računani se k dolnjim, višje Letúša na zapad proti Mozirju in Lubnemu pa k gornjim Savinjskim dolinam.

Vzvišine na južni strani med Vranskim, Zidanim mostom, Planino in Podčetrtkom se imenujejo skupno Celjske gore. Na zapadu so od Vranskega po krajevnih nazivih Gornjegradске, Lubenske in Solčavske ali v občé Savinjske planine. Te-le prehajajo na severnem obodu v takozvano Dravo-savsko pogorje, raztezajoče se proti vshodu kot Šóštanjsko in Vitanjsko Pohorje prek Konjiške gore do Šmárijskih hribov. Južna in zapadna stran teh vzvišin je gorata, severna in vshodna samo hribočasta. V Celjskih gorah je n. pr. Gozdnik 1088:6 m, Tolst 832:6 m visok.

Med vodami je glavna reka Sávinja, katera izvira v Solčavskih planinah, teče v glavni črti proti vshod. jugovshodu do Celja, kjer se v pravem kotu obrača na južni jugozapad ter se pri Zidanem mostu izliva v Savo. Dolga je Savi-

nja, po ovinkih merjena, 87:17 km (11¹/₂ milj), široka od Mozirja do Celja 66:36 m in od Celja do Zidanega mosta poprék 47:4 m. V Savinjo pritekajo na levem bregu Lubnica, Suha, Trnova, Libija, Paka (največji pritok), Ložnica, Podsevnica, Voglájina s Hudínjo, Lahomen in Gračnica, na desni pa Lučenski potok, Dreta, Boljska s Trnavico, Reka, Kolja, Pongraški in Libojski potok, Rečica in Breznica.

Razven mesta Celja so v celjskem okrajnem glavarstvu ti-le trgi s številom ljudij: Sv. Jurij ob južni žel. 422, Vojnik 616, Žalec 657, Braslovče 322, Mozirje 511, Rečica 414, Lubno 840, Gornjigrad 797, Vransko 694, Laško 798, Vitanje 390, Konjice 994. Ne daleč od Celja so toplice in zdravilna kopališča pri Dobrni, na Laškem in v Rimskih toplicah.

Povestnica.

Kar se dostaje povestne strani Celja¹⁾ in celjske okolice, pač so resnične našega kronista besede, ki sem jih postavil na čelo temu spisu: „Celje, pod rimsko oblastjo glavno mesto srednjega Norika — po imenu Celeja, v XIV. in XV. stoletju pa sedež toliko premožnih in imenitnih — tako zvanih — celjskih grofov, ni samo za vso Štajersko, nego tudi za vse sosedne dežele imenitno mesto, kajti se je v njem mnogo godilo, kar zadeva te dežele.“

Da, uprav Celje, to dandanes malo in po sebi neznaatno mestece, bilo je nekdanj v povestnici veliko in znamenito. Skromna njegova sedanost se diči s slavno prešlostjo. Ponosno se lahko pozivlje na svoje svetovne dogodke v

¹⁾ Od kodi je ime „Celje“? „Mit diesem Namen hat es ein Bewandniss, wie mit dem Namen Lotmerg“, pravi Trstenjak. Naj priobčim to, kar mi je pisal veliki naš zgodovinoznanec v zasebnih pismih (meseca sušca l. 1878.) 1. V besedi Celje je nastal glas odprti *e* iz *a*, prim. brät = brat, kakor se v celjski okolici govori, tudi lastno ime *Slakär* = *Slakar* iz *Slakar*. Moramo bolje misliti na *a*, in — kar je spomina vredno — Ptolomaeus piše: *Kälēia*, a ne *Kälēia*, ime tega mesta. Dokazano pa je in kritični jezikoslovci so sprejeli za resnico, da je latinski *c* pred sledečim *e* in *i* tje v VI. in VII. stoletju, v dōbo po prihodu Longobardov v Italijo, še se glasil kot *k* (prim. Corssen Lat. Aussprache, 2. Aufl. I. 48). Ves čas zapadno-rimskega cesarstva je bil lat. *c* pred *v* s e m i vokali jednak grškemu *k*. Govorilo se je torej *Kēleja*, ali boljše označeno: *Kälēja*. Potemtakem bi imeli them. *kal*, dialekt. *käl*, in suffiks: *ēja* (*hta*), kakor nahajamo v stsl. *Brъѣтя* (*brъžēja*), *syrtis*, die Sandbank. Gledé na topično *lego*, katera je v starodavni dōbi bila močvirna in kaluzna, značilo bi stsl. *kal*, *πυλός*, lutum, blato, in *Kälēja*, *Kälēja* bi bil locus coenosus, luteus, palustris, blatni, močvirni kraj. Sedanji izvor: *Cēlje*, iz katerega je nastalo nemško: *Cilli*, izvira iz poznejše dōbe, ko se je lat. *c* pred *e* in *i* kot *c* (nemški *ç*) začel izgovarjati, ko se je glas *k* pred *e* in *i* izpremenil v *c* (= nemški *ç*), ter se je začelo govoriti: *Cicero*, *cella* namesto: *Kikero*, *Kella*. Latinščina je bila uradni jezik

starem in srednjem veku, s kakoršnimi se ne more ponašati marsikatera prestolnica ne prejšnjih ne naših dnij.

Poleg takih činov svetovnih — v dóbi Rimljanov in za celjskih grofov — pa moremo za beležiti o Celju in njegovi okolici tudi dokaj krajevnih zanimivostij zgodovinskih. Tako je za nemškega cesarstva v X. do XII. stol. bila Savinjska krajina poseben upravni oddelek s svojimi oblastniki. Pozneje je v turških bojih občutila tudi ta stran naše domovine kruto silo azijskega divjaka; in tudi v domačih borbah, v takozvanih „kmetskih puntih“, ni bilo brez nasilja in krvi, kakor naposled niti v našem veku ne brez vojnih nadlog.

A ne samo svetovna povestnica, tudi cerkvena zgodovina nam podaje o Celju in njegovi okolici spomina vrednih zgodeb. Že v prvi dóbi krščanstva med prvotnimi stanovniki je stala tukaj v celjskem mestu škofja stolica; a še preje je bil proslavil svoje rodišče sv. Maksimilijan. Po zopetni pokrstitvi novодоšlih Slovencev pa je bila ta stran slovenske zemlje od XII. do konca XVIII. stol. neka posebna cerkvena okrajina, tako imenovani Savinjski arhidijakonat, okrožje za namestnike oglejskih patrijarhov z nekaterimi škofovskimi pravicami. Pa tudi protestantstvo ima iz svojega časa tukaj dobršen del svoje povesti.

Razven človeških dejanj in dogodb so bili naposled tudi prirodni pojavi, kakor potresi, povodni, ogenj, boleznj, glad in druge nezgode, ki so razsajale in mnogo v posledicah svojih vplivale po tem-le našem kraju.

In tako hrani Celje, kot glavna in najznamenitejša točka tega predela, s svojo bližnjo in

cerkve in gosposk, in tako se je ljudstvo navadilo izgovora, kakor je rabil duhovnikom in uradnikom, ker se je bil sčasoma izgubil izvorni izgovor in pomen imena. — 2. V them. kal imamo pa še drug za lego Celeje prikladen pojem, kateri znači: hrib, višino. Glagol se nam je sicer izgubil, a besedokladje živi še v lastnih imenih. V župniji sv. Jakopa v Dolu se imenuje neki breg: Kal, na Kranjskem sta hriba: Črni Kal, Sivi Kal; Kale, gorat kraj v Vranski okolici, isto tako v župniji sv. Ilja pri Velenju, Kalnik, visoka gora poleg Lutbrega v Hrvaški. Litevski: kelti, dvigati se, kálnas, hrib, iz tega naše čelo; sorodno lat. cel-su-s, ex-cel-lo, cul-men — collis, gršk. κολ-ωνός, hrib, vrh, st. saks. hol-m, hrib, grič. — Ker ljudstvo še vedno izgovarja: Cēlje, to je prvotna oblika bila: Kalje, dialekt. Kēlje — Kälje, in to bi pomenjalo: gorat, hribovit kraj. Sufiksa: je ne pozna latinski jezik; Rimljan je torej imenu dal latinsko obliko: Celeia. Sicer imamo mi tudi sufiks: ēia, vendar ne kaže, kakšno je ime; kraj bolje znamenjuje oblika Kalje — Kälje. — V Celeji in njeni okolici so se godile mnoge izpremembe, ali kraj je gotovo ostal zmerom središče latinsko uradujoče duhovščine. V VI. stoletju, kakor omenjeno, začelo se je lat. c pred e in i izgovarjati kot slov. c = nemški ç, in tako tudi: Celeja namesto: Keleja, in iz ust duhovščine in gosposke je prešel izgovor v ljudski jezik. — Tako Trstenjak.

daljnjo okolico vred, dosti srečnih in nesrečnih, veselih in žalostnih spominov iz naše usodne minulosti, ter nahajamo Slovenci uprav v celjskih zgodbah lep kos povestnice svojega národa.

Naslednje črtice nimajo torej samo zgodovinskega namena, ampak zajedno naj tudi vne-majo rojake za čim večjo ljubav domovine.

Celje in okolica v dóbi Rimljanov.

„Kadar popotnik v lepo Savinjsko dolino pride, najde starodavno Celejo. Kamor se v tem prijetnem mestu le ogleda, povsod zadene na ostanke rimskih spomenikov. V prijazni Savinjski dolini še vsako leto plužno črtalo izrova nove zaklade.“

Davorin Trstenjak.

O najstarejših prebivalcih v celjski okolici nahajamo nekaj sledov v griški in šentpavelski župniji, oziroma v krajih Bezovniku in Šeščah. To so namreč starinska pokopališča ali tako zvane gomile, kakoršnih je itak mnogo znanih povsodi na slovenski zemlji.

Navadno imajo, zlasti nemški učenjaki, take nasipe za keltske grobove. No drugi trdē, in to z razlogi, da so te gomile slovénске, ter so prvi stanovniki v naši strani bili uprav Slovéni. Pisana povestnica nam o tem seveda ničesar ne javlja vse tje do dóbe Rimljanov, s katerimi za našo domovino sploh počenja zgodovinska dóba.¹⁾

Iz rimske dóbe pak imamo, kakor na slovenski zemlji v obče, tako posebe tudi v lepi Savinjski dolini in njeni okolici še dandanes obilnih zgodovinskih spominov o tedanjem latinskem življu. Osobito znamenita je glavna točka vse okolice, v jugovshodnem kotu doline stoječe mesto Celje, rekše starodavna Celeja. Res — da velim z našim Davorinom Trstenjakom — „kamor se v tem prijetnem mestu človek le ogleda, povsod zadene na ostanke rimskih spomenikov“. Pa tudi v prijazni Savinjski dolini, — in kakor rečeno, po vsej tukajšnji okolici — takorekoč „še vsako leto plužno črtalo izrova nove zaklade (Novice 1853. 18).

V naslednjem sestavku podajem torej nekoliko kulturno-historičnih črtic o Celju in okolici iz rimskih časov, da vidimo, kako zanimiv in znamenit je ta kraj v naši domači povestnici stare dóbe.

Rimska Celeja.

Ni dvojbe, da so temelj Celju položili že prvotni prebivalci naši — Slovéni. To kaže že

¹⁾ Vid. „Dom in Svet“ 1894: Ogled po stari povestnici slovenski, str. 311.

njegovo ime, ki ima z nekdanj čisto slovenskim Celovcem isto koreniko. A kedaj bi bilo Celje nastalo, tega nam povest ne pové in povedati ne more.¹⁾

Rimljani so torej, zavladavši v tem kraju — v Panoniji l. 33. in v Noriku o. l. 14. pr. Kr. — Celje že našli, akoprem menda še malo in ubožno mestece.²⁾ Prvi je omenja rimski pisatelj Plinius mai. (umrl l. 79. po Kr.) III. 23 med noriškimi mesti po imenu Celeja. Claudius Ptolemaeus (umrl l. 147.) II. 14 piše Καλιεα in veli, da je najskrajneje mesto v Noriku, 36 miliarijev od Petovija (Ptuja) oddaljeno; a Ph. Cluverius (Vindelicia et Noricum c. V.) računi dalje med tema mestoma na 35.000 korakov.³⁾

Zaradi lege na meji Panonije in na razvodju vélike ceste kazala se je Celeja Rimljanom dosti važen kraj. Meja med Norikom in Panonijo je namreč bil takozvani Mons Cetius, t. j. gorovje od sedanjega Kahlenberga pri Beču (Dunaju) preko Semernika, Lanč pri Gradcu, ter preko panog Pohorja, preko Boča, Laškega trga, Trboveljskega hribovja pa do Šmárijine gore pri Ljubljani.⁴⁾ Vélika cesta pak, katera je iz Italije vodila skoz postaje: Akvileja, Emona, Ad Medias (Vransko) v Celejo, delila se je ter šla jedna: čez Celejo nad Lotodos (Stranice), Ragindono (Čadram) v Petovij (Ptuj) itd., in druga: iz Celeje pa nad Upellae (Vitanje), Collatio (Slovenji Gradec) v Virunum (Gospa Sveta) itd.⁵⁾

Rimski cesar Claudius (41—54) je torej v sredi I. veka naselil v Celje prve Latince. S tem se je mesto vse bolj povzdignilo in razširilo. Tudi je ta cesar podelil mestu rimska državljanska prava s svojimi zakoni in oblastvi. Vsled tega pa je Celeja postala „municipium“; a po svojem zavetniku Claudiju se je ta rimska naselbina imenovala tudi „Claudia Celeja“.⁶⁾

Že iz tega, da je rimski cesar Celje tako odlikoval, moremo sklepati, da je bila Celeja takoj v oni dóbi nekaj več, negoli navadna rimska kolonija, ali tudi le samo rimski tabor ali vojaška postaja; temveč da je Celeja že tedaj bila sloveče in imenitno mesto. Ime „municipium“ je namreč dajalo ob času republike in v I. stoletju po Kr. dotičnemu mestu neko posebno prvenstvo nad drugimi mesti, ki so bila le navadne rimske naselbine, „coloniae“. Kakor povedano, imelo je municipium rimsko državljanstvo, a se je upravljalo po svojih samostalnih zakonih. Na čelu mestnega urada so bili

izprva štirje možje, od katerih sta bila dva za sodstvo, „duumviri iure dicundo“, in dva „aediles“ za upravniške posle. Duumvira sta bila predsednika senatu in ljudski skupščini ter najvišja sodnika, nekako to, kar konzula v Rimu; aedila pak sta nadzorovala javna poslopja, ceste in trge ter skrbela za mir in red na trgoviščih.¹⁾ V Celju še dandanes pričata o tej davni slavi mesta dva kamenita spomenika; jeden (v zidu pri vratih prejšnje mestne bolnice sv. Elizabete poleg župne cerkve) z napisom:

TI. CLAUDIVS MVNICIPII. CELEI...
LIB. FAVOR. V. F. SIBI . . . IVLIAE.
PVSILLAE CONIVGI. SVAE. ET. SV...;

in drugi (v Gosposki ulici št. 12 v takozvanem Antikenthor) z napisom:

M. P. O. C. BELLICIVS INGENVVS
IIVIR. CL. CEL.

— duumvir Claudiae Celeiae etc.²⁾

Kaka je bila rimska Celeja o prehodu III. v IV. stoletje, opisuje nam nekoliko „Vita S. Maximiliani“ blizu tako-le: Bila je bogata, jako obljudena, silna v orožju, s plemenitimi in slavnimi meščani nastanjena, s stolpi zavarovana, z marmornimi palačami okrašena, zmerom pripravna na boj, druga Troja po predstvu, žal, tudi po usodi.³⁾ V Savinji se je našlo več rimskih kamenov spomenikov, kar kaže, da je tam, kjer sedaj Savinja teče, nekdanj bilo mesto, in da je staro Celje bržčas stalo na obeh bregovih Savinje.⁴⁾ V trdnem taboru pak je bila zmerom nameščena močna četa vojakov za posadko, od katerih sta zabeleženi na kamenitih spomenikih

LEG. II. ITAL. in LEG. XXV.

Vojaški oddelek je bil po vsi priliki v sedanjem graškem predmestju. Tu je namreč bilo v vrtu trgovca Jan. Stallnerja najdenih posebno mnogo vojaških spomenikov (med 1853.—1859. letom triindvajset in l. 1863. še šest kamenov), ki so jih bili postavili sami legijonarji in ponajveč beneficijarji vse I. O. M., a poleg njega le bojnim božanstvom: Depulsori in Eponae. Ne daleč proč, blizu cerkve sv. Duha, pa so našli kip prisegajočega vojaka, in nekaj bliže proti mestu pri graških vratih neki relief z raznim orožjem, ščiti, golenicami, oklepi, sulicami, sekirami, trobljami itd.⁵⁾

¹⁾ Iv. Lapajne: Zgod. štaj. Slovencev 13.

²⁾ Ig. Orožen: Celska Kronika str. 6.

³⁾ Dr. J. Hoisel: Cilli u. dess. Sannbäder 4.

⁴⁾ D. Trstenjak: Novice 1870. 4.

⁵⁾ Novice 1856. 71.

⁶⁾ Ig. Orožen: C. Kronika 7.

¹⁾ Sim. Rutar: Lj. Zvon IV. 341.

²⁾ Ig. Orožen: C. K. 297. 295.

³⁾ Dr. J. Hoisel l. c. 3.

⁴⁾ Ig. Orožen C. K. 291.

⁵⁾ Dr. Al. Huber: Christthum in Südostdeutschland I. 95. sl.

Znamenita pa je bila Celeja za Rimljanov posebej kot glavno mesto osrednjega Nóríka in središče cesarjevega namestnika. To kaže neki v Celju najden kamenit spomenik z napisom:

*D. M. FL. CONSTANTINO. CLEMEN-
TISSIMO ATQ. VICT. AVG. MARTI-
NIANVS. V. P. PRAESES PROVINC.
NORICI MEDITER. D. N. M. Q. EIVS.¹⁾*

— Izza razdelitve rimske cesarjevine po Konstantinu Velíkem v štiri velike prefektore na 14 (politiških) dijecez z 116 provincijami, bili so v posameznih provincijah upravitelji v obče imenovani „rectores“, po stopinji provincij pa tudi „consulares“, „correctores“ in „praesides“. Provincij upravitelji (rectores) so bili podrejeni „vikarjem“ v dijecezah, ki so pa bili namestniki predstojnikov v prefekturi „praefecti praetorio“ zvaní; in področje rektorjev je bilo isto, kakor vikarjev v manjši meri. Po činu (stopinji) so spadali konzularji, korektorji in prezidenti večjih provincij v razred kot „clarissimi“, prezidenti manjših provincij pa v razred kot „perfectissimi“. Znak dostojanstva njihovega je bila knjiga na krasni s preprogo pokriti mizi pod cesarjevimi doprskimi podobami. Pred njimi so hodili glasniki in uradni sluge, in knjigo s cesarjevimi poprsji so nosili pred njimi. Cesarji so v pismih rektorje kakor vikarje naslavljali: „gravitas tua“ in „sinceritas tua“. ²⁾ — Razven omenjenega Martiniana, kateri je postavil svojemu cesarju Konstantinu oni spomenik l. 314., znan nam je cesarjev namestnik v Celeji še Valerius Clemens, l. 253., baje rojen Celjan, kateri se je bojeval z Goti in Markomani. ³⁾ Tudi oni sodnik Euladius, o katerem pripoveda Vita S. Maximiliani, da je bil od cesarjev v mesto Celejo poslan, da odvrne navale divjih narodov, a je silil kristijane k malikovanju in dal istega lavreaškega škofa, rojaka celjskega, obglaviti, bil je morebiti tedaj novi osrednje-nóríški upravitelj, l. 284. ali verjetneje 303. ⁴⁾ Ali je pa oni M. Ulpíus Rutilianus, ki se je za Aleksandra Sevéra v Perziji bojeval, in mu je „praefecto suo . . . cohors Tauriscorum“ postavila spomenik na Lisci pri Razboru ob Savi, tudi bil upravitelj provincije, ni gotovo; a v Celeji je baje umrl l. 237. ⁵⁾

V davni Celeji je bilo za rimskega gospodarstva seveda uvedeno tudi rimsko pogansko bogočastje. Tempelj bojnega boga Marta je bil na glas po vsej cesarjevini; in uprav k temu

templju je velel sodnik Euladius vleči sv. Maksimilijana. Stal pa je Martov tempelj nekje v graškem predmestju, morebiti blizu graških vrat, kjer je bil najden oni relief. ¹⁾ Pri sv. Petru za Žalcem pa je bil najden spomenik, postavljen Ursu, svečeniku celjskega templja, z napisom:

*C. NONIAE F. VRSI SACERDOTIS
GABESIS MONTIS . . .²⁾*

O rimskem bogočastju v stari Celeji svedoči še tudi več tukaj se nahajajočih kamenov spomenikov, kateri so posvečeni razven I. O. M. t. j. Iovi Optimo Maximo = Jupitru, še tem-le bogovom in boginjam:

*MARTI HERCVLI VICTORIAE
NOREIAE,*

*I. O. M. EPONAE ET CELEIAE SANCTAE,
GENIO CIVITATIS ORDO CELENS . . .,*

*I. O. M. CVLMINA DEIS DEABVSQVE
OMNIBVS . . .,*

GENIO ANIGEMO CVLTORES EIVS.³⁾

In razven napisov, ki časté božanstva, nahajajo se v Celju tudi kameneni obrazi in razni znaki iz starorimskega verstva. V steni pred „Starinskimi vrati“ in na prejšnjem Kinkovem dvorišču sta dve moški podobi z bikovimi rogovi in ušesi; na južni strani Dereanijevega skednja so moške podobe, v roki držeče kij; v stebru vrat v vojašnici je mladenič s sokolovimi peruti na plečih, v roki pa držeč solnčni bokal; na stebru dvornih vrat Tapeinerjeve hiše, „Žabnjak“ imenovane, je moška podoba, naslonjena na trs z listjem in grozdom, v roki držeča orgljice in paličico, noge pa križem položene in iz leve pete rastó trije listki bršljana; in na župni cerkvi na severni strani je podoba s kopjem, kladivom v obliki križa, ščitom, oklepom in okrilatimi strelíkami. ⁴⁾

No, ker je stala naša Celeja ob pokrajinski meji in pri veliki cesti, bilo ji je to mnogokrat tudi v nadlego in nadlogo. V malone vseh vojnah in bojih, tako v domačih nemirih in prevratih rimskih, kakor v silnem vrenju in preseljevanju raznih ptujih narodov, trpelo je mnogo mesto pa i vsa tukajšnja okolica. Tako posebno v hudem vstanku Panoncev l. 6. do 9. po Krist., pa v bojih med trocesarji Galbo, Otonom in Vitelijem l. 69.; nadalje o navalih Markomanov in Sarmatov leta 166. in leta 260.; zopet v vojnah cesarja Konstancija s socesarjem Magnencijem leta 351., in cesarja Teodozija s proticesarjem Eugenijem l. 394. Zatem je bil

¹⁾ Orožen C. Kr. 11.

²⁾ Fr. v. Ankershofen: Gesch. d. H. Kärnten I. 127.

³⁾ Orožen 10; Lapajne 13.

⁴⁾ Huber I. 84 sl.

⁵⁾ Orožen 9.

¹⁾ Huber 97.

²⁾ Novice 1853. 69.

³⁾ Orožen: C. Kr. 286 sl.

⁴⁾ D. Trstenjak, Novice 1859., 12; 1856., 44.

tukaj leta 408. kralj Alarik z zapadnimi Goti; l. 452. je drl todi grozoviti Attila z divjimi Huni; l. 475. je sëm prišel vojvoda Odoaker s svojimi Heruli i. dr.; in l. 489. kralj Teodorik z vshodnimi Goti, — vsi na potu v Italijo ali pa iz Italije. In naposled so šli l. 568. Longobardi s kraljem Alboinom iz Panonije v Italijo, ter so za njimi nastopili poleg divjih Avarov tudi novi Slovenci.¹⁾

V tem divjanju je pa tudi Celeja propala. Posebno je hunski Attila bil mesto hudo oplenil in uničil mnogo spomenikov iz prešlosti. A najhujši udarec je mestu zadal herulski Odoaker, kateri je na potu v Italijo Celje vse oplenil in povse porušil. „Razdrto je zdaj ležalo staro Celje, kojega so Rimljani zavoljo lepote in velikosti imenovali ‚Troja secunda.‘“²⁾

Vojne Rimljanov i. dr. v celjski strani.

Stara Celeja in vsa njena okolica je torej bila ob rimskih časih torišče velikanskih prizorov. Ker je namreč — kakor omenjeno — tu po Savinjski dolini pa mimo Celja vodila vélika cesta iz Italije v gornjo Panonijo in v pobrežni Norik, zato so tudi rimski cesarji in vojskovodje todi pohajali s svojimi legijami ter se tu ali med seboj pulili za prestol, ali pa branili meje proti sovražnikom. Pa tudi ptuji narodi so tukaj plenili, morili in pustošili, ko so napadali rimsko državo in prestolni Rim. Osobito v takozvani selitvi narodov so se drvili prav tu skozi barbarski Markomani, Kvadi, Sarmati, pa zapadni Goti, Huni, Heruli, vshodni Goti, Longobardi, Avari, novodošli Slovenci... proti Italiji in tako rekoč vse križem sveta.

In tako je bila usoda našega kraja malone ista po vseh dogodkih, vršočih se v obče v naši domovini za Rimljanov; zgodovina slovenske zemlje v rimski dóbi je zopet mnogo združena s povestnico vse rimske države v osrednji in vshodni Evropi. Zatorej preglejmo na kratko nekatere važnejše stvari iz dóbe Rimljanov, katere se več ali manj tičejo tudi naših pokrajin.³⁾

Zavлада. Zemlje osvajajoči Rimljani so od sedanje slovenske dežele najpreje si bili podvrgli Istrijo že l. 178.; zatem so zasedli Japodijo leta 129.; nadalje so si uklonili Karnijo l. 115.; in naposled je Oktavijan nekaj sam in nekaj po vojskovodji Vibiju premagal Panonijo l. 33., a po pastorkih Druzju in Tiberiju pridobil še Norik ok. l. 13. pr. Kr. Tako je zapo-

redoma prišla vsa slovenska zemlja, torej tudi celjska stran, v oblast Rimljanom ter je tudi ostala v rimski oblasti celih pet sto let. Z zmago mogočnih Rimljanov pa so zajedno zavlada, kakor povsodi, tako tudi pri nas rimski zakoni in uredbe, pa običaj in obrazovanost rimska. No, tukaj govorimo zlasti o rimskih vojnah v celjski strani.

Vstanki in meteži. — Za cesarja Augusta in naslednikov Julijevičev so se Panonci večkrat uprli svojim novim gospodarjem. Največji vstank je bil v l. 6.—9. po Kr. Ko je bil namreč cesarjev pastorek Tiberij namenil s panonskimi in ilyrskimi legijami boj na Markomane in Kvade (v Češki in Moravski), vstali so podložniki cellega Velikega Ilyrika pod vodstvom Batona in Pineta na trde Rimljane ter si pridružili tudi prebivalce celjskega okraja; ali Tiberij se hitro pomiri z Marbodom (markomanskim kraljem) pa zapodi sedaj razdvojene Panonce od Emone skoz Celejo nazaj do Boča ter jih pomiri. Po smrti Augusta l. 14. se upró okoli Petovija, Celeje in Emone legije 8., 9. in 15. cesarju Tiberiju, razdražene od nekega bivšega glumača Perčenija, ker jim novi vladar ni hotel dajati večje plače; a sedaj jih je ukrotil Tiberijev sin Druz mlajši. — Ko je z okrutnikom Neronom l. 68. končal rod Julijev in so se trije rimski vojskovodje: Galba, Othon in Vitelij borili za cesarstvo, pristale so legije 3., 7., 8., 11., 13. in 14. k Othonu ter mu proti Viteliju hitele skoz Celejo na pomoč; a ko se je Othon blizu Kremone premagan sam umoril, vrnile so se iste v Panonijo. Ker je pa med tem bil izbran za cesarja T. Flav. Vespazijan, drle so panonske legije zopet skoz Celejo v Italijo, pobile Vitelija pri Kremoni ter pomogle novemu cesarju na prestol l. 69.¹⁾

Mirni časi. — V dóbi Flavijevičev in Antonincev so imele naše pokrajine sto let mir. Povsodi so nastajali trgi in mesta ter se je oživljal promet ob velikih cestah. Rimski pisatelj Livius mai. (l. 23.—79.) imenuje Lib. III. c. 24 v Noriku te-le kraje (oppida): Virunum, Celeia, Teurnia, Aguntum, Viana, Aemonia, Claudia, Flavium Solvense. Tudi drugi kraji, n. pr. Petovium v Panoniji, so postali znameniti v tej dóbi kot sadišča in oporišča rimski kulturi, kakor tudi važne strategične točke v teh provincijah. — Kar je pokvaril Titov brat, plašljivi nasilnik Domicijan, popravil je njegov drugi naslednik cesar Trajan (98—117), hrabro in zmagalno se vojujoč v Dakiji, ter tako zopet naredil mir v podunavskih provincijah. Trajan je tudi nadalje naselil več rimskih kolonij v naših krajih, med drugimi Petovium. (Kolonijo

¹⁾ P. Hitzinger: Koledar 1864, 95.

²⁾ Orožen 13. — Ignac Orožen je v knjigi: „Celjska Kronika“ 1854 tudi zbral in točno priobčil tedaj mu znane: „Napise starih rimskih spomenikov, ki so izkopani bili tu v Celju ali okrog celjskega mesta in so še tukaj shranjeni.“ Vseh ima 50. Dosedaj je bilo najdenih kakih 66 kamenov z napisi.

³⁾ Prim. „Dom in Svēt“ 1894, str. 440 sl.

¹⁾ Ig. Orožen: Cel. Kronika str. 7, 8.

Emono je bil osnoval že cesar Klaudij, kakor Celejo, tudi Savarijo itd.) Razven tega je dal Trajan popraviti ceste ob Savi, Dravi, Muri; in mnogo kamenov miljnikov in drugih spomenikov, n. pr. pri Krškem, Celju, Vojniku, Konjicah pripoveduje nam o zaslugah tega cesarja za naše kraje. Tudi njegov naslednik cesar Hadrijan (117—138) je bil miren in vrl vladar. Pokrajinam je dal hrabre pa mile namestnike, tako Panoniji Marcija Turbona in Elija Vera. Potujoč po vseh rimskih provincijah, je obhodil Hadrijan tudi naše kraje in utrjeval mesta, o čemer nam svedoči zopet več njemu na čast postavljenih spomenikov in kovanih denarjev, kakor miljnik blizu Vojnika i. dr.¹⁾

Vojne z Markomani i. dr. — Vse bolj napredujoča prosveta naših krajev in pa prirojena bojevitost pohlepnih barbarjev sta privabili sčasoma germanske in druge narode, da so planili čez meje rimske države ter plenili, morili in puštošili po naših pokrajinah. Tako so bili Markomani in Kvadi in ž njimi Sarmati že l. 86. na severu prekoračili Dunav, pa je tedaj šel nad nje cesar Domicijan skoz Celejo, a brez uspeha. Markomani in Sarmati so pozneje l. 166. prodrli celó v naše kraje ter začeli že prav za prav takozvano selitev narodov, razbijajoči vse tje do Akvileje. Cesar Mark Aurelij je šel pomladi l. 167. in zopet l. 170. sam z vojsko nad sovražnike ter jih spodil čez Alpe nazaj za Dunav, mnogo ujetih pa naselil v opustošenih krajih ob Rabi in Muri, Dravi in Savi. Ali Markomani in drugi germanski narodi še niso mirovali; plenili, požigali in morili so zopet in zopet po naših krajih leta 254., 259. do 261. in mnogo ljudij s seboj vlačili v sužnjost, ter so jih morali rimski cesarji večkrat pobijati. — Pa tudi od vshoda in juga so privrela k nam germanska plemena, kakor Karpi in Goti od doljnega Dunava in Črnega morja, ropajoč gori do Save. Na-nje so šli skoz Celejo cesarji Filip Arabljan l. 244., Lic. Galijen l. 266., Aurelijan l. 271., Kl. Tacit l. 276. Cesar Prob (276—282) je naposled odbil one Germane nazaj za Dunav, a je vzel mnogo germanskih vojakov v rimsko vojsko za plačo. Skrbel pa je ta cesar (ki je bil kmečki sin iz Srema), da pospeši kulturo v naših deželah, ter je zato dal posušiti močvirja ob Savi in Dravi, pa napraviti rodovitna polja in tudi nasaditi vinskih goric.²⁾

Domači boji. — S popačenim sinom Marka Aurelija, cesarjem Komodom, je počela propadati rimska moč in oblast. Poleg germanskih in sarmatskih narodov, udarjajočih vedno silneje preko Dunava v Alpe, upirale so se cesarjem rimske legije same, ker so jih mamili

vladohlepni poveljniki, in drle v medsebojne vojne. Tako so l. 193. zopet izbrale panonske legije za cesarja Septimija Sevêra ter ga skoz Celejo spremile v Rim. Ta cesar je popravil z velikimi troški ceste in mostove, a v svoji telesni straži, med pretorijanci, je imel same zveste in hrabre noriške vojake. Cesar Helijogabal (218—222), okruten razuzdanec, je uvêdel v rimsko državo bogočastje perzijskega Mithre, o čemer še nahajamo sledove tudi v naših krajih. Njegov naslednik, cesar Aleksander Sevêr (222 do 235), izvrsten vladar, je vodil panonsko-ilyrske legije v boj na Perzijane; jeden „polkovnik“ v tej vojski je bil M. Ulpij Rutilijan, kateremu je četa tauriških vojakov postavila spomenik na Lisci pri Razboru ob Savi. Cesar Maksimin Tračan pa je l. 238. vodil svoje panonske legije skoz Petovij, Celejo in Emono proti socesarju Gordijanu I., a so ga pri Akvileji lastni njegovi vojaki spečega umorili.¹⁾

Razdelitev cesarstva. — V drugi polovici III. veka je vzkipela zmešnjava v rimski državi do vrhunca vsled sovražnih napadov raznih barbarjev. Cesar Dijoklecijan (284—305), ki je stoloval v Nikomediji, razdelil je naposled vso ogromno cesarjevino na četvero. Naše pokrajine je vladal: Italijo od l. 286. sovladnik „august“ Maksimijan (v Mediolanu), Ilyrik pa od l. 292. poddrug „cêzar“ Galerij (v Sirmiju). A meja med Italijo in Ilyrikom so bile Julske Alpe. Sedaj pa so bili za naše kraje hudi časi. Vsi vladarji, ne samo, da so kruto preganjali kristijane, tudi drugače so ljudstvo hudo stiskali. Pripoveda se n. pr., da je Galerij dal šteti drevesa, trte in živino, da je mogel nalagati tem večje davke; in vsak hišni gospodar je baje moral svoje otroke prepustiti za sužnje vladarju, kakor je ta-le sam hotel. — Krvave domače vojne, ki so nastale zatem, ko sta se Dijoklecijan in Maksimijan odpovedala vladarstvu l. 305., končal je naposled cesar Konstantin Vêliki, premagavši posebej še Licinija, zopernika svojega, ter je zopet združil vso cesarjevino (323—337). Razdelil pa je Konstantin po primeru Dijoklecijana rimsko državo na štiri velike prefektore: Orijent, Ilyrik, Italija, Okcident, s 14 političnimi dijecezami in 116 provincijami; ustanovil nove urade in odredil nove davke. Priznavši kristijanstvo za državno vero in vsprejemši germanske najemnike v rimsko vojsko, naredil je Konstantin v cesarstvu zopet mir in red, dasi tudi le za kratko časa. Tudi tega vladarja spomin je ohranjen v naših krajih po kamenih spomenikih, tudi posebej v Celju, kjer je postavil Konstantinu spomenik noriški upravitelj Martinijan, kakor že omenjeno.²⁾

¹⁾ Orožen, C. Kr. 8; Iv. Lapajne, l. c. 8.

²⁾ Orožen, C. Kr. 9, 10; Lapajne, 9.

¹⁾ Orožen, C. Kr. 9, Lapajne, 17.

²⁾ Lapajne, 12.

Zopet medsebojne vojne. — V bojih, ki so jih imeli nasledniki Konstantina Vél. med seboj, čutila je tudi naša stran vojno silo in nadlogo. Tako je že Konstantinov sin, cesar Konstancij, poslal v boju proti socesarju Magnenciju l. 351. iz Panonije v Italijo svojo vojsko, katera se je pa pri Celeji naglo vrnila, ker je Magnencij že preje bil za Savo prodril doli v Panonijo; a zmagan pri Mursi (Oseku), bežal je sedaj Magnencij skoz Celejo nazaj v Italijo. L. 361. pa je hitel zapovednik konjenikov Nevita z rimskimi legijami iz Norika skoz Celejo tje v Sirmij na pomoč Julijanu Odpadniku, ka-

teri je bil, pobivši Alemane in Franke v Galiji, uprl se svojemu cesarju Konstanciju, vojujočemu tedaj v Perziji. — Pozneje je cesar Teodozij svojega socesarja Maksima pobil pri Petoviju leta 388., potem podil skoz Celejo in Emono do Akvileje in ga tukaj obglavil; in l. 394. je šel isti Teodozij iz Carigrada zopet skoz Celejo nad proticesarja Eugenija ter ga z njegovim zaščitnikom Arbogastom vred potolkel v Vipavski dolini; a protivnika je obglavil sam njegov vojak.¹⁾

(Dalje.)

¹⁾ Orožen: Cel. Kron. 11, 12.

Slovenski koledarji in koledarniki.

(V 100letni spomin prve Vodnikove in v 50letni spomin prve Bleiweisove „Nove Pratique“ spisal Josip Benkovič.)

(Dalje.)

1866.

Cerkvi in narodom mir
Pošlji Bog, dobrote Vir!

Gospodarski poduki. Pametnih kovačev in živinozdravnikov nam manjka po deželi. — Nova zavarovalnica kmetiškim gospodarjem. (Spisal —č.) — Kmet premalo — gospôda preveč. (Spisal *Lovro Pintar.*) — Pogovori pod lipo. Novi čas. („Zopet smo pod našo staro lipo, da se pogovorimo o novem času. ‚Pratkar‘ in pa ‚novi čas‘ — oba pojta rakom žvižgat! — se oglasi stari mož, ki čmernega obraza na klopi pod lipo sedé puha iz pipe dim v nosnice svojim sosedom. „Davki, ki nas spravljajo na kant, to so tista presneta pogača, ki nam jo je spekel vaš ‚novi čas‘; moje mlade dni tega ni bilo; zato naj vrag nabaše ta ‚novi čas!‘“ — „Pravo ste rekli, oče, in — resnično, katero Pratikarju ravno tako za kožo gre, kakor vam in drugim vsem, pa ravno zato sem črhnil besedo o novem času, od katerega pričakujemo, da pokoplje tistih 15 let, v katerih so nam rastli davki kakor gobe iz tal, in da se na grobu pokopanih teh let povzdigne novi veselejši čas.“) — Gospodarske skušnje.

1867.

Da bi mirno vse ostalo,
Da b' se pratik več prodalo.

Gospodarski poduki. Koliko je sadno drevo vredno? — Kmetje, poprimite se tkavskih ščetic! — Kaj Amerikanci mislijo o koristnosti ptičkov za kmetijstvo. — Kdaj je pravi čas les sekati,

da trden ostane in dolgo trpi. — Pogovori pod lipo. Čemu nam domači slovenski jezik? („Veliko se govori dandanašnji o slovenskem jeziku, in rodoljubi naši se živo poganjajo, da ta jezik zadobi tisto pravico in veljavo, kakor jo uživajo drugi jeziki, postavimo nemški, laški, mažarski itd. Pratika hoče tedaj svojim bralcem na kratko razložiti, kaj je to: slovenski jezik; kakšne so pravice njegove in čemu so te pravice dobre?“)

1868.

Vladaj mir! Svetel dnar,
Proč popir! Gospodar!

Gospodarski poduki. — Pogovor pod lipo. O občinskih ali soseskinih zadevah. („Županje imajo dolžnost, da se ne prevzamejo na svojem častnem mestu, ker vsaka vlada mora le mati biti svojim, naj je vladnik ali po cesarju izvoljen ali po ljudstvu. Ta častna služba pa mora župana tudi krepčati, da strpljivo opravlja svoja včasih sitna in težka opravila . . . Kako bi se smelo zahtevati, da bi županje naši bili že prva leta mojstri v kancelijskih pisarijah? Sploh naj župan veliko več z besedo, kakor s pisarijami opravlja, da se mu že zaradi tega ne pristudi županovanje. Kar pa piše, naj piše tako kakor govori, v domači besedi, ker tako bo pravo povedal in ne bo s tujim jezikom motil družih, sam sebe pa osramotil s smešnim jezikom“, itd.) — Vremenski prerok „Pogodnik“. N. pr.

Predgovor.

Preljubi stari in mladi ljudje!
Meni je prerok „Pogodnik“ ime,
Zato, ker vse, kar govorim,
Gotovo vselej pogodim.

Celje in okolica.

(Povestne in mestopisne črtice. — Poleg „Celjske Kronike“ i. dr. sestavil *Andrej Fékonja*.)

(Dalje.)

Selitev národov.

V V. in VI. stoletju so se vršili v Evropi veliki ljudski prevrati; in tedaj je bila tudi za našo domovino v obče, kakor tudi za celjsko stran, posebno huda dôba.

Najpreje so pridrvili v naš kraj zapadni Goti s svojim kraljem Alarikom iz Panonije l. 408. ter skoz Celjeo drli proti Rimu; a premagani so bežali pred hrabrim Stilikonom iz Italije nazaj ter okoli Celeje in Petovija strašno morili in plenili.

Za temi so privihrali divji Huni, katerih oddelek je baje l. 451. šel skoz Celjejo v Galijo; a naslednje leto 452. je lomastil sam grozoviti Atila skoz Celjejo, Emono, Akvilejo do Rima, ter pomirivši se z Rimljani, vrnil se zopet todi v Panonijo. V opustošenih krajih je potem nastal hud glad.

Leta 473. so pridrli vshodni Goti s kraljem Vidimirom skoz Celjejo dalje v Norik in Italijo.

Dve leti nato pa so prihruli od severa Heruli, Rugiji in Skyri s knezom Odoakerjem prek Alp ter deroč v Italijo oplenili in porušili tudi Celjejo leta 475. Odoaker je pri Raveni zmagal cesarja Romula Augustula in zavladal sam kot „kralj Italije“, in cesarski naslov v zapadno-rimski državi je nehal.¹⁾

Sedaj pa je tudi naše Celje za dolgo izginilo iz povestnice.

Rimske starine v celjski okolici.

Razven v mestu Celju nahajamo razne rimske starine tudi v bližnji in daljni okolici celjski; po njih moremo soditi o tamkajšnjih naselbinah davnih Rimljanov.

Začnimo v savinjski dolini.

V Žalcu je na župni cerkvi na severni strani zvonika kamenena podoba z lasnimi kitami; in v bližnji vasi Vrbju na (preje Hausenbichlerjevem, sedaj Gorjupovem) mlinu je kamen, na katerem se vidi venčan orel, smokveno listje, krilat ribokonj in školjka.²⁾ V vasi Gornje Gruševlje v župnji svetega Petra se nahajajo sledovi rimskemu taboru; izkopalni so namreč l. 1853. opeke z napisom:

LEG. II. ITAL.

in druge rimske starine, obdelano kamenje, mozaik blizu 16□' velik, razbite posode, človeške

kosti, orodje bronovo in železno, in mnogo raznih denarjev.¹⁾ V Gomilski so našli blizu župne cerkve, poleg šole in na Devpljevem zemljišču staro zidovje, iz katerega so izkopalni belomarmorne ploče, kamenene stebre in veliko opeke z zavitimimi robovi. Tako staro zidovje in v njem veliko robate opeke in ožgano kamenje so izkopalni tudi l. 1877. pri bližnji Strašnéški grajščini poleg cerkvice sv. Mateja; tudi so našli tukaj obokan grob, v katerem so bile kosti kakega dvanajstletnega človeka. Poleg velike ceste pa stoji griček, navadno imenovan „pri gavgah“, a je očitno umetno nametan, in v njem so l. 1884. našli 6—7 m dolg, iz belih marmornih ploč zidan grob, pa kose finega alabastra, zdrobljeno steklo in zarjavelo železo. Brez dvojbe so vse to rimski grobovi.²⁾ (Morebiti je isti kraj „Gomilsko“ dobil ime prav po teh gomilah = grobovih.) Nadalje so v občini Letušu, v okolici Hrastje, v župnji braslovški, izkopalni v vinogradu blizu gornjega Hrašana rimski kamen z napisom:

*... Albanus ... Hesperian ... S ... R. V. F.
Sibi Et Surae Vxor ... An. XXXV.,*

kateri kamen so zatem vzdali na kovačnici pri spodnjem Hrašanu, a se je pozneje nekam izgubil.³⁾ Na Gorenjem ob Paki so izkopalni prav blizu podružne cerkve sv. Janeza Krstnika, poleg hleva krčmarja Zapušnika p. d. Lečnjaka, rimske opeke; in ne daleč od tam, na polju cerkvenika Kolenca, nahaja se tudi rimsko zidovje.⁴⁾

Tudi v gornji Savinjski dolini se nahajajo rimski spomeniki in to pri trgu Rečici. Na polju niže pota od pristave na Rečico so sledovi rimske zgradbe. Nadgrobnni kamen, tam izkopan, z napisom:

*Agilori C. Fil. XL Avita Mari F. Mar O
Optim Fec. Et Sibi*

je vzdian v Spodnji Rečici na Hlačunovi hiši št. 12. Na zvoniku podružnice sv. Janeza nad Rečico pa sta vzdiana dva, l. 1843. tam izkopana rimska kamena z napisi; jeden je nadgrobnnik, ki ga je postavil dosluženi državnik

¹⁾ Ig. Orožen: Dekanat Cilli 435; Novice 1853, 15.

²⁾ Dekanat Frasslau 58, 65; Südsteir. Post 1884, 24.

³⁾ Dek. Frasslau 34. Spomina vredno je, da je blizu tam, kjer je bil najden kamen, posestnik Zornik; primeri v napisu: Surae.

⁴⁾ Dek. Frasslau 189.

¹⁾ Ig. Orožen: Cel. Kron. 12.

²⁾ D. Trstenjak: Novice 1855, 101, 70.

Metilius Maximinus in njegova žena Aurelia Vera, pa duumvir Metilius Aelianus, Luconius Simplicianus, Metilius Victorianus in Severa, hči Decime; drugi je obljubni kamen, katerega je I. D. M. t. j. Invicto Deo Mithrae postavil Sextus Masclinus.¹⁾

Strani od Savinjske doline, v Galiciji, se nahajata na župni cerkvi dva rimska kamena z napisi; in v obzidju tamkajšnjega pokopališča sta znotraj na s.-z.-s. strani na dveh kamenih obražena vrana in sokol. Na podružnici svetega Ožbalda v Pernovi pa je zunaj na steni zakristije rimski kamen 2 $\frac{1}{2}$ ' visok in 1 $\frac{1}{2}$ ' širok, vzidan s plastično podobo, ki kaže ženo s korpičem v desnici.²⁾ Dalje se je tudi v Šaleški dolini našel pri vasi Šaléku l. 1882. na župniški njivi pod hlevom kamen s tem-le poznorimskim napisom:

*D. M. Baeb. Speratinus Obit A L** Speratus
Filius . Et Cardide Uxori.*³⁾

V sedanji novocerkovski dekaniji, t. j. ob véliki cesti rimski iz Celja skoz Vojnik pa v Straníce in v Vitanje itd., moralo je nekaj biti mnogo rimskih ali latinščine večjih naselnikov, kakor to posvedočujejo v tem kraju se nahajajoči rimski kameni spomeniki in druge starinske najdbe. Znani so sedaj ti-le:

V Sv. Marjeti, v župniji vojniški, velikanski kamenen lev in zlati denarji od cesarja Antonina Pija in Marka Avrelija (l. 161.—192.). V Vojniku samem, na podružni cerkvi sv. Florijana je na južni strani vzidan starinski relief-kamen, predstavljajoč medveda, ki trga psa, in pred katerim beže srne in psi. Pri bližnjem gradu Taboru je bil izkopan kos rimskega kamena in zatem po želji nadvojvode Janeza prenesen k Novi cerkvi in tam pri vhodu na cerkvišče shranjen leta 1809.; napis na njem o XXX. legiji. V Polžah poleg Nove cerkve je našel arheolog Rih. Knabl (župnik pri Svetem Andreju v Gradcu) l. 1862. nad kletnimi vrati dekanove viničarije gornji del nadgrobnega kamena z napisom ženi — natione Dardana. V Ivnici pri véliki cesti poleg Tabora so l. 1725., ko so delali sedanjo cesto, izkopali devet rimskih kamenov miljnikov, katerih napisov se je dalo čitati samo pet, krajše ali dalje pripovedujočih, da so jih dali postaviti cesarji: Traianus (101), Hadrianus (132), Antoninus Pius (140 ali 141), Severus in Caracalla (211) in Macrinus in Diaduminianus (218) z dotičnimi naslovi in opisi. Vsi ti miljniki kažejo, da je ta kraj (Ivnica) 6000 korakov od Celeje. Spravili pa so bili vse te kamene v Beč, kjer se sedaj nahajajo v

c. kr. dvorni biblijoteki. Dalje se je pri Lemberškem gradu na vrtu l. 1865. našel rimski nadgrobni kamen, katerega napis pa še ni prav raztolmačen. Na Vranji peči je bil najden starinski lev, kateri pod prednjo nogo drži ovono glavo; prenesli so ga pa k dobrnskemu gradu, kjer ga je našel profesor dr. Alb. Muchar. Na Dobrni je pri župnišču našel profesor dr. K. Tangl rimski kamen z nekaterimi črkami. V dobrnski podružnici sv. Nikolaja so l. 1889. našli pri malem oltarju rimski nadgrobni kamen s prav umevnim napisom ter ga vzdali tam zunaj na kapeli sv. Frančiška.¹⁾

Tudi v sed. laški dekaniji je bilo po debrih in hribih že v rimski dóbi naselnikov. kakor o tem svedočijo naslednje v tem kraju najdene in ponajveč še ohranjene starine.

V Laškem trgu dve obrazni podobi iz kamena; jedna, vzidana v hiši št. 49, kaže glavo, na katere vrhu stojita dva laboda z razprostrtimi peruti in s kljuni se dotikajoča; druga na kaplaniji (pri kostenjaku ali kapeli sv. Janeza) predstavlja moža v nekaki sraciji, kateri drži na vrvi, žival podobno mrjascu, poleg ukrivljenega stebela končujočega se v solnčnico.²⁾ Za tem dva leva iz belega marmorja, katerih jeden je bil na oglu nove bolnice, a pred dobrimi 50. leti so ga bili prenesli v Rimske Toplice; drugi pa je v župni cerkvi pri kapeli sv. Frančiška; tretji marmorni lev je ležal v dolbini nad vrati kostenjaka in je sedaj menda pri ondodni župni hiši. Gruter je našel na Laškem tudi kamen z napisom, katerega pa sedaj več ni. V župni cerkvi pa je zadaj v oltarju sv. Rož. venca vzidan kamen z napisom. V občini Rifnigozd je bil pri Francu Zdolcu p. d. Majcenu za kotlom h. št. 5. vinotoka l. 1817. izkopan tam, kjer je sedaj hlev, kos kamena z napisom, katerega so vzdali na hišo nad kletnimi vrati, a ga je l. 1857. veter prevrgel, da se je razbil. Na istem mestu, Gradišče imenovanem, leži baje še zakopano staro zidovje. V okolici Slatini, občini Sv. Petra in v župniji Sv. Ruperta je bil l. 1893. najden rimski kamen z napisom, ki je ležal v groblji poleg ceste jeden meter globoko.³⁾ V občini Strmec, okolici Bukovici h. št. 56 v laški župniji je vzidan na hlevu Ant. Beleja po dom. Bukovška obljubni kamen z napisom. Na podružni cerkvi sv. Štefana v Turjem župniji Sv. Jakopa v Dolu je vzidan zunaj v steno kamen spomenik z napisom, ki je bil najden v kupu kamenja na njivi v Ložci med sv. Štefanom in Brdcem. Pri sv. Jakobu v Dolu je na župni hiši vzidan kos obljubnega kamena

¹⁾ Dek. Oberburg 167, 185.

²⁾ Dek. Cilli 394, 395; Letop. Mat. Slov. 1870., 25.

³⁾ Dek. Schallthal 134.

¹⁾ Vse napise na teh kamenih ima točno po besedi in obliki Ig. Orožen: Das Dekanat Neukirchen. 1893.

²⁾ Gl. D. Trstenjak: Lp. Matice Slov. 1871. 180.

³⁾ Gl. Ig. Orožen: Dek. Neukirchen 599.

posvečenega Fortuni, a je bil najden v tamošnji vasi pred krčmo. Pri sv. Marjeti (pri R. Toplicah) je na neki hišici v Dinelah vzdani kamen z napisom. V Dolu v župniji sv. Nikolaja je bil pri vrtnem zidu Mat. Goriška št. 6 najden kamen z napisom, ki je sedaj v Jovanju v Gradcu. V Rimskih Toplicah so bili najdeni in so tam shranjeni: kamen z napisom:

VALETVD . .

zatem še več obljubnih kamenov posvečenih nimfam, vsi z napisi. Tudi so tukaj l. 1845. našli rimska kadunjasta mala kopališča, kar nam kaže, da so torej Rimljani tukaj imeli že toplice. V okolici Na colu župnije sv. Jedrti se baje nahaja staro zidovje in stare opeke. V Trbovljah se na župni cerkvi nahajata dva rimska kamena z napisi; in pri trboveljski podružnici sv. Katarine je vzdani rimski nadgrobni kamen. Blizu loške podružnice sv. Duha v Čelovniku je bil najden rimski nadgrobni kamen z napisom, katerega je pozneje župnik Ferd. Ripšl dal vzdati na župni hiši v Loki; in pri drugi loški podružnici sv. Jurija na polju sta vzdani dva rimska kamena z napisi, posvečena menda vodnima božanstvom: Savus in Adsalutta. V župniji Razborju sta bila najdena dva rimska kamena z napisi; jeden, najden v gozdiču Mart. Šanteja v Hinini h. št. 12, je bil pozneje oddan v Gradec zgodovinskemu društvu; drugi je bil na Lisci v okolici Rudi, preje omenjeni, od tavrške čete svojemu polkovniku M. Ulpiju Rutilijanu postavljeni.¹⁾ — Razven tega je bilo v tem kraju najdenih tudi nekaj starih denarjev in drugih kovinskih starin. Tako je bilo menda l. 1833., ko je pri Celju v jarku med Šmiklavškim hribom in Bučelinco pri tamošnjem viru priplavalo izpod skale blizu 60 rimskih denarjev. Le nekaj malo je bilo teh denarjev srebrnih, vsi ostali so bili bronasti. Hartnid Dorfmann, predstojnik tukajšnjega gimnazija, in učitelj J. G. Seidl sta ravno tje naletela, ko so otroci te denarje zbirali iz virnega kotleca.²⁾ Na Laškem se je našel l. 1880. pod kapelanijo jeden srebern denar brez napisa, na prednji strani je vtisnjena moška glava z diademom, zadej pa konj. L. 1853. pa je bil tudi na Laškem najden srebern denar ces. Gordijana; pa v Lahomnu velik srebern denar cesarja Aleksandra Severa, v Slivnem jeden bronov denar, in v Kloštru, v občini sv. Krištofa, tudi jeden bronov denar, bajē Lysippus. V Rimskih Toplicah je bilo najdeno tudi več denarjev od Avgusta, Klavdija, Trajana, Komoda idr. V Trboveljski župniji in to v občini Retje pa je bilo l. 1868. najdenih pod neko grobljo v zemlji za-

kopanih 553 srebrnih denarjev, od katerih so nekateri podobni onemu laškemu brez napisa. Pravijo, da so to baje keltski denarji (?). Od drugih kovinskih starin so našli v laški župniji, v občini Ojstro, pri Stiglju št. 2 bronove igle in bronov prstan, na Srebotovi njivi št. 30 pa bronov, 7" visok vrč z ročem.¹⁾

Več rimskih kamenov spomenikov pa je bilo najdenih še dalje na severu od Celja, nad Vitanjem v Hudinji in na Skomarjih, in posebno mnogo v župniji Stranica, zatem v Konjicah, pri sv. Martinu na Pohorju idr., o katerih razpravlja Dav. Trstenjak v Novicah l. 1859. 52; l. 1858., 50; v Lp. Matice Sl. l. 1870.

Krščanstvo.

Poleg rimskega gospodstva in latinskega prebivalstva je bila v celjsko stran dospela tedaj tudi krščanska vera.

Trdi se v obče, da so na slovensko zemljo prišli prvi oznanjevalci sv. evangelija iz Akvileje, stolice sv. Hermagora (o. 63); morebiti pa tudi iz Sirmija (Srem), stolice sv. Andronika (o. 61).²⁾

O prvih začetkih krščanstva posebej v Celeji nam sicer ni nič znanega. Med prognanci iz Rima in v obče iz Italije, kakor tudi med vojaki italske legije II. in med uprav rimskimi kolonisti že I. in zatem II. stoletja, moglo je pač priti kaj kristijanov tudi v naš kraj.

V III. stoletju pa je bilo krščanstvo v rimski Celeji že tako razširjeno, da so iz njega vstali misijonarji in mučeniki. Tedaj je namreč bil okoli l. 230. v Celeji baje od krščanskih roditeljev rojen preje omenjeni Maksimilijan, kateri je pozneje oznanjeval krščansko vero po Noriku ter zatem posvečen bil od papeža Siksta II. (l. 257?), postal naposled (o. l. 284.) škof v Laureaku (sed. Lorch v G. Avstr.). Prišedši v rodišče svoje, da rojake v sveti veri utrjuje, bil je nato Maksimilijan, ker ni hotel darovati maliku Martu, na povelje sodnika Evlazija obglavljen l. 303., kakor je bilo že povedano.³⁾

Mučeniški spis: Vita S. Maximiliani pravi, da so tedaj v Celeji na ukaz Evlazijev darovali Martu vsi pogani, a tudi mnogi, kateri so krščansko vero že bili izpovedali. Bilo je torej še dokaj kristijanov boječih omahljivcev. Povsem je bila Celeja pokristijanjena ter je bilo odpravljeno poganstvo in zlasti malikovanje v tej strani pač izza l. 313. isl., kadar je namreč cesar Konstantin Vel. dovolil kristijanom slobodo in priznal krščansko vero za državno.⁴⁾

¹⁾ Ig. Orožen: Dek. Tüffer 6.

²⁾ Huber O. c. I. 65 sl.

³⁾ Huber I. 106, 119 sl.

⁴⁾ V Savinjski dolini pripovedujejo, da je tudi sveti Martin todi oznanjeval besedo božjo. No, kakor piše

¹⁾ Ali je bil morebiti ta Rutilijan poimenovan po okolici Rudi?

²⁾ Ig. Orožen: Celska Kronika.

Škofija v Celeji. Kakor je razvidno iz mučeniškega spisa o sv. Maksimilijanu, spadala je tedaj, koncem III. in početkom IV. stoletja, Celeja in okolica, kakor menda tudi ves osrednji Norik, v cerkvenem obziru pod škofijo laureaško. Da v Celeji sami, ki je v tej dóbi izvestno bila znatno mesto provincije in sedišče deželnega upravitelja, ni bilo še tudi škofje stolice, razlog temu je menda to, ker je taka stolica bila v bližnjem panonskem Petoviju, in to bržčas že od srede II. stoletja sem (znani so nam vendar po imenu petovijski škofi le sv. Viktorin 303, Aprijan 344 in Marko 380), ter so tako petovijski cerkveni poglavarji morali oskrbljevati tudi kristijansko občino celejsko.¹⁾

A ko so Goti l. 380. Petovij razrušili ter je tamošnja škofija propala, bila je namesto iste postavljena stolica škofja v nóriški Celeji, in to morebiti že v prvi polovici V. stoletja; zakaj petovijska škofija ni bila zatem nikdar več obnovljena. Vendar ime katerega celejskega škofa iz te dóbe nam ni znano. Da bi bil neki Tenax, celjski škof, l. 381. pri koncilu v Akvileji, kakor se po nekodi trdi, za to ni gotovega dokaza. Marveč v tretji četrtinki VI. stoletja se imenuje v sicer podvrženih spisih o cerkvenem zboru na otoku Gradu blizu Akvileje za l. 579. škof Johannes S. Eccl. Celejanae. Ta škof Joanez celejski pa je baje pristajal k razkolništvu akvilejskega patrijarha Sevéra arianca; in pripoveda se tudi, da je ok. l. 600. pred novodošlimi, še poganskimi Slovenci ubegnili v Istro, od koder se ni več vrnil.²⁾

In s tem se je tudi škofja stolica za zmerom izselila iz Celja.

O viharni selitvi národov, nekaj arijanskih krivovercev, nekaj trdih paganov, je bilo tečajem V. in VI. stol. krščanstvo v našem kraju malone povsem zatrito. Ohranil pak se je v Celju vsaj jeden krščanski spomenik iz V. veka, kamen vzdian v hiši peka Sima v gospodski ulici 14 z napisom:

I. H. S.

HAEC . IACIT
QVAM DEM
MAXIMUS³⁾

To je nekaj spominov in ostankov o Celju in okolici iz dóbe davnih Rimljanov.

Sulpicius Severus: Vita S. Martini p. 6, 12, potoval je pač Martin v sredini IV. stoletja iz Galije, kjer je bil pozneje škof v Turoniji, skoz Mediolan, Akvilejo, Petovij k rojakom svojim v Sabarijo v Panoniji, pa je tako ona povest mogla priti v naš kraj uprav po starih poročilih. (Novice 1860. 8.)

¹⁾ Huber I. 267.

²⁾ Huber I. 268, Orožen C. Kr. 14.

³⁾ Huber 217, Orožen 293.

Še dandanašnji nam torej svedoči mnogo pri raznih prilikah najdenih rimskih zidov, napisov, denarjev in drugih starin o veličini in znamenitosti nekdanje Celeje ter o latinski naselitvi in kulturi tukajšnje okrajine. Samo škoda, da vse v mestu in okolici najdene starine niso hranjene na jednom, nego na več krajih, in da Celje samo jih ima razmerno le jako malo.

Največ spomenikov je vzdanih in razpostavljenih pri mestno-župni cerkvi sv. Danijela in nekaj v zasebnih hišah, n. pr. v preje omenjenem „Antikenthor“ in na jugo-vshodnem obzidnem stolpu idr. Mnogo kamenov z napisi pa so spravili v Beč v c. k. dvorno biblioteko in v Gradec v Joanej; a mnogo so jih tudi razdrobili in zazidali ali drugače upotrebili, da se za nje več ne zna.

Celjska stran za raznih gospodarjev.

„Po přemožení Avarův a podrobení vindičských Slovanův vláde mohutných Frankův trati se dějiny služebného poddanstva v blesku hrdinských činův jejich pánův . . .
P. J. Šafařík.

S propadom zapadno-rimskega cesarstva leta 476. je jenjala petstoletna oblast rimska v slovenskih deželah in nastopila je dóba občasnega brezvladja.

Iz te dóbe nimamo blizu devet dolgih vekov posebej o Celju skoro nikakih poročil. V silnem kolebanju ljudskem, kakoršnega svet zatem ni videl in ga bržčas ne bo več videl, v tako imenovani selitvi národov, bilo je vse v pobegu križem svetá, ljudstvo za ljudstvom, Huni, Heruli, Goti, Longobardi, Avari, Slovenci i. dr. Mnoga sela in mesta, večkrat razdejana, prevržena ali požgana, preminila so čisto z lica zemlje; druga, in med temi tudi naše Celje, ki je bilo tudi že preje porušeno, niso si več opomogla k prejšnji veličini in slavi. O krščanski veri tudi dolgo ni bilo ne sluha ne duha; niti se je v tej stiski našla roka, katera bi nam zabeležila kaka poročila iz one dóbe o celjskem mestu, katero se je skoro izgubilo v povestnici.

Zato se moramo zadovoljiti s tem, kar nam je iz povestnice v tej dóbi v obče znanega o naših krajih. Saj so zopet dogodki vse slovenske zemlje več ali manje zadevali tudi celjsko stran.

Z ozirom na občno povestnico omenjamo torej na kratko nekatere važnejše odlomke zgodovinske iz naše domovine, tičoče se posebej celjske strani.

Selitve národov.

Odoaker, kraj herulski, premagavši poslednjega zapadno-rimskega cesarja Romula

Augustula pri Raveni l. 476, postal je vladar Italije, Norika in Panonije. Leta 486. je šel sam Odoaker skozi porušeno Celje z vojsko v Panonijo na Rugove, katere je tudi njegov brat Aonolf naslednjega leta spodil od tod.

No, skoro nato udarijo v te sedaj brezvladne dežele Vshodni Goti s svojim kraljem Teodorikom Vel., kateri je Odoakerja v treh bitvah pri Akvileji, Veroni in ob Adi l. 490. premagal in leta 493. umoril, njegovo državo končal ter ustanovil veliko vshodno-gotsko kraljestvo, h kateremu so spadali, kakor se zdi, tudi južni deli Panonije in Norika.

Po Teodorikovi smrti leta 526. so udirali v naše kraje zaporedoma Heruli, Gepidi, Bolgarji, Slovenci in Longobardi, katere poslednje je bil njihov kralj Audoin dovêdel preko Dunava v Panonijo.¹⁾

Longobardi se naposled tudi polasté Norika l. 550., in grški cesar Justinijan jim dá še

Panonijo. L. 567. zmagajo Longobardi tudi Gepide; a že sledeče leto 568. odidejo s svojim kraljem Alboinom v gornjo Italijo, prepustivši panonsko-noriške pokrajine svojim zaveznikom Avarom. Avari so sicer ostali bolj v svojih trdnih seliščih med Dunavom in Tiso, a vendar so divje nasilno udarjali več nego dva cela veka na vse strani, pleneč in pustošeč včasih tudi naše kraje.

Na jugu pod Avari so začela sedaj v drugi polovici VI. stoletja iz ruskih step in tudi od severa iz karpatskih gôr prodirati nova plemena slovenska. Ker so jih huje in huje pritiskali Avari, pomikali so se Slovenci iz Panonije dalje gori ob Savi in Dravi v Norik, kjer se je brez dvojbe še ohranilo marsikaj prvotnega slovenskega življa, pa še dalje v Istro, katero so v naslednjem istotako posedli in jo slovenili.¹⁾

(Dalje.)

¹⁾ Ig. Orožen: Celjska Kronika str. 13, 14.

¹⁾ „Dom in Svet“ 1894, 474.

Slovenski koledarji in koledarniki.

(V 100letni spomin prve Vodnikove in v 50letni spomin prve Bleiweisove „Nove Pratique“ spisal Josip Benkovič.)

(Dalje.)

VI.

Z viharnim letom 1848. je napočila avstrijskim narodom nova dôba; mogli so se prosteje gibati, ko je vsaj za nekaj časa padel absolutizem. Cesarjev patent z dné 15. sušca je odpravil cenzuro tiskovin ter obljubil, da se objavi v kratkem nov tiskovni zakon. Časniki so se množili kakor gobe po dežju in nosili med ljudstvo nove ideje v najrazličnejši obliki. S časnikarstvom ob enem se je povspelo tudi koledarstvo. „Ako se ozremo po knjigotrštvu“, pišejo „Novice“ l. 1855., „nahajamo poslednja leta tako obilost koledarjev, da bi smeli sedanjí čas res koledarski čas imenovati. Jeden skuša družega prekositi ali v notranji vsebini, ali v ličnosti vnanji, ali v debelosti, ali v ceni. Pa je tudi res, da koledarji starih časov niso niti senca proti današnjim, kateri so popolnoma bukve kakor druge bukve, in si jih jeden človek po več nakupi, ker pratikarski del je le — pridajek. Tako se je tudi v tem svet premenil. Ni torej čuda, da tudi Slovani ne zaostajajo v koledarstvu¹⁾, in da med temi tudi mi Slovenci

nočemo biti najzadnji: imamo že malo in veliko pratiko s čednimi podobami od tistega časa, kar izhaja v Blaznikovi tiskarni; to je naš „illustrirter Zweigroschen-Kalender“, ki ga nahajamo v vsaki bajtici, pa tudi marsikaj gospod ga ima rad, ker je star domač prijatelj“ itd.

Ker se je časnikarstvo in pratikarstvo tako močno prikupilo, hotel je Blaznik obedve stroki združiti in izdajati koledarski časnik ali zbornik z naslovom „Slovenski Kolednik“. Meseca svečana l. 1848. je objavil njegov program v dokladnem listu „Novic“.¹⁾ Toda koncem leta,

spisal Medaković v Novem Sadu. — Serbski koledar v Zagrebu. — Budinski narodni kalendař. — Kalendař pro časa večnost, šesti tečaj, spisal Fr. Poimon v Brnu. — Koleda, drugi tečaj, izdalo moravsko narodno društvo v Brnu. — Litoměřický všeobecný, domácí a hospodářský kalendař, 34. tečaj, spisal Medan. — Moravan. — Mali in veliki hospodářský kalendař, izdala kmetijska družba za Češko. — Moravsko-slezský Domaci přítel od Mikšička v Brnu. — Novy evangelický kalendař od Jozefa Ružička v Pragi. — Novy kalendař katolický ali Poutník iz Prachy od Stulca. — Novy Pražský hospodářský kalendař, tečaj prvi, spisal Medan. — Slovensky Pozorník in Vlastensky kalendař, sp Belopotocky. — Vlastensky kalendař. — Vlastensky kalendař od Filipka.

¹⁾ Vabilo se glasi: „Namenil in sklenil sem za prihodnje leto 1849. po osnovi nemških kalendrov bukve z napisom „Slovenski Kolednik“ v uredništvu gospoda

¹⁾ „Novice“ l. 1852., str. 3. navajajo poleg slovenskih te-le koledarje avstrijskih Slovanov za leto 1852: Zora, spisala Razlag in Vinkovič. — Zagrebački koledar in soštar koledar. — Godišnjak veliki in mali koledar,

Celje in okolica.

(Povestne in mestopisne črtice. — Poleg „Celjske Kronike“ i. dr. sestavil *Andrej Fekonja*.)

(Dalje.)

Zavlada Slovencev.

Ta nova naseljevanja Slovencev v današnjih pokrajinah slovenskih so se vršila nekako od leta 568. do 612. Prvikrat Slovence izrečno omenja Paulus Diaconus l. 595. v boju z bajovarskim vojvodo Tasilom I. kot premagance, zatem leta 596. pa zmagalce z zavezniki Avari. V naslednjih letih so morali Slovenci zajedno z gospodarji Avari pleniti po tedaj k bizantskemu cesarstvu spadajočih deželah v gornji Italiji in posebno v Istri, leta 600., 601., 611. in 613., kjer so se tedaj tudi nastanili tja do reke Mirne.

Avari ali Obri (kakor jih imenuje ruski letopisec Nestor), pleme surovo, kakor nekdanji Huni, kalmuško, mučili so Slovence na razne načine in jih brez vse milosti osramljevali. Nasilnega jarma avarskega reši Slovence za nekaj časa češko-moravski vodja Samo l. 623., kateri je pobil tudi Franke pod Dagobertom l. 630. in združil južne Slovence s severnimi v veliko slovansko kraljevino, segajočo od Labe do blizu Adrije (?). — Ali po Samovi smrti (med l. 658. in 662.) razpade njegova država, in Slovenci so sicer pod svojimi vojvodami, toda razdeljeni na dve vojvodini: na severno, pri latinskih povestničarjih zvano „Carantania“, tudi „Sclavinia“, to je Koroška — Slovenska, v obsegu starega Norika, in na južno, imenovano „Carniolia“, to je Krajina ali Kranjska, ob gornji Savi in Soči. Panonija, t. j. sedanja Ogerska do Dunava in Hrvaška, ostala je v oblasti Avarov.¹⁾

Celjska stran je torej spadala sedaj k vojvodini karotanski-koroški.

Korotanski vojvode pa Bajovarji.

Prvi po imenu nam zagotovljeni vojvoda korotanski je bil Borut l. 747. On zaprosi pri Bajovarjih (Bavarcih) pomoči proti Avarom, kateri so zopet s silo udarili na Slovence. Bajovarji pod svojim vojvodo Tasilom II. res pomagajo odbiti Avare; a Slovenci so morali sedaj priznati Bajovarje za svoje zaščitnike, in Borut je dal sina Karasta in stričnika Hetumarja (Hotimira) za talnika.

Ko je Borut umrl, vladala sta v Korotanu po dovoljenju Frankov, — Bavarci so bili namreč že l. 743. postali Frankom podložniki — omenjena Karast (Gorazd) l. 750.—753. in zatem njegov bratranec Hetumar (Četimir) l. 753.

¹⁾ Slovanstvo l. 170.

do l. 769. Obadva sta bila že v Solnogradu krščena ter sta, vrnivša se domov, sedaj tudi med rojaki širila krščansko vero. Zlasti poslednji je bil jako vnet kristijan, in na njegovo prošnjo je poslal solnograški škof Virgilij korotanskim Slovencem podškofa Modesta in več duhovnikov-misijonarjev.

Za Hetumarjem je vladal njegov sin (?) Valkun (Vladuh) l. 769.—773., kateri je tudi s pomočjo Bavarcev postal gospodar korotanskim Slovencem, ter se je tudi s Tasilom vred posebno trudil, da Karantance čim preje pokristijani in sicer s silo. Tudi njemu je pošiljal škof solnograški Virgilij zaporedoma mašnike in druge duhovnike k Slovencem.¹⁾

Mnogo se jih je dalo krstiti, a še več jih je ostalo trdovratnih, ki niso hoteli dati slovo stari veri in domačim slovanskim bogovom. Že pod Hetumarjem se je dvakrat vnel upor proti novi veri in ptujcem, ki so vrel v deželo; v tretjič so se uprli poganski Slovenci proti krščanstvu po Hetumarjevi smrti in sicer s tako silo, da je bojevanje trajalo tri leta. Katoliški duhovniki so morali zapustiti deželo, in tudi krščeni Slovenci so iskali v takih okolnostih pomoči pri Bavarcih. Vojvoda Tasilo II. je pomagal Hetumarjevemu nasledniku Valkunu, da je uničil moč poganskih Slovencev l. 772. in krščanstvu zagotovil bodočnost na slovenskih tleh. Razume se, da je vsled tega postal slovenski vojvoda še bolj odvisen od bavarskega vladarja.²⁾

O teh uporih pripovedujejo sicer poznejši pisatelji, da so vstašem bili na čelu poganski svečenik Droh, pa Avrelij, Drodor in Samo, ter da so se posebno srdito bojevali slovenski plemiči okolo Celja, Slov. Gradca in Maribora; — kar pa vendar ni zgodovinsko dosti gotovo.

Slovenci pod Franki in Nemci.

Karol „Véliki“, frankovski kralj, osvojil si je l. 774. z Longobardijo vred popolnoma tudi Furlanijo, l. 788. z Bavarijo vred Korotan, l. 789. pa Krájino in Istro, in l. 799. po osemletni vojni vso Panonijo ali Avarijo. Tako je bila s koncem VIII. stoletja vsa slovenska zemlja v oblasti Frankov.

Novo pridobljene kraje je razdelil mogočni Karol na državnem zboru v Regensburgu l. 803. na tako zvane *marche* — meje, krajine. Od teh

¹⁾ Dr. Fr. Kos: „Ljublj. Zvon“ II. 460.

²⁾ Dr. Fr. Kos: „Spomenica“ itd. 101.

so za nas znamenite bile: „Ost-Mark, Vshodna meja“, t. j. današnja Dolnja in del Gornje Avstrijske, pa „Marcha Carantania“, to je večina sedanje Koroške in deli sedanje Štajerske in Kranjske, in „Marcha Vinidorum“, tudi „Marcha ad Souam“ t. j. ostala Kranjska in del Štajerske, tako, da je n. pr. Ptuj bil v Slovenski strani, Celje in Ljubljana pa v Koroški meji.¹⁾

Za Karolovega sina in naslednika Ludovika „Pobožnega“ je bila slovenska zemlja od l. 828. in dalje še bolj razdrobljena. Ločila se je posebej Koroška — „Carantania, Carinthia“, v sedanjih mejah in ž njo še sedanji tirolski Pusterthal; dalje Gornja Korotanska krajina — „Marcha carantana superior“, v sedanji gornji Štajerski poleg Mure, in Dolnja Korotanska krajina — „Marcha carantana inferior“, sedanja slovenska Štajerska poleg Drave in Save; tudi še Panonija — sed. Ogerska med Dravo in Dunavom, katero so pa kmalu vzeli Madjari; zatem Slovenska krajina — „Marcha sclavonica“, sedanja dolnja Kranjska med Savo in Kolpo z Žumberkom; in Krajina — „Marcha Carnioliae“, sedanja gornja Kranjska z delom notranje Kranjske do Hrušice; naposled Istria — Istra s Trstom in delom notranje Kranjske do Hrušice in Snežnika, ter Furlanija z Gorico in Tolminskim vred.²⁾

Uprava. — Nad vse dežele, katere si je Karol pridobil na jugovshodu svoje države, namreč nad Karantanijo, Vshodno marko Panonijo, Furlanijo, Istro, Liburnijo in Dalmacijo, postavil je dva „markgrofa“, jednega v Vshodni marki, drugega v Furlaniji, da sta nadzirala vojvode in grofe po posameznih deželah. V severni markgrofiji je postavil Karol za svojega namestnika najpreje Gerolda, prefekta bavarskega, ki je bil l. 799. umorjen; za njim pa so sledili: Gotram, l. 802. ubit, potem Werinhar, Alberik, Gottfried in Gerold II. (l. 811. do 831.) in Ratbod l. 855. odstavljen. V južni markgrofiji pa je bil Karol postavil najpreje vojvodo Markarija l. 776. za svojega namestnika; in za njim so nadzirali posamezne kneze in njih dežele tukaj: Erik ali Henrik iz Strassburga, umrl l. 799., pa Kadolaj do l. 819., in potem Balderik, katerega je cesar Ludovik l. 828. odstavil in razdelil njegove pokrajine v štiri grofije. — Reka Drava je menda mejila pokrajine, ki so spadale pod delokrog furlanskega markgrofa, od onih, ki so bile odvisne od markgrofa v Vshodni marki. Samo kar se tiče Karantanije, niso vsi povestničarji jedini. Dr. Fr. Kos misli, da so koroško deželo nadzirali morebiti izprva furlanski markgrofi, zatem pa od l. 828.

naprej najbrže markgrofi v Vshodni marki. Od leta 862., ko je Koroško dobil Ludovikov sin Karlman, ni bila dežela odvisna niti od teh, niti od onih markgrofov.¹⁾

Koroškim Slovincem je bil Karol Vel. izprva pustil njih domače kneze in župane. „Kajti (tako veli dr. Fr. Kos) bil je prevelik politikar, da bi jim precej v začetku vrival ptuje frankovske gospode. Tudi se mora priznati, da so se Slovenci laglje navadili živeti pod ptujo vlado, ko so jim v prvem času njih odvisnosti zapovedovali domači knezi namesto ptujih grofov. Krščanstvo se je gotovo hitreje razširjevalo in utrjevalo med slovenskim narodom, dokler so ga vsodbujali k novi veri domači glavarji, ne pa ptuji zapovedovalci.

„Mogoče je, da je leta 788., ko je koroška zemlja prišla pod oblast Karola Vel., vladal ondodnim Slovincem še vojvoda Valkun; kajti čas njegove smrti nam ni znan. Za Valkunom je zapovedovalo pod Karolom in njegovimi nasledniki več slovenskih vojvod, kakor Ingo, čijega pobožnost Anonym. Salisburg, hvali in slavi, Vojmir, ki se je leta 796. bojeval z Avari, pa Pribislav, Cemika, Stojmir in Etgar. Za temi so vladali po Karantaniji vojvode bavarskega rodu, namreč Helmwin, Allgarij in Pabo. Zadnji izmed teh se omenja že l. 844.; l. 861. pa ga je kraljev sin Karlman pregnal iz Koroške ter se sam polastil dežele.“

Zadnji izmed slovenskih vojvod je bil torej Etgar; za njim je prišel že ptujec Helmwin. Kdaj? Dr. Kos zopet pravi: „Najbrže so Slovenci zgubili svoje domače gospode kmalu po vstaji panonskega Ljudevita (l. 819., 820.), ker so mu pomagali bojevati se s Franki. Mogoče, da se je to zgodilo leta 828. V tem letu vzel je kralj Ludovik Pobožni furlanskemu mejnemu grofu Balderiku vse dežele, katere je imel v svoji oblasti in jih razdelil med četiri druge grofe. Verjetno je, da so ravno takrat morali občutiti tudi Slovenci po Gorotanu jezo frankovskega kralja.“²⁾

Savinjska krajina.

Po razdelitvi karantanske vojvodine je bila prišla celjska stran pod tako imenovano Savinjsko krajino (Pagus Soune, Saungau), zvano tudi Savinjska grofija (Committatus Souuina, Grafschaft an der Sann) in kratko Savinija (Saunia, Saunien). Raztegal se je ta krajina od Solčavskih vrhov in Pohorskih gôr tje do Sotle in reke Mirne, pa še prek te-le v sedanjo Kranjsko.

Začetkom nahajamo tukaj markgrofe, ki so bili postavljeni nad vso Karantanijo, t. j. sedanjo

¹⁾ „Novice“ 1861. (Hicinger.)

²⁾ P. Hicinger: „Novice“ 1861, 9.

¹⁾ Dr. Fr. Kos: O c. 109, 110.

²⁾ Spomenica 108.

Koroško in Štajersko. Pod kraljem Arnulfom je bil takov markgrof Rudpert (ubit l. 893. ali l. 905.), in za njim menda Liutbold iz sorodstva Arnulfovega l. 895., katerega imenujejo nekateri povestničarji tudi prvega grofa Savinjske krajine, kar pa je brez pomena, ker je bila savinjska dolina itak le del velikega Korotana. V isto leto 895. stavijo drugi nekega Walthuna (Valkuna) kot najstarejšega grofa v Savinjski dolini, kateremu „Karantancu“ je podelil kralj Arnulf razven Trušenjske doline v Koroški tudi okolico pri Rihenburgu, Vidmu in Krškem ob Savi. Ta Valkun je moral biti bližnji sorodnik onega Svetopolka ali Svetboha (Arnulfovega nezakonskega sina), kateremu je bil cesar Arnulf leta 898. podaril okrožje Breže (Friesach) ali Krško grofijo z glavnim gradom Seliče (Zeltschach) v Koroški. To sledi iz tega, ker sta po smrti Valkuna in Svetopolka prišli Krška (koroška) in Savinjska grofija v iste roke, namreč v roke Vilhelma I.¹⁾

In tako bi bil prvi pravi markgrof v Savinjski krajini uprav ta Vilhelm iz rodbine grofov Seliških in Breških (Zeltschach und Friesach). Ne zna se, ali je bil sin Valkunov ali Svetopolkov. Vilhelma I. istoimensi sin se nahaja v listinah X. stol. kot grof trušenjski in savinjski ter se imenujeta njegova sina Vilhelm (II) in stari Hartvik. Morebiti je temu Vilhelmu II. podaril cesar Otto II. l. 980. posestva okoli Vitanja. Izvestno pa je naš Vilhelm II. oni, kateremu je dal cesar Henrik II. v Bambergu l. 1016. vilo Traskendorf (menda — Drachenburg — Kozje) in trideset kraljevih kmetij in vrh tega še vse, kar je bilo kraljevega v Vilhelmovi grofiji med Savo, Savinjo, Sotlo in Mirno; zatem pa tudi kralj Konrad II. 1025. drugih trideset kraljevih dvorov med vodami Koprivnico, Hudinjo in Voglajino pri Celju, kakor tudi med rekama (kranjsko) Krko in Savo vsa kraljeva posestva po svoji volji z vsemi gozdi, z lovom in ribištvom.²⁾

Povsem prav torej sklepajo povestničarji, da so Valkun in njegovi nasledniki zvrševali grofovsko oblast v Savinjski marki.

Vilhelm II. je imel za ženo hčer Pilštajnskega grofa Engelberta, sorodnika cesarja Henrika II., znano Hemo, katera je od cesarja dobila za doto Vitanjsko, Bizeljsko, Podčetrško, Anderburško in Mokronoško grajščino. Po rani smrti moža in sinov pa je pobožna grofica-vdova odločila vsa svoja posestva l. 1042. za samostanski ustav na Krki (koroški). In ko je bila zatem l. 1071. utemeljena krška škofija, bila so vsa Hemina posestva pridružena tej cerkvi. Druga posestva Seličanov so pripala njihovim sorod-

nikom, med katerimi so bili najvažnejši grofi Hunenburški ali Heunburški (Obri — Vovbre nad Velikovcem) ter so podedovali razven Trušenjske grofije tudi večino Seliških posestev ob Savinji s Celjem vred.¹⁾

Markgrofi Savinjske krajine pa so po smrti Vilhelma II. Seliško-breškega (l. 1036.?) postali, kakor nekateri mislijo, Hemini sorodniki grofi Pleyn ali Playn. Ti so: Askuin grof Playn, umrl med l. 1050.—60., njegov sin grof Starkhand I., umrl pred l. 1090., in tega sin najstarejši Starkhand II. kot markgrofi. Starkhand II. in njegova brata Ulrik in Verigand so solnograškega škofa Thiema pregnali, l. 1095. ga ujeli in zatem pet let imeli zaprtega v ječi; na kar pa je cerkveni poglavar, oslobodivši se s pomočjo nekega prijatelja, izobčil one grofe. Okoli l. 1123. se je markgrof Starkhand II. zapel v vojno z mariborskim grofom Bernardom, bratom koroškega vojvode Engelberta II. iz rodbine Sponheimske. Zaradi te vojne je pa Starkhand izgubil svojo markgrofijo ter je umrl v siromaščini in zaničevan. Tako tudi njegov brat Werigand, a Ulrik že preje.²⁾

Savinjsko markgrofijo, grofu Starkhandu II. Playnskemu vzeto, dobil je sedaj grof Pilgrim Hohenwart iz rodbine Andechs, in za njim njegov sin Guntar l. 1137. Grof Guntar je imel prepir z admontskim opatom Wolfoldom v stvari neke nune, pa je dal pobožnega opata hudobno na konja naopak privezati in okoli voditi v zasramovanje; zaradi česar je Wolfold od žalosti umrl. Skoro zatem pa je končal tudi Guntar, umrl v Regensburgu 1140.³⁾

On je bil poslednji markgrof dolnje marke v koroški vojvodini ali naše Savinjske krajine.

Štajerska in Avstrija.

Cesar Konrad III. je po smrti omenjenega grofa Hohenwarta doljno koroško markgrofijo podelil Otokarju V. (VII.), grofu v Traungauvu (v sedanji Gornji Avstrijski), kateri je tedaj vladal v gornji karantanski marki t. j. v sedanji gornji Štajerski, ter je tako obe markgrofiji karantanski združil v jedno, od sedaj skupaj imenovano Štajersko, vsaj l. 1149.⁴⁾

Tako je tedaj Celje pripadlo Štajerski, katero pokrajino, za cesarja Friderika I. 1180. povikšano na vojvodino, je l. 1192. dobil avstrijski vojvoda Leopold V., za njim pa Leopold VI. in Friderik Bojevití, iz hiše babenberške. Ko so izginili Babenbergovci l. 1246; postavil je cesar Friderik II. Štajerski namestnika Otona Ebersteina (do l. 1249.) in zatem grofa Meinharda goriško-tirolskega (do l. 1250).⁵⁾

¹⁾ Lapajne, 51, 52; S. Rutar: „Lj. Zvon“ II. 287.

²⁾ Orožen, C. Kr. 18—20, Lapajne 52—54.

¹⁾ ²⁾ Orožen, C. Kr. 18—20, Lapajne, 52—54.

⁴⁾ Orožen: C. Kron.

⁵⁾ Lapajne: 72, 75, 83.

Leta 1254. je Štajersko pribojeval ogerski kralj Bela IV., a jo je moral l. 1260. prepustiti češkemu kralju Přemyslu Otokarju II., svaku pokojnega vojvode Friderika II. Češki Otokar je po mnogih bojih vladal kot kralj češki, vojvoda avstrijski, štajerski in koroški, mejni grof moravski, gospodar krajske in slovenske krajine, Ogre in Pordenone, torej tudi malone nad vsemi deželami slovenskimi. Ali premagal ga je naposled na Moravskem polju l. 1278. habsburški grof Rudolf, novo izbrani nemški kralj.¹⁾

V naslednje so vladali nad Štajersko, torej tudi nad Celjem in okolico, vojvode Habsburžani: Albreht I. (l. 1282.—1308.), Rudolf II. in Friderik Lepi (l. 1308.—1330.), Albreht II. (l. 1330.—1358.) itd. No o teh nam itak pripoveduje občna povestnica; zato pa o njih nečemo tukaj dalje govoriti. Samo omeniti je še za našo stran, da sta l. 1286. pripadli Slovenska Bistrica in Savinjska dolina h Koroški, kjer je bil vojvoda Henrik izvoljen tudi za češkega kralja po smrti Rudolfa III. Friderik Lepi pa si je isti pokrajini pribojeval od protivnega svojega sosedarja ter ji zopet pridružil Štajerski leta 1311. Tudi Slovenji Gradec z okrožjem je spadal h Koroški l. 1173.—1251.; zatem pa oglejskemu patrijarhatu od l. 1251. do 1360; in šele štajerski vojvoda Rudolf IV. ga je pridobil Štajerski in hiši habsburški l. 1364.²⁾

Razven teh glavnih gospodarjev pa so imeli obširna posestva, močne gradove in tudi veliko oblast mnogi drugi grofi in plemenitaši. Taki mogotci so bili v naši strani tako imenovani Celjski grofi, s katerimi počenja tretja in najslavnejša dōba celjske zgodovine.

No, preje nego li govorimo o teh, omenimo na kratko

še nekaj nezgod.

Mnogo je trpela slovenska zemlja od VIII. stoletja sēm pa vse do konca raznih gospodarjev té-le dōbe.

Razven divjih Avarov so stiskali Slovence, kakor smo videli, Franki in za njimi Nemci, kateri so vzeli našim pradedom politiško slobodo in v velikem delu tudi jezik in narodnost. Zatem pa so udarjali tudi na našo stran tedaj

¹⁾ Lapajne 72, 75, 83.

²⁾ Lapajne: *ibid.*

še poganski in razbojski Madjari, katere je bil pozval kralj Arnulf (sin koroškega vojvode Karlmana, roj. nezak. v kor. Blatogradu), na pomoč proti velikomoravskemu Svatopolku l. 890.

Od teh-le piše Orožen: „899 do 902 so Madjari višekrat v naše kraje pridirjali ter so tu strašno divjali. Kamorkoli so oni došli, so cerkve in stane požigali, ženske za kite zvezali in jih s seboj gnali, možkim pa iz života srca rezali, koja so topla pogoltali. Človeško krv so si napivali; kupi mrličev so jim bili mize in klopi. Po vseh naših deželah je bil tak strah pred temi divjaki, da so vselej pri litanijah molili, naj bi jih Bog pred besom Madjarov milostljivo obvaroval.“

K tolikim stiskam in nesrečam od strani ljudij so se pridružile še prirodne sile, katere so istotako nadlegovale tudi naš kraj. Take so bile: velike povodni l. 792. in pozneje l. 1256.; poleg teh silni potresi, posebno l. 1201. dné 4. maledga travna tako močno, da se je mnogo stanov in gradov razsulo in bilo ubitih več ljudij. Nadalje kobilice l. 873., in l. 1306. v tolikem številu, da so solnce na milje daleč zakrivale in vse požrle, kamor so se vsedle; pri Slovenski Bistrici so neke nekega pijanega jahača s konjem vred oglodale do kostij; ž njimi tudi divje gosi, večje nego labud, ki so imele kljun tri prste širok in dolg bajè tudi pol lakta. Zatem pa lakota, v letih 821., 874., 1261. in 1262., zlasti pa l. 1270., ko je od glada pomrlo toliko ljudij, da so zakopavali kupe mrtvecev v velike jame. Tudi bolezn, kakor človeški pomor l. 792., 883., 1189. sl. in živinska kuga l. 1196., 1261. sl. — in druge nadloge so razsajale.¹⁾

Naposled bodi iz te dōbe tu še zabeleženo, da je potoval iz Akvileje skoz Celje v Rogatec itd. srednjeveški nemški pesnik Wolfram von Eschenbach, kateri tudi v svojem eposu „Parcival“ okoli l. 1205. omenja te kraje, rekoč:

Ich four von Sibilje,
das mer alumb gein Zilje
durch Friül uz für Aglai . . .
Uz Zilje ich für den Rôhas reit,
drî maentage ich dâ vil gestreit . . .

(Dalje.)

¹⁾ Orožen: C. Kr. dot. letn.; Lapajne 150 sl.

Književnost.

Slovenska književnost.

Knjige „Maticе Slovenske“ za leto 1894.

Zgodovina slovenskega slovstva. I. zvezek: Od početka do francoske revolucije. Sp. dr. Karol

Glaser, profesor pri c. kr. drž. gimnaziji v Trstu. Založila Slovenska Matica. V Ljubljani. Tiskala „Katol. Tiskarna“. 1894. 8°. XIV + 220 + IV. — Kdor hoče imeti pravi pojem o slovstveni zgodovini, mora najprej vedeti, kaj je zgodovina sploh.

velikem trudu pripravil, da je dovolil v ženitev. In tukaj naj povem, da se ni kesal nikoli.

In ženitovanje! Takega že ni bilo dolgo v vsej Poljanski dolini. Barič je dobil celo nekje v Kočevarjih turško godbo. Ne-le Predgrajci, nego tudi Tržani so napravili slavolok, razpeli so namreč na dveh hojkah vrh in obesili nanjo najlepše ženske robce. Barič pa zato tudi ni varčeval z vinom. Ko se je ženitovanjski sprevod pomikal k župni cerkvi v Stari Trg, bilo je po koncu mlado in staro. Pred godbo so šli povabljeni mladeniči s svojo zastavo ter veselo skakali, plesali in ukali. Možje so pa pucali s puškami, da je bilo veselje. Vmes je veselo godla godba. Lepa je bila nevesta, posebno se ji je pristojal šapelj t. j. visoka krona iz umetnih cvetic.

V Trgu pod lipami so se zavrteli v kolu in potem šli v cerkev. Zastavo so vtaknili v zdolben kamen, ki je bil v ta namen vzdian v steno župnišča, kjer je še danes. Dva oborožena mladeniča sta jo stražila.

Po svetem opravilu so šli v istem redu domov. Ko je srečni ženin zagledal sramotni steber pred gradom, rekel je prebledevši ženki: „Manjica, da nisi bila ti pri tistem kamenu tam-le, midva bi ne bila danes srečen par. Res je, kar so rekli gospod Anton: Bog vse prav stori. Njegovo ime bodi češčeno!“

„Na veke, amen!“ odgovorila je ganjena nevesta.

Bara je še toliko časa živela, da je pestovala zlatolasega vnučka, in lahko je umrla, ker je vedela, da je srečna njena ljuba Manjica.

* * *

Ljudstvo se je začelo krepko v bran postavljati hajdukom, zato roparski napadi niso bili več tako pogostni. Popolno zatrli so te strahovite roparje šele Francozje. Ko so ti odšli, začele so se zopet prikazovati roparske čete, katere je pozneje vodil neki Kralj.

V petdesetih letih pa je roparstvo popolnoma ponehalo.

Celje in okolica.

(Povestne in mestopisne črtice. — Poleg „Celjske Kronike“ i. dr. sestavil Andrej Fekonja.)

(Dalje.)

Celjski pokneženi grofi.

„Neima može biti u čitavoj dogodovštini 14. i 15. stolëtja nijedne vladajuće kuće, koja bi se u toli kratko vrëme tolike bila domogla vlasti i tolika nabavila bogatstva, kao što se je domože i nabavi kuća Celjskih knezah (grofah). Od prostih vlastelih gradovah Sanecka i založenoga Celja uzpeše se, pridruživši si do mala mnoge druge gradove, na prestol de facto čitave Štajerske, Kranjske i Koruške. Čim se udade kći jednoga vladavca ove knežke kuće za Žiška kralja ugarskog, bude knez Celjski takodjer za bana hrvatskoga postavljen, te po tom svojom vlastju ne samo u Hrvatskoj, nego li kao ban takodjer u Ugarskoj prevagnu.“

Stanko Vraž.

Nova dōba za Celje se začenja sredi XIV. stoletja.

Akoprav je bilo to mesto dolgo časa zaradi toliko nesreč in izpremen skoro pozabljeno, vendar ni mogel tako primeren, mikaven in lep kraj dolgo ostati zapuščen. Slovenci, živeči ob Savinji, so pozidali na razvalinah stare Celeje novo mesto, katero naziva srednjefrankovski Nemeč, kakor smo ravnokar slišali, po imenu „Zilje“ v začetku XIII. veka.

Res, da je novo osnovano Celje samo po sebi bilo sedaj majhno in tako neznamno, da je imelo celó v XV. stoletju le ime trg — oppidum, ter niti ni imelo svoje župnije, marveč je cerkveno spadalo pod Žalec bržčas vse do konca XII. veka¹⁾, vendar je Celje polagoma zopet postalo znamenito v povestnici ter je zaslovelo po svetu.

Očetje njegove sedanje slave pa so takozvani celjski grofi, kateri so tu v celjskem gornjem gradu (sedaj razvalina, imenovana „Stari grad“) imeli svoje sedišče. Četudi se je rod celjskih grofov ohranil samo malo nad sto let (1341 do 1456), vendar je bil tako mogočen, da se je meril celó s kralji in cesarji, na dvorih kakor tudi v bojih. Raznovrstne zveze teh celjskih mogetcev s tedanjimi vladarji in drugimi velikaši so tako znamenite, da moramo celjske grofe prištevati najvažnejim rodbinam, katere so gospodovale Slovincem.

V povesti celjskih grofov res nahajajo ne samo Celjani in bližnji okoličani, temveč skoro vsi prebivalci v Štajerski, Koroški, Kranjski, v Hrvaški in v Ogerski, vsakateri za svoj kraj dosti zanimivega in spomina vrednega. Ker so

¹⁾ Vid. Ig. Orožen: Dekanat Cilli 28, 29.

si pa celjski grofi podvrgli poleg malone vse slovenske tudi mnogo hrvaške zemlje, ustanovili so takorekoč nekako jugo-slovansko državo; kakor so tudi nekateri člani njihove rodbine sisali uprav slovensko mleko, akoprem niso morda bili baš slovenske krvi.

Zato pa bodemo pač še s tem večjo spoštljivostjo in toliko večjim zanimanjem obiskovali oni kraj, kjer so nekadaj stanovali velikaši, katerih dedovina je potlej kot del Slovenske krajine za cesarja Friderika III. (IV.) pripadla dednim zemljam avstrijskim.

Z ozirom na vse to je torej vredno, da govorimo o celjskih grofih malo obširneje. A najpreje povémo nekaj o njihovih prednikih.

Gospodje sanéški.

Rodbinski dom celjskih grofov je bil grad „Souneck“ ali „Sannek“, ki je sedaj tudi razvalina, nekako uro hodá južno od Braslovč, stoječ na prijaznem solnčnem holmu. Lastniki tega grada in z njim združenega posestva so se torej imenovali izprva: „Freie von Sounek“, latinsko tudi „Liberi de Sewenegh“ . . . Sanéški slobodnjaki.¹⁾ Pozneje so ti vlastelini podedovali (kakor je bilo že v prejšnjem oddelku omenjeno) posestva grofov Heunburških, katera so imeli v Koroški in Štajerski. med temi tudi Celje, grad in mesto. A ko so bili sanéški gospodje naposled povzdignjeni v stan grofovski, nazvali so se po glavnem imenju svojem „Grafen von Cilli“ — celjski grofi.

Kakšnega roda pa so bili ti slobodni gospodje sanéški?

Nemški povestničarji (K. Tangl idr.) jih izvajajo od savinjskih markgrofov Playen, o katerih smo preje govorili, in to naravnost od poslednjega, grofa Starkhanda II., ki je bil odstavljen pred l. 1137. S. Rutar pa misli, da izvirajo savinjski (sanéški) gospodje morda od kakega slovenskega plemiča, češ, ker se nikjer ne omenja, da bi se bili naselili.²⁾ Samo imena, a ne činov, znamo o prvih členih njihovih, o katerih nam sporočajo razne listine, ponajveč samostanske.

Gerard ali Gebhard je bil menda prvi gospod sanéški; njegovo ime se nahaja v pismih šentpavelskega samostana v labodski dolini že leta 1120.—25. in 1141. Imel je menda brata Leopolda, kateri je podpisan v istega samostana pismu l. 1146. Gebhardov sin je bil Gerard ali Gebhard II. kot sanéški gospod, kateri se imenuje l. 1173. dvakrat, najpreje, ko je bil s Pertoldom, arhidijakonom savinjske doline, navzoč pri cerkvenem zboru v Gornjem gradu in zatem za svedoka v pismu, s katerim je podaril akvilejski patrijarh Udalrik II. več zemljišč in desetini

studeniškim redovnicam. Kot tretji sanéški gospod je Gebhard III., sin Gebharda II., za svedoka podpisan v nekem pismu v stvari Jurikloštra pri Planini l. 1209. Četrty je Konrad, sin Gebharda III., ki se je v Mariboru podpisal za svedoka v pismu zastran Zidanega mosta, leta 1224., ko je bil vojvoda Leopold VI. zgradil tisti most. Konrad sanéški je dobil l. 1237. župni patronat za Braslovče. Peti sanéški gospod bi bil Rihard, ki je bil oženjen z Zofijo, hčerjo Alberta Rogaškega, pred l. 1237. (ako ni bil morda ta Rihard posestnik grada z enakim imenom „Sonegg“ v Junski dolini v Koroški?). Šesti je imenovan Leopold I., sin Konradov, leta 1278. Ta je šel istega leta s cesarjem Rudolfom Habsburškim v boj zoper češkega kralja Otokarja, in je tedaj izročil patronstvo braslovške župnije gornjegradskemu samostanu. Umril je l. 1286. brez otrok in bil pokopan v Gornjem gradu, kjer je bilo navadno pokopališče sanéških gospodov. Sedmi bi bil Gebhard von Sewnegk, tudi Konradov sin, ki se imenuje l. 1291., ko je menda tudi umrl, ker je bil že jako star. Osmi pa Ulrik (Gebhardov brat), imenovan l. 1301., ko je od Otona Lichtensteinskega kupil rogaški grad za 700 mark srebra. Leta 1309. je šel na pomoč štajerskemu vojvodi Frideriku III. Lepemu zoper upornike. Umril je okoli l. 1316. in bil pokopan v Žičah blizu Konjic, ker ni bil dober gornjegrajskemu samostanu, bržčas zato, ker so po l. 1250. „jus advocatiae“ nad samostanom dobili ptujski in ne sanéški gospodje, ker so preje večkrat to pravico izvrševali krivično in nasilno.¹⁾

Že pri prvih členih gospodov sanéških opazujemo pohlep za čim večjo močjo in mogočnostjo, brez obzira na to, ali so sredstva k temu dobra ali zla. Razven grada Saneka so imeli ti vlastelini koncem XIII. stol. še mnogo drugih posestev, kakor: grajščine Šenek, Ostrovec, Lengenbergl, Gotovlje, vendar ne kot popolno lastino, nego kot feudum (lehen), nekaj od koroškega vojvode, nekaj od krškega škofa in nekaj tudi od akvilejskega patrijarha. Isto tako se kaže pri njih želja po zvezi z mogočnimi rodbinami: Ulrik se je oženil z neko Katarino, hčerjo heunburškega grofa Ulrika in badenske markgrofinje Neže, vdove koroškega vojvode Ulrika, in iz roda vojvod babenberških. In naposled se pojavlja pri Sanéških že rano živahen um za redno gospodarstvo in buden čut za rodbino. L. 1262. so namreč Konradovi sinovi bili odločili s posebnim zakonom, da nijeden brat brezdetnik ne sme sporočiti svojih posestev ptujcem, temveč da jih imajo dobiti v takem slučaju preostali

¹⁾ Ime tega grada pišejo in tolmačijo različno.

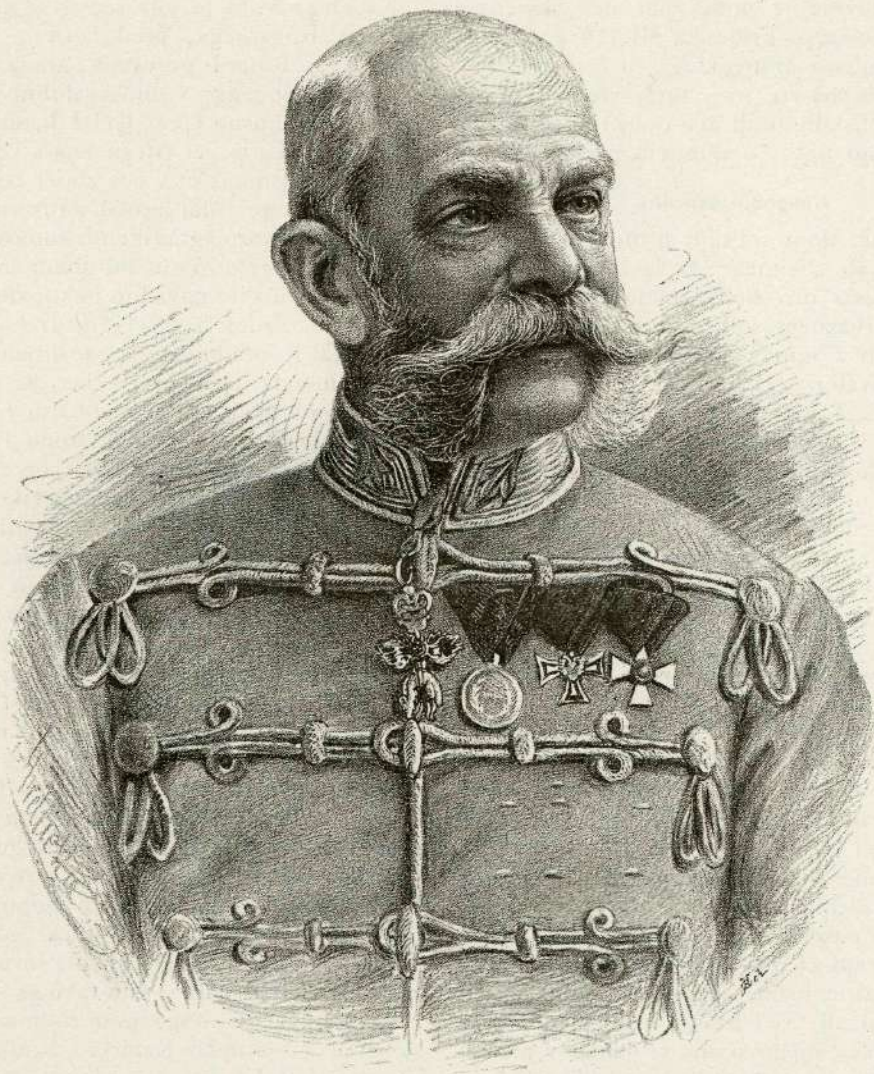
²⁾ I. J. Zvon II. 353.

¹⁾ Ig. Orožen, Cel. Kronika: Das Benediktinerstift Oberburg 92, Lapajne 87 sl.

bratje. Ulrik je preživel vse druge ter si pridobil vsa sanéška posestva in si jih še pomnožil z Rogatcem.¹⁾

Ulrika Sanéškega in njegove žene Katarine Heunburške sin je bil Friderik. On je bil tudi naslednik v vrsti sanéških gospodov, torej deveti, in je podedoval po svojem očetu vse rodbinske lastine.²⁾ A ko je okoli l. 1322. moški rod

grofov heunburških zamrl, dobil je Friderik kot dedščino po materi razven drugih posestev bržčas v savinjski in saléški dolini, tudi polovico grajščine celjske, ki je bila tedaj last Heunburžanov. Druga polovica Celjska z ostalimi posestvi heunburškimi pa je prišla v last Pfanberškemu grofu Ulriku, sinu Margarete Heunburške. Vdova poslednjega heunburškega grofa

Nj. veličanstvo cesar Franc Jožef I.

Hermana, Elizabeta, in Ulrik Pfanberški pa sta zatem l. 1323. zastavila Celje koroškemu glavarju Konradu Auffensteinskemu; vsled česar je nato nastala velika pravda in celó krvava vojna. Mogočnega glavarja Koroškega je podpiral v

¹⁾ Dr. Fr. Mayer v knjigi: „Die Santhaler Alpen“ von dr. J. Frischauf p. 224, 227 sl.

²⁾ Njegova sestra Ana, omožena z grofom Rudolfom Ot. Liechtensteinskim, dobila je le majhno doto.

njegovih zahtevah glavar kranjski in slovenske krajine Meinhard Ortenburški, Friderika sanéškega pa štajerski glavar Ulrik Walseeski. In tako se je dogodilo čudno, da so se lotili orožja drug proti drugemu glavarji treh dežel, katere so pozneje za nadvojvode Karola II. l. 1564. prozvali Notranjo Avstrijo. Borba je trajala osem let, a so največ trpeli meščani in kmetje. Šele v petek pred sv. Mihaljem l. 1331. je vojvoda

Albreht II. v Gradcu pravdo razsodil tako-le: Friderik sanéški naj plati Konradu Auffensteinskemu 250 mark srebra rešitve za Celje; Saneški in Auffensteinski naj v miru vkup imata stan v celjskem gradu, in ako se vname med njima še kak prepir, naj si izvolita pravičnega moža, ki jima bode prepir razsodil; Sanéški naj Wülfinga Edlingskega in svoje ostale feudnike, ki so bili njegovi nasprotniki, pusti v njihovih posestvih.¹⁾

Tako so torej Sanéški dobili po dolgi borbi v last ono mesto in zlasti grad, po katerem so se kmalu zatem tudi nazivali.

A razven Celja si je pridobil Friderik še druga posestva. Tako gradove: Soteski že l. 1300.,

Kostrivniški l. 1322. in zatem Podsredenski, vse tri kot krške fevde. Akvilejski patrijarh Bertrand mu je l. 1334. na novo podelil one fevde, katere so imeli od Akvilejcev že Friderikovi pradedi, namreč desetino v Lembergu pri Novi Cerкви, okolo Sv. Petra v Savinjski dolini, pri Braslovčah, v Mozirju in v Šaléški dolini. Krški škof Laurencij von Brunne mu je dal leta 1334. Gorico in Šalek pri Velenju; in Sv. Pavelski samostan grad Forchtenek nad Šoštanjem l. 1336. Avstrijska vojvodi Albert in Oton sta mu dala za njegovo pomoč v Češki in Ogerski namesto dolžne plače Laško, Freideneegg, Klausenstein in Radeče v zastavo l. 1336.; in l. 1337. je dobil še nekatere akvilejske fevde ob Mirni, katere

Viktor baron Hein, deželni predsednik Kranjski.

je preje imel Henrik Planinski. Tudi varstvo (vogtei) gornjegrajskega samostana, katero so bili Sanéški izgubili, dobil je Friderik zopet svoji rodbini l. 1337.; istotako varstvo Jurijkloštra l. 1339.²⁾

Friderik Sanéški je torej, kakor se iz tega vidi, utemeljitelj moči svoje hiše. Bil je

¹⁾ in ²⁾ Dr. Fr. Mayer l. c. 228 sl. Ig. Orožen, Celjska Kronika.

bogat, imeniten mož; dolgove je poplačal in denar posojeval. Koroški vojvoda Henrik ga je l. 1332. imenoval še deželnim glavarjem v Kranjski in Slovenski krajini, in avstrijski vojvoda Oton ga je potrdil. Za ženo je imel Friderik Sanéški najprej Ano, hčer saksonskega vojvode Joana, katera mu je rodila dve hčeri: Ano, v naslednje omoženo z grofom Otonom Ortenburškim, in Katarino, omoženo z grofom

Albertom goriškim in pozneje (1376) z Joanom waldburškim. Druga žena Friderikova pa je bila Dietmunda pl. Walsee iz rodbine švabske († leta 1351.), in tā-le mu je rodila dva sina: Ulrika in Hermana. A ker je sam bil sin heunburške grofice, vnuk badenske markgrofinje ter pravnuk avstrijske in štajerske vojvodice: zato pa je tudi še sebi želel grofovske krone. Walsejski so ga mogli vplivno podpirati; potrebna imenja si je bil itak pridobil; in njegova težnja se mu posreči.¹⁾

Celjski grofi.

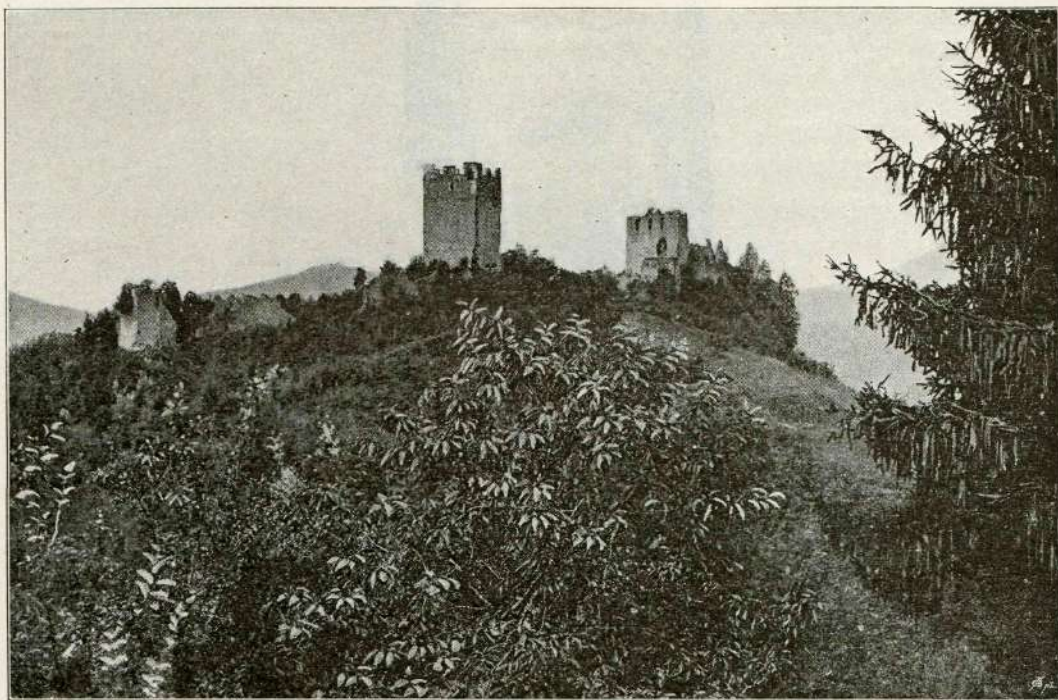
Friderik I.

Leta 1341. v ponedeljek po beli nedelji je cesar Ludovik v Monakovu z dovoljenjem in

priporočbo deželnega vojvode Albrehta II. povzdignil Fridericum liberum de Sewenegh, zaradi njegovih mnogih zaslug za vladarja in državo in zaradi obširnih njegovih posestev, v grofovski stan rimsko-nemškega cesarstva ter ga je po glavnem njegovem imenju Celju imenoval grofa celjskega.

Za grb si je Friderik kot celjski grof izvolil grb svojih prednikov heunburških, namreč tri zlate zvezde v sinjem polju; in to je bil tudi grb vseh njegovih potomcev grofov celjskih.¹⁾ Stanovali so tudi od sedaj vsi v gornjem celjskem gradu.

Celjska grofovina je obsegala tedaj, kakor veli cesarsko pismo: „Fridericum liberum de Sewenegh; a pago Seluck infra Hohenegg, usque ad pagum Coberch, a pago Gewbliz

Razvaline „Starega gradú“ celjskega. (Fotogr. M. Helff.)

prope terminos Landsberg usque ad pagum Sabiack prope Feistritz in Styria, quod totum olim erat in dominio Lengenberch seu Lemberg.“ Torej od Šaléka pod (nad!) Vojnikom tje do Gabernika (pri Poličanah), od „Gewblize“ blizu Podčetrka tje do „Žabjaka“ blizu Slov. Bistrice, kar je vse nekdanj bilo v oblasti Lemberški (pri Novi Cerkvi poleg Vojnika).²⁾ No, celjska oblast se je povečala po fevdih, katere so v naslednji

dôbi podelili zopet akvilejski patrijarhi, avstrijski vojvode in nemški cesarji Frideriku in njegovim naslednikom, ter po gradovih in drugih posestvih, ki so si jih nakupili celjski grofi.

Tako si je že Friderik I. k svoji grofovini pridobil naslednje grajščine in zemljišča: Grad Prežin pri Téharjih, najpreje tretjino istega l. 1342., zatem drugi del l. 1344. in naposled vso grajščino l. 1346.; zatem Pogred pri Vranskem tretji del l. 1347., Vrbovec nad Mozirjem,

¹⁾ Dr. Fr. Mayer l. c. 228 sl. Ig. Orožen, C. Kr.

²⁾ Prepis pri c. kr. namestništvu v Gradcu.

¹⁾ Lapajne 90.

tretji del, in Gornji grad l. 1350., katere grajščine je vse kupil. Nadalje je od vojvode Albrehta l. 1357. grad vipavski prevzel v zastavo za 6000 gld. in vojvodi še 1000 gld. več posodil na ta grad; vojvoda Rudolf II. pa mu je leta 1359. zastavil grad Ströschau (v gor. Štaj.) za 8000 gld. Šaléski svoj grad pa je Friderik podelil Nik. Kimbergerju l. 1353., in njegov sin Herman celjski je grad Forchtenek dal Joštu Forchteneškemu l. 1356.¹⁾

Umril je grof Friderik I. 9. (ali 13.?) velikega srpana l. 1359. in je bil pokopan v Celju v tedanji minoritski (sedanji nemški) cerkvi.

Tako opazujemo že pri prvem celjskem grofu, kakor bomo videli pri njegovih naslednikih, vsa ona svojstva, katera smo omenili pri gospodih sanéških: podjetnost, slavohlepnost, ljubezen k rednemu gospodarstvu. Proslavila se je celjska rodbina grofovska po mnogih bojih in službah; ojačila pa najbolj po zakonskih zvezah s poljskimi in bosenskimi kralji, pozneje tudi s samim rimsko-nemškim cesarjem. Vrhunec slave so dosegli Celjani za cesarja Sigismunda, a pod njegovim vnukom kraljem Ladislavom naglo padli.

Ulrik I.

Ako je Friderik I. utrjeval moč celjskih grofov ponajveč mirno, množeč posestvo svoji hiši doma, začela sta njegova sinova širiti ime Celjanov dalje v svetu in to po vojnih činih. Zlasti Ulrik, starejši sin Friderikov, je bil pravi junak. L. 1345. je šel z ogersko-hrvaškim kraljem Ludovikom I. v Dalmacijo pred trdni Zader, da otmé to mesto beneški sili. Zatem je napadal

¹⁾ Orožen, Celjska Kronika.

močni grad Reding v Tirolski proti drznemu Engelmarju. Leta 1348. je vojeval v Braniborski zoper lažnega Waldemarja; in naslednje leto je bil med križarji na poganske Pruse. Iz mrzlega severa je potoval zatem v vročo Italijo, spremljajoč l. 1355. cesarja Karola IV. celó v Rim na kronanje. Nato je pomagal zopet ogerskemu kralju v dveh bitkah, najpreje proti Benečanom pri Trevizu l. 1356. in zatem zoper Bolgarje v Podunavju pri Vidinu.¹⁾ Ulrik I. je bil tudi glavar v Kranjski in l. 1362. navzoč pri deželnem zboru v Požunu.

Z Ulrikom zajedno se v povestnici mnogokrat imenuje njegov brat Herman. Najbrže sta oba skupno upravljala obširna svoja posestva, katera sta še tudi zmerom pomnoževala. Dobila sta zaporedoma: grad Waldstein in Planinski grad po oporoki leta 1363.; vojvoda Rudolf II. jima je zastavil l. 1363. Žalec in Vojnik; zatem sta postala lastnika Žusemskega grada l. 1364., dobila Ivenski in Konjiški grad l. 1365.; nadalje Vuzenico sporočeno leta 1366., Vrbovec v zastavo leta 1367.; vojvoda Albreht pa jima je zastavil Slov. Bistrico, in vojvoda Leopold grajščino Tifen (v Kor.) in Laško, l. 1368. Kako mogočna sta bila Ulrik I. in Herman I., kaže tudi to, da jima je vojvoda Albreht l. 1365. izročil krvavo sodstvo v njuni grofiji.²⁾

Grof Ulrik I. je bil dvakrat oženjen; prvič z Adelajdo grofico Oettinško, in po njeni smrti z Adelajdo grofico Ortenburško († 1391.), katera mu je porodila sina Vilhelma. Umril pa je Ulrik 26. mal. srpana l. 1368. (Dalje.)

¹⁾ „Vestnik“ 1874., str. 93.

²⁾ Orožen, Celjska Kronika.

V znamenju mirú in ljubezni.

(Spisal dr. Fr. L.)

Bojem se najrajši izogibljemo. Kadarkoli se gré samo za osebo, zdi se nam najbolje potpeti. Vsem ljudem ne moremo ustreči, in vsi ne bodo nikdar hoteli biti naši prijatelji. Marsikateri je srečnejši, kadar se more znašati nad kom in usipati nadenj svojo jezo, kakor pa če vidi pri svojem znancu kaj dobrega, kar bi smel pohvaliti in posnemati.

V listu smo objavili nedavno nekaj mislij o poslednjem potresu. Vsak čitatelj se kmalu prepriča, da je oni spis jako pohleven, ne ostro znanstven, ampak nekako premissljevanje o ljubljanskem potresu z različnih stališč. Da ne bo spis vsakomur všeč, to smo dobro vedeli. Kako

bi bili neki gledé na potres jednih mislij, če smo različnih nazorov v drugih stvaréh!

Nikakor pa nismo mislili, da se utegne kdo resnobnega spisa, spisanega bralcem v tolažbo, spisanega v ta namen, da se učimo in vzdramimo, lotiti z roganjem. No, bodi kakorkoli: to pot se ne maramo ogniti napadu, ampak napadniku hočemo pogledati prav mirno v oči, ker se gre za stvar in ker nimamo vzroka za nemir.

Marsikdo se zdi samemu sebi tako pameten, da ima vse druge ljudi za bedake. Zato presoja vse kot bedasto, kar se ne vjema ž njegovim mnenjem. Težko se povzdigne do tega, da bi tudi nasprotniku prisodil kaj uma in si

Celje in okolica.

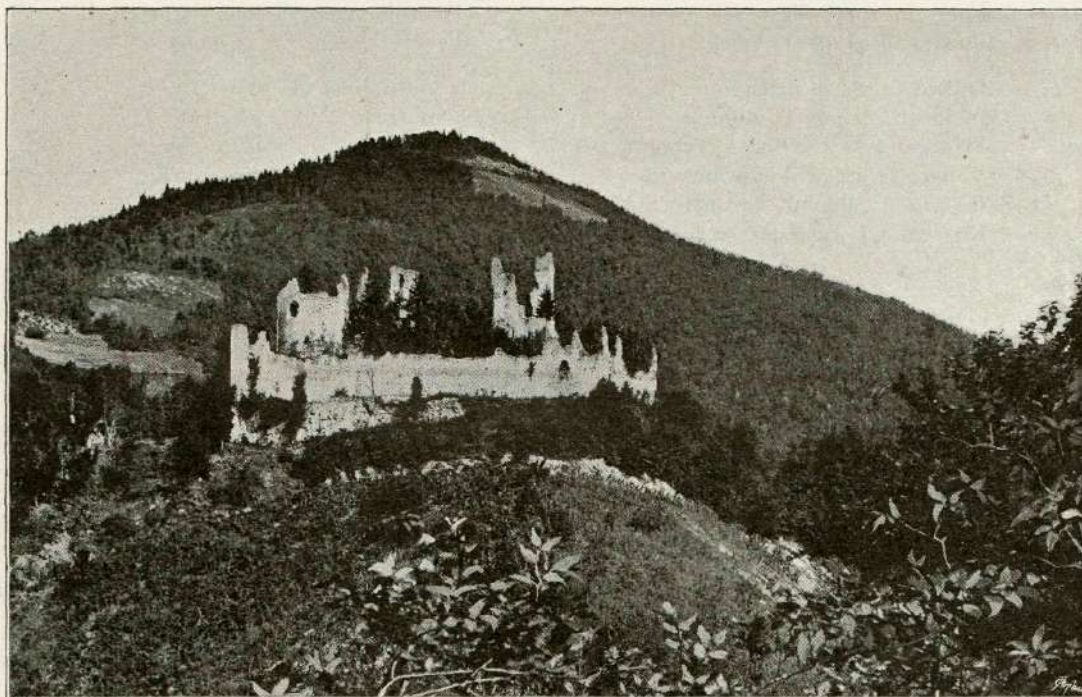
(Povestne in mestopisne črtice. — Poleg „Celjske Kronike“ i. dr. sestavil *Andrej Fekonja*.)

(Dalje.)

Herman I.

Cesar Karol IV. ni priznaval svojega prednika Ludovika Bavarca za nemškega cesarja, in je torej, kakor se zdi, Ludovikov diplom o grofovski časti sanéških gospodov smatral neveljavnim. Zakaj Karol je v Brnu dné 30. kimovca l. 1372. Hermana in Vilhelma „von San-

ecke“ iznova pogrofil z naslovom „Grafen von Cilli“. To pogrofitev sta avstrijska vojvoda Albreht III. in Leopold Pobožni v Nürnbergu nedeljo pred Martinjem i. l. pismeno potrdila.¹⁾ Karolov diplom označuje tedanji obseg celjske grofovine v teh-le mejah: Začenjajoč od Sanéka pa na jedni strani do Gornjega grada, od todi do Šoštanja, zatem pa blizu mimo Vojnika doli do Gabernika, tam je meja Rogatca, od iste

Razvaline sanéškega gradú. (Fotogr. *M. Helff*.)

meje na drugi strani zopet gori mimo Celja do Ostrovca in ravno nazaj do Sanéka, na dolgo deset milj, na široko pa od „Grubljice“ pri Podčetrtku do „Žabjaka“ pri Slovenski Bistrici na jednom koncu štiri in na drugem tri milje.¹⁾

Razven posestev, ki jih je bil pridobil Herman I. z bratom Ulrikom I., razširil je svojo oblast tudi v Avstrijski na šestnajst štirjaških milj; z grofom Friderikom Ortenburškim pa je l. 1376. sklenil za slučaj brezdednosti vzajemno pogodbo gledé na nasledstvo. Bil je tudi kranjski deželni glavar. Leta 1372. dné 22. vinotoka je

¹⁾ Vseh posestev, ki so si jih v naslednjem pridobivali celjski grofi ter kako in kdaj, ne bomo posamezno našteváli, ker bi to bilo preobširno tukaj. Itak jih navaja Ig. Orožen, C. Kr.

predsedoval v Dunajskem Novem mestu sodnikom, kateri so razsodili prepir zaradi ogerske in avstrijske meje. Sam je imel pravdo s Pfanberškimi o nekaterih gradovih l. 1373. Ženo si je bil Herman I. izbral iz vladajoče rodbine bosenskega kralja Štefana I. Tvrčka, hčer Katarino, katera mu je rodila dva sina, Janeza (ki se je oženil z Margareto, grofico pfanberško, in umrl l. 1372.) in pa Hermana.²⁾

L. 1377. je šel grof Herman I. z avstrijskim vojvodo Albrehtom III. na križarsko vojno v Prusko, kakor nekda njegov brat Ulrik. S starim grofom sta bila sedaj tudi njegov sin Herman mlajši in stričnik Vilhelm. Od Vratislave in

¹⁾ Prim. Lapajne, 89 sl.

²⁾ Orožen, C. Kr.

Toruna prispevši do Niemena, so drvili zatem po puščavi čez jame, vode, močvirje in skozi goščave v deželo poganov, (Prusi so bili še tedaj malikovalci). Celjani so se v teh bojih tako odlikovali, da je sam vojvoda Albreht prosil grofa Hermana I. za poviteženje (Ritterschlag), pa je nato stari grof po dovršenju obreda sijajno pogostil vojvodo in 182 vitezov.¹⁾

Herman I. je umrl na Dunaju dne 21. sušca l. 1385.; a pokopali so ga v Celju v minoritski cerkvi, katero je bil (leta 1369., 1374.) bogato obdaril, tudi s sporočili za redovnike.

Vilhelm.

Predno nadaljujemo o Hermana I. naslednikovih, ne smemo preskočiti v vrsti celjskih grofov Vilhelma, sina grofa Ulrika I., in to zaradi njegovih rodbinskih razmer. Prva žena Vilhelma celjskega je bila namreč Elizabeta, goriškega grofa Meinharda VII. hči (1373.), druga pak Ana, hči poljskega kralja Kazimira II. Vel. (poslednjega Piastovca). S to-le je imel Vilhelm hčer jedinicu Ano, ki se je omožila s poljskim kraljem (vdovcem) Vladislavom I. Jageloncem (svečana l. 1401., v Krakovu kronana 5. svečana l. 1402., umrla l. 1416.).

Da je bil grof Vilhelm s stricem Hermanom st. in z bratrancem Hermanom ml. l. 1377. med vojaki križarji zoper Pruse, slišali smo ravnokar. L. 1392. pa se je namenil iti v Budim kralju Sigmundu na pomoč v vojni zoper Turke; a dosevši v Beč, umrl je za kužno boleznijo dne 19. kimovca i. l. Pokopali so ga tudi v celjsko minoritsko cerkev.

Herman II.

Celjski grofi so postajali čim dalje imenitnejši in mogočnejši. Najpreje označimo Hermana II.

Herman II., sin grofa Hermana I. in bosenske kraljične Katarine, je bil izmed vseh celjskih grofov najsrečnejši, kakor méni naš pisatelj. No, mi bi rekli, da je celjski grof Herman II. pač srečo lovil, a tudi dokaj izkusil, kako je uprav sreča opoteča.

Začnimo z njegovo rodbino. Žena grofa Hermana II. je bila Ana grofica Schaumberška (Šaumberg, grad nad Lincem v Gor. Avstr.), ki je pa že pred l. 1397. umrla. Ž njo je imel tri sine: Friderika, o katerem bodemo več slišali pozneje, Hermana, ki je s konja padši umrl l. 1426., in Ludovika, ki je umrl že l. 1417.; tudi tri hčere: Elizabeto, omoženo z grofom Henrikom IV. goriškim, Ano, poznejo ženo ogerskega palatina pl. Gara, in Barbaro, poznejšo kraljico in cesarico, o kateri tudi več

zvémo v naslednjem.¹⁾ Razven teh zakonitih otrók je imel Herman II. tudi stranskega sina Hermana, kateri je bil leta 1412., ne imajoč še trideset let, postal frizinški škof in l. 1421. škof tridenški od papeža potrjen; a je preje, negoli se je preselil v Trident, umrl v Celju in bil pokopan v župni cerkvi sv. Danijela, kjer se še nahaja njegov spomenik v zidu poleg oltarja sv. Ane.

Po časti in odlični službi je bil Herman II. deželni glavar Kranjski, kakor je razvidno že iz vojvodskih pisem l. 1390., 1393. isl. L. 1395. je bil s svojimi sinovi pri deželnem zboru v Križevcih, kjer so potrdili ogerskega kralja Sigismunda tudi kraljem hrvaškim. L. 1407. je razsojal grof Herman prepire med vojvodama Leopoldom in Ernestom; in pozneje, l. 1432., ga je vojvoda Ernest odbral za varuha svojih sinov Friderika in Albrehta. Leta 1420. pak je bil celjski grof Herman II. postal celó hrvaško-slavonsko-dalmatinski ban ter je kot takov dobil mnogo vpliva tudi v Ogerski. — Tudi posestva je Herman II. povečal z mnogimi pridobitvami. Ogerski kralj Sigismund mu je bil leta 1398. podelil grad Varaždin z okolico ter grajščini Vinico in Orbac v hrvaškem Zagorju. Zatem je kupil od Sigismunda l. 1406. hrvaško Medjumurje za 48.000 gld.; a l. 1421. je dobil od kralja celo Zagorje od izvora Sotle do nje izliva v Savo. Po smrti poslednjega ortenburškega grofa Friderika (1421), ki je imel posestva v Koroški in Kranjski, podedoval je Herman vsled pogodbe od l. 1377. ortenburško in sternberško grofovino kot državni feudum, nad štirideset štirjaških milj zemlje z vsemi mesti, trgi, gradovi in vasmi, z ljudmi, sodstvi, desetninami in davki.²⁾

No, bogati grof Herman II. se je pa tudi izkazal dobrotnika vere in cerkve. V Ljubljani je leta 1391. sezidal pred bolniškimi mestnimi vrati novo cerkev v čast Marije Loretske, tam,

¹⁾ Hermana II. drugi sin, Herman III., bil je dvakrat oženjen. Prva njegova žena je bila bogata Elizabeta Abensberška, vdova grofa Ulrika Schaumberškega; druga pa Beatrika, bavarska vojvodinja. Iz prvega zakona je Herman III. zapustil hčer Margarito, ki se je omožila najpreje z grofom Hermanom montfortskim, zatem pak z Vladislavom, vojvodo tešinsko-glogavskim. (Orožen, Celj. Kronika 1426).

²⁾ Grofiji Ortenburg in Sternberg (pri Beljaku) sta bili neposredno državni, ker Ortenburški so bili odgovorni in podložni samo cesarju in državi, v posestvih svojih pa so vladali po svoji volji; imeli so takozvana „iura regalia“ t. j. vladarska prava, namreč lova, ribištva, gozdna prava in pravo kovati denar. Zanimivo je morda zvedeti, da se v listinah celjskih grofov omenjajo prvi srebrni florini, goldinarji ali zlatniki na Slovenskem, okoli leta 1370. Celjski grofi so utegnili mnogo takega denarja dobivati iz Ogerske, kjer so, poleg Florence, najpreje kovali i zlat i srebrn denar (prvo v Florenci, zato „florin“, „florin“ . . .). P. Hicinger, „Novice“ 1859, 25.

¹⁾ „Vestnik“ 1874, str. 94.

kjer je preje stala cerkev sv. Martina. Tudi v Celju je sedanjo mestno župno cerkev svetega Danijela ustanovil bržčas grof Herman II. V Pleterju nad Kostanjevico je kartuzijski samostan bogato obdaril; tako tudi samostan v Bistri blizu Vrhnik in Zajcklošter pri Konjicah. V Lepoglavi v Hrvaški pak je utemeljil, kakor se veli, ondotni pavlinski samostan, kjer se bajé še nahaja njegova slika. Še več drugih pobožnih ustanov je napravil.¹⁾

Naposled nam je omeniti še grofa Hermana II. vójen in bojev.

Razven križarske vojne na Pruse, katere se je bil Herman udeležil s svojim očetom l. 1377., nahajamo ga še v boju z neverskimi Turki. Ogerski kralj Sigismund, brat češkega kralja in nemškega cesarja Vaclava, hotel je povsem odločno stopiti na pot mogočnemu sultanu Bajezitu, kateri je s svojimi divjimi četami vedno silneje pritiskal na zapad Evrope. Izdá torej leta 1396. proglas na vse kristijanske kneze za pomoč v obči stiski; in od vseh strani so hitele bojaželjne čete v bran. Tudi celjski grof Herman II. gre z izbranim številom junaških Slovencev na Ogersko in dalje na vshod skozi Srbijo tje v Bolgarijo na Turke. Ali tako zbrana namešana vojska je bila pri Nikopolju hudo pobita (dné 28. kimovca l. 1396.). Komaj sta grof Herman in nürnberški naddvornik Joan rešila kralja iz nesrečne bitke, da so ubežali v ladiji po Dunavu in Črnem morju v Carigrad in se od onodi prek Dalmacije vrnili domov. Za to zvestobo je nadaril Sigismund Hermana s posestvi pri (1398) omenjenimi.²⁾

Ne dolgo zatem je imel grof Herman II. novo priliko, da je bil kralju na službo. V Ogerski so se namreč po smrti kraljice Marije, Sigismundove žene, zopet nekateri velikaši zarotili zoper kralja Sigismunda ter ga celó ujeli in zaprli v Višegradu; a nato je kralja dobil v roke hrvaški ban Nikolaj pl. Gara, kateri ga je spravil v svoj grad Šikloš. Herman II., celjski grof, pošlje tedaj svojega starejega sina Friderika k banu, da se ž njim mirno dogovori ob osloboditvi kralja; sam pak gré z močno vojsko na meje Ogerske, dočim sta tudi moravska markgrofa Jošt in Prokop, Sigismundova bratranca, istotako z mečem pretela Madjarjem, ako ne izpusté kralja. Tako je bil kralj Sigismund rešen začetkom kimovca leta 1401.; vendar je moral krivce pomilostiti, celjski grof Herman pak obljubiti svojo (drugo) hčer Ano za ženo mlademu Garu.³⁾

Vdovljeni kralj Sigismund pa je nato neki prišel sam v Celje k svojemu rešitelju grofu

Hermanu II. ter se tu zaročil z njegovo najmlajšo hčerjo Barbaro, s katero se je sedem let pozneje (1408) tudi poročil. Tako je Hermanova hči postala ogerska in hrvaška kraljica, v tem, ko je njena sorodnica Ana, hči grofa Vilhelma, bila istodobno kraljica poljska. A ko je zatem Sigismund postal l. 1410. nemški cesar, tedaj je kitila celjsko grofovsko rodbino razven kraljevskih tudi cesarska krona. To-le je sedaj nosila lepa, a nevedna Barbara, ki je v naslednjem bila tudi češka kraljica — Sigismund je namreč l. 1419. postal tudi kralj češki — in pozneje še Barbarina in Sigismunda jedina hči Elizabeta, soproga avstrijskega vojvode in (od l. 1438.) cesarja Albrehta II. ter mati kraljeviča Ladislava Posthuma.¹⁾

Celjski grof Herman II. pa je imel še tudi borbo o nasledju, in to zaradi ortenburške in sternerberške grofije. V Koroški so se začeli prepirati podložniki celjskega grofa, ki je ista posestva v last dobil leta 1421., in bamberskega škofa, kateri je tudi imel tam svoja posestva; in iz teh prepиров se je kmalu vnel krvav boj. Celjski so rinili s svojo vojsko pred bamberski Wolfsberg in so to mesto obsedali; bamberski zavezniki: Eberhard kolniški, Burkhard weisbriški in Beljačani pak so celjska posestva zgrabili ter tako Celjane odvrnili od obsede. S prizadevanjem vojvod Friderika in Albrehta je bil vendar v Dun. Novem mestu dné 13. svečana l. 1425. sklenjen mir, vsled katerega je Bamberski dal Celjskim grad Mautenberg (v Kor.) in grad Waldstein (v Štaj.), Celjski pa so Bamberskemu izročili grada Hartneidstein in Weissen-
eck v Labodski dolini.²⁾

Mimogredé še ne smemo pozabiti, da je bil celjski grof Herman II. s sinom Hermanom l. 1415. pri cerkvenem zboru v Kostnici, kjer sta cesar Sigismund in papež Janez XXIII. njega in njegov zarod potrdila za variha (advocatum) gornjegrajskega samostana. Grof Herman mlajši pak je tedaj zmagal avstrijsko-tirolskega Friderika IV. „s praznim žepom“ v sijajnem turnirju, ki ga je bil vojvoda priredil, da je mogel papež Janez neopažen pobegniti na avstrijska tla.³⁾

¹⁾ Zakon cesarja Sigismunda z grofico Barbaro ni bil srečen. Kakih petnajst let po poroki je pregnal cesar nezvesto in brezversko ženo z dvora, da je nad leto dnij bivala na neki pusti blizu Velikega Varadina. Hči Elizabeta je sicer roditelja zopet pomirila; ali ko je Sigismund na smrt zbolel, rovala je Barbara zoper Albrehta habsburškega, na kar jo je cesar v Znojmu zaprl. Po Sigismundovi smrti l. 1457. Barbara iz zapora ubegne ter se napoti na Poljsko, da se zaroči — petdesetletna vdova — z mladim kraljevičem Vladislavom III. A cesar Albreht jo dá ujeti ter čuvati v Melniku. Tu je zatem živela z 12000 zlatov mirovnine do svoje smrti l. 1451. Pokopali so jo Husovci v Pragi.

²⁾ in ³⁾ Ig. Orožen, C. K.

¹⁾ Ig. Orožen: Dek. Cilli.

²⁾ Dr. Mayer l. c. 232.

³⁾ Orožen: Celj. Kr.

Ko si je bil Herman pridobil navedena posestva, službe in časti, tedaj se je imenoval: Celjski, ortenburški, sternerški in zagorski grof, ban Dalmacije, Hrvaške in Slavonije, upravitelj zagrebške biskupije in tast cesarja Sigismunda.¹⁾ V rodu si je bila njegova rodbina tudi s poljskim kraljem, bavarskim vojvodo, goriškim grofom, bosenskim kraljem itd. Zato smemo brez pretiranja reči, da so celjski grofi bili tedaj najveljavnejši prvaki v tedanjem političnem življenju in močni, da so se merili z vsakim protivnikom, tudi z vojvodami habsburškimi.

Kot sina bosenske kraljične Katarine odločil je bil kralj bosenski Štefan II. Tvrdo, ne imajoč sam otrok, v Bobovcu dné 2. kimovca l. 1427. celjskega grofa Hermana II. za svojega naslednika. Vendar te krone grof ni dobil, zakaj ni je doživel. Tako tudi Herman ni dočkal časti in veselja, da bi bil poknežen. Cesar Sigismund ga je sicer že pozval v ta namen v Požun; ali zoper to odliko celjskih grofov se je menda že tedaj upiral vojvoda Friderik.²⁾ In tako je grof Herman II. preje v Požunu umrl dné 13. vinotoka l. 1434. Telo njegovo počiva v Pleterju v samostanski nekdanji cerkvi, kamor so ga bili pokopali.

Friderik II.

Grof Herman II. je bil srečelovec, a njegov najstarejši sin in naslednik, Friderik II., je bil pravi klativitez.

Še mlad bil se je Friderik na ukaz očetov, a verjetno proti svoji volji, oženil z Elizabeto, hčerjo hrvaškega grofa Štefana Frankopana, iz ugledne rodbine gospodarjev modruško-krških, l. 1385. Imel je ž njo dva sina, Ulrika, poslednjega celjskega grofa, in Friderika, ki je pa mlad umrl, hajè v Zajcklostru. Ob svoji ženitvi je dobil Friderik od očeta Hermana II. gradove: Stainšnek, Samobor, Mehovo, Novomesto, Konstanjevico in Krško, v katerem poslednjem je navadno bival s svojo ženo.

L. 1422. umre grofica Elizabeta; našli so jo mrtvo v postelji.³⁾ Jako dolžé Friderika, da je on sam svojo ženo usmrtil; zakaj zagledal se je bil v neko dvorsko gospodično, lepo Veroniko, hčer ubožnega plemiča iz Desiniča, s katero se je tudi tri leta po Elizabetini smrti skrivaj oženil. Ali taka ženitev imenitnega grofovskega sina s prosto plemiško hčerjo ni bila po godu slavo-hlepnemu grofu Hermanu II. Friderik je tudi o tem znal, pa je zato Veroniko pred očetom skrival, sam pa je pobegnil na dvor k svaku Sigismundu v Budim. Tam ga stričnik pokojne Elizabete, Ivan krško-modruški, zaradi umora prve žene

¹⁾ in ²⁾ Ig. Orožen, C. Kr.

³⁾ Ali v Krškem ali v Krapini? Pokopana je Elizabeta v Celju v minoritski cerkvi.

izzove na dvoboj. Nista se sicer pobila; a cesar Sigismund vendar Friderika prime ter ga izroči grofu Hermanu.

Razjarjeni oče zapre sedaj sina v grad Ostrovico (blizu Vranskega) in zatem v gornji celjski grad v stolp, kateri se še sedaj — na pol razdrt — „Friderikov stolp“ zove¹⁾; odvzame mu vsa posestva, a celó poruši mu grad Friedrichstein, ki si ga je bil Friderik sezidal v Kočevju. K temu se odloči vsa prava prvorojenstva podeliti svojemu drugemu sinu Hermanu III., kateri se je isti čas baš v zadovoljnost očetovo drugič oženil z Beatriko, hčerjo Ernsta vojvode bavarskega. Ali ta (Herman III.) pade 30. malega srpana l. 1426. pri Kamenu v Begunjah, kjer je stanoval, s konja in se ubije.

Stari grof Herman je mislil, da je vse te nesreče v celjski grofovski rodbini kriva nepriprava ženitev njegovega sina Friderika s „prostakinjo“, pa je torej hotel dobiti Veroniko v roke. Ta se je skrivala pri kmetih in v gozdih bajè pri Kočevju, nekaj časa tudi na Vurbergu nižje Maribora; pa Herman jo je zasledil ter vrgel v ostroviško ječo, kjer je dolgo medlela. Naposled jo postavi v Celju na sodbo kot „čarovnico“ in „otrovnico“. Akoprem je sodniki niso spoznali krive, vendar jo je srditi tast izročil ječarju Joštu Soteskemu, kateri nesrečnico utopi 17. vinotoka 1428.²⁾

Po nasilni smrti Veronike Desiniške je grof Herman oslobodil svojega jedino še preostalega sina Friderika ter se ž njim malo po malo zopet pomiril. Friderik je sedaj stanoval v Radovljici, a jako žaloval za svojo Veroniko, katere grob je pogosto obiskoval, kakor se pripoveduje. Da se mu sin malo razvedri, pošlje ga oče l. 1431. v Rim. Na potu tje ujame Friderika ferarsko-veronski markgrof Nikolaj in ga zapre v ječo, iz katere ga reši svak Henrik IV., grof goriški, z veliko odkupnino. Vrnivši se domov sezida Friderik Belopeč v gornji Kranjski. A od sedaj mu mirno življenje omrzne ter grof začne živeti jako razblodno in burno, dirjajoč od hrupa do hrupa, od boja do boja.

No o njegovem vojevanju hočemo govoriti v posebnem odstavku, kjer bomo videli, kako je Friderik deloval skupno s svojim sinom grofom Ulrikom II. v bojih proti vojvodi Frideriku IV., v naslednje kot cesarju Frideriku III. Tukaj pa

¹⁾ Druga pripovedka priča, da je ta stolp dobil ime po cesarju Frideriku III., kateri je sem ubegnil pred Vitovcem (o čemer pozneje).

²⁾ Pokopali so Veroniko najpreje v Braslovčah v tamkajšnji cerkvi. A grof Friderik je dal pozneje mrtve ostanke svoje soproge prenesti v Jurijkloster. V tukajšnji mrtvaški knjigi je baje zabeleženo: 17. okt. D. Veronica Comitissa Cilliae. (Lp. Maticice Slov. 1874. 79). Soteski = von Helfenberg, od Žalca 1¹/₄ ure hoda na sever, je sedaj razvalina grada v župniji Gornji Ponikvi.

povemo še nekaj ob ostalem življenju celjskega grofa Friderika II., zlasti iz njegovih poslednjih let.

Friderik je bil svoj od očeta Hermana II. mu porušeni grad Friedrichstein zopet pozidal ter v njem živel odveč nasladno. Nezgoda z nepozabljeno Veroniko je navdala grofa z nekako nevoljo in čemernostjo, da je na starost bil le bolj zase, prepustivši politične stvari sinu Ulriku. L. 1447., ali po drugih 1450., svetega leta, dasi že šestinosemdesetleten starec, šel je

Friderik v sijajnem spremstvu petdesetih (ali celo petsto?) konjenikov v Rim prosit baje odpuščanja grehov, no bolj iz oholosti in gizdavosti, nego-li iz pobožnosti in kesanja; zakaj vrnivši se domov, ostal je še nadalje stari grešnik. Namen tega romanja pa je Frideriku bil tudi, papeža Nikolaja V. osebno pregovoriti, da njegovega stranskega sina Janeza — menda iz Veronike — pozakoni; to željo mu je papež tudi izpolnil 16. grudna l. 1447.¹⁾

Ljubljana po potresu: Pogled na Stari trg z reduto.

L. 1450. je začel Friderik Celje na novo obzidavati in utrjevati, ker se je nekdanje mestno obzidje bilo malone že razsulo in je bilo mesto obdano sedaj samo s plotom in rovom. (Ta obzida je bila zgotovljena do l. 1473). Tudi je Friderik popravil v mestu dolgo in mlinarsko ulico (sedaj gospodsko in kolodvorsko), ki sta bili l. 1448. pogoreli. Ono obzidje se deloma vidi še dandanes ter nam kaže, kako je bilo Celje tedaj majhno. A vendar se imenuje isto dōbo Celje že mesto; od l. 1446. je namreč stari celjski mestni pečat z gotiškim napisom:

SIGILUM CIVITATS CILIE AO † 46N

t. j. anno 1446. L. 1451. na tiho nedeljo v postu je podelil grof Friderik (ki je bil sedaj neposrednje-državni knez²⁾) Celju navadna prava, kakoršna so imela druga mesta v deželi, omejil mu mestno okolico, rešil Celjane tlake, krčmarje vinarine, odpustil jim vino, katero so morali dajati na dvor; tudi svojo hišo na trgu, nekdanj lastino H. Erlauerja, jim je prepustil za svetovalnico, pridržavši si samo jedno sobo, svoje orožišče. Imenuje se grof v dotičnem pismu: „Wir Fridrich von gottes gnaden graff zu Cilly,

¹⁾ Lp. Matice Slov. I. 1874. 80; Orožen, C. Kron.

²⁾ Gl. naslednji odstavek.

zu orttenburg vnd in dem Seger, Ban in Windischen Landen¹⁾ Vse te pravice je Celjanom potrdil Friderikov sin grof Ulrik II. l. 1455., ter jim še dopustil, da si sami volijo mestnega sodnika in svetovalce.

Na koncu svojega življenja je ustanovil grof Friderik II. še lepo zadušbino, dominikanski samostan Novikloster v Savinjski dolini. Okoli leta 1449. je začel zidati samostan in cerkev, l. 1451. je dobil dovoljenje papeža Nikolaja V., in 17. prosinca 1453. je izdal ustanovni list. V tem pismu se imenuje: „Mi Friderik po božji milosti knez in grof celjski.“²⁾ Umrli je 9. rožnika 1454. v gradu Sanéku, nad devetdeset let star; pokopali pa so ga v Celju v minoritski cerkvi.

Friderik II. in Ulrik II.

(Boj z vojvodo-cesarjem Friderikom IV. [III]).

Vrnimo se še h grofu celjskemu Frideriku II. ter pripovedujemo sedaj, kar smo preje izpustili znamenitega iz njegovega življenja in delovanja v družbi s sinom Ulrikom II.

Najpreje nam je omeniti novo odliko celjskih grofov v poslednjih dveh členih njihovih.

Celjski grofi, dasiravno tako imenitni, bogati in mogočni, vendar še niso bili samostalni, nego so bili vsejednako pod oblastjo štajerskih, oziroma avstrijskih vojvod. Nedostajalo jim je še naslova: knez.

Že je bil pač grof Herman II., kakor smo slišali, kneževstvu blizu; a prehitela ga je smrt. No česar ni doživel on, to sta dosegla njegov sin in vnuk dve leti pozneje. Dné 30. listop. 1436. objavi cesar Sigismund v Pragi v sijajnem zboru,

da je celjska grofa: Friderika II., svojega svaka, in njegovega sina Ulrika II. imenoval državna kneza ter združeno celjsko, ortenburško in sternberško grofijo povišal na knežijo rimsko-nemškega cesarstva. Pokneženim grofom celjskim je podelil cesar pravo samoupravnega sodstva, dovolil jim v njihovih pokrajinah kovati denar s svojim grbom, zlato in srebro kopati, ter jim je obče dal vsa prava, kakoršna so imeli drugi knezi v cesarjevini. Tako pa so bili celjski grofi odvzeti deželskemu vladarstvu habsburškemu; postali so nezavisni, neposrednje državni gospodarji ter so se od sedaj imenovali „von Gottes Gnaden“.¹⁾

S tem se je rodbina celjskih grofov vspela na vrhunec časti in slave.

Vedno rastoča moč in čast celjskih grofov pa je bila že preje začela skrbeti štajerskega vojvodo Friderika IV. Posebno pa ga je sedaj žalilo, da je cesar celjske grofe tako odtegnil njegovi oblasti, in to še celo, ko njega ni bilo zraven. Vojvoda Friderik je bil namreč uprav isti čas v Palestini; ni torej znal, kaj se je zgodilo z njegovimi podaniki; tudi bi ne bil nikdar dovolil, da se poknežijo. Ko se je vojvoda Friderik vrnil domov, pritožil se je cesarju, da je Celjske, vazale štajerske vojvodine, poknežil brez njegovega dovoljenja. Nato mu je cesar 31. velikega travna l. 1437. odgovoril, da menda Celjska nista podložna vojvodi v toliko, kakor on (vojvoda) misli, da je poslal prepis njegove pritožbe Celjskima ter hoče slišati njun odgovor, a da naj tudi vojvoda v bodoče časti Celjske z vsemi naslovi, katere jima dajejo cesar in ostali knezi.²⁾

¹⁾ Seger = Zagorje.

²⁾ Ig. Orožen: Dek. Cilli 504 sl.

¹⁾ Orožen C. Kron; Dr. Mayer l. c. 237.

²⁾ Orožen C. Kron.

Še nekaj o besedni razporedbi

gledé na naš rodilnik.

(Spisal I. Navratil.)

— „Opasujmo uma svitle meče.“

Fr. Cegnar.

Kdo ne bi pritrdil ónim dobro preišljenim besedam urednikovim, ki jih čitaš v tem listu l. 1891. na 42. str., da bi se morali namreč Slovenci ozirati vse bolj na skladnjo (sintakso).

Dovolite, da Vam priobčim tako mrvice. Dokazal sem lani¹⁾, da se po národni govorici

in po naših najboljših pisateljev pisavi deva slovenski rodilnik včasih med predlog in njegov

— izbrisati óni „se“, ki se je po nepotrebnem vtepel — menda spotoma med Dunajem in Ljubljano. Stari glag. slovenski „zadovoléti“ (v. pf. brez „se“) znači isto, kar novodobni „zadovoljiti se“. Pogl. Janežič-Hubad 1893, str. 802 „zadovoléti“ in „Letop.“ 1894, 195 (1. op.); prvotna oblika je pa „dovoléti“, sich begnügen (belokr.), iz katere je nastala oblika „zadovoléti“ tako, kakor „zadosti“ iz „dosti“.

¹⁾ Prim. „Dom in Svet“ 1894 (764—765), kjer je pa treba v stavku: „da so se častiti čitatelji zadovoléti“,

A takôj zopet plane, zgrabi puško in jo trešči ob skalo, da se je razbila, in zakriči na vse grlo:

„Moja hči — čarovnica! In jaz morilec njen!“ in zdirja v gozd.

Možje niso vedeli, kaj bi počeli. Jeden je šel brž v vas oznanit nesrečo, drugi so pa poskušali, ako je morda še kaj življenja v njej. Ali bila je mrtva. Umoril je ni svinec iz puške očetove, ampak padec z visoke skale na trdi skalnati rob. Ljudje so privreli iz vasi gledat

zločin. Strmeli so, čudili se in vpili. Gorjé očetu, ako bi se bil pokazal takrat. Ljudstvo bi bilo planilo nanj in ga izvestno raztrgalo v srdu svojem.

Niso je dolgo gledali. Na nosilih, ki so jih bili donesli, nesli so jo v dolino in v mrtvašnico na pokopališče, kjer so jo tretji dan zagrebli.

Srpana ni bilo k pogrebu in nihče ni vedel, kam je izginil. Čez več dnij so ga pa privlekli drvarji iz gozda. Našli so ga bili pod starim krivim gabrom z vrstico za vratom.

Tako sta umrla oče in hči.

Nevesta.

Zora spava za gorami,
Glasne ptičke jo budé:
„Daj, probudi se nam, zora,
In nevestico poglej!
Pravijo, da njeno lice
Kakor tvoje žarno je;
Pravijo, da so jej kodri
Črni kakor mrak v nočeh;
Pravijo, da so oči jej
Kakor zvezdice jasné.
Je-li res, kot pravijo si?

Vzdrami se, poglej, povej!“
Pa obsije zora zlata
I gorico i poljé,
In obsije bele dvore
In neveste okence.
Pa začudi zorica se,
Ker tam drugo zoro vzrè;
Ker še sveti žar dveh zvezdic,
Žar nevestice očés;
Ker pred zoro ni pobegnil,
Mrak prečrnih kodrov nje.

Gojko.

Vinski brat.

Hej, to čudno
V glavi mi šumi!
Kot bučelic
Roj spomladne dni
Pred ulnjakom
Leta tu in tam
In si polni
Z medom sladkim hram:

Tako od krčme
Jaz sprehajam se
V krčmo drugo,
In napajam se
Z vincem sladkim.
V srcu je pogum:
„Ne bojim se
Sto sovražnih trum!

Kakor skala
Protí njim stojim . . .
Hajd nad vraga!
Le krepkó za njim!
Stojte, stojte!
Podržite me!
Ná, zdaj pal sem!
Poberite mel!“

Gojko.

Celje in okolica.

(Povestne in mestopisne črtice. — Poleg „Celjske Kronike“ i. dr. sestavil Andrej Fékonja.)

(Dalje.)

Med tem sta pa že Celjska v kljub vojvodi v Draubergu naredila z grofom Henrikom Goriškim pogodbo o vzajemnem nasledstvu in se tudi z grofom Frankopanom zavezala na deset let. To je vojvodo še huje razdražilo. Trdno se je zatorej vojvoda Friderik začel protiviti takemu samolastnemu ravnanju celjskih grofov; Celjska pa sta, opirajoča se na svojo povzdigo,

uprav tako odločno se branila biti nadalje vojvodi podložna. Iz dolgih medsebojnih prepиров se je vnela naposled med celjskima grofoma Friderikom in Ulrikom pa vojvodo in pozneje cesarjem Friderikom krvava večletna vojska, v kateri je trpela malone vsa zemlja slovenska.¹⁾

Bližnji povod boju z vojvodo je bil prepír med celjskim grofom Friderikom II. in krškim

¹⁾ Dotičnih prepírov omenja Orožen v C. Kron.

škofom Janezom Schallermanom zaradi nekaterih posestev blizu Celja. Krški škof je namreč imel tu v bližini nekoliko gradov, kar pak Celjskim ni bilo po volji. Zato je poslal grof Friderik celjski svojega vojskovodjo Jána Vitovca (ubožnega plemiča češkega, ki je bil prav tedaj prišel s tremi konji iz Češke v Celje k grofu v službo) nad krške gradove. Vitovec te gradove naglo naskoči in vzame krškemu škofu Anderburg, Soteski grad, Gomilo in Vitanjski grad.¹⁾

Ko je vojvoda Friderik IV. slišal, kaj Celjski počenjajo, hiti krškemu škofu na pomoč. A bojeviti grof Friderik se ne ustraši nič dveh nasprotnikov; kajti na strani mu je bil istotako junaški in še mnogo prelestnejši sin Ulrik, izkušeni vojskovodja Vitovec in malone vsi hrabri Slovenci, razven Ljubljančanov in Istranov. Vitovec udari tedaj tudi nad vojvodska posestva, vzame vojvodi z naskokom Zbelovski (pri Sočah) in Poličanski grad, pa Šrotenturn pri Kranju, Katzenstein pri Begunjah in Mokronog (kjer ujame dvornike in stotnika Nürnbergerja), in več drugih manjših grajščin, ter zmaga pri Ložu isterskega vojskovodjo Krištofa Fladničarja. Ta je sicer pridobil zatem Lož vojvodi nazaj, a je bil v naskoku ubit. Tudi Vojniški in Šoštanski grad pa bližnji Katzenstein, ki so bili celjska imenja, porušil je Vitovec v tem boju menda zato, da ne bi jih vojvodski dobili v roke.²⁾

V tem umrè cesar Sigismund, celjske rod-bine najizdatnejši podpornik, 9. grudnia l. 1437. Nasledoval mu je njegov zet Albreht II., soproj sestrične grofa Friderika II., kateri pa je vladal le kratko časa (umrl 27. vinotoka l. 1439.); a početkom l. 1440. postane vojvoda Friderik IV. nemško-rimski cesar kot Friderik III. Celjska skleneta nato posredovanjem svoje sorodnice Elizabete, vdove cesarja Albrehta, v Hainburgu dné 10. velikega srpana leta 1440. premirje do 24. rožnika leta 1441., ter zatem v Celju dné 12. sušca l. 1441. obrečeta mir imeti s cesarjem in krškim škofom; cesar Friderik pa naposled podaljša ta mir do Jurijevega l. 1442. — Vojvoda štajerski je bil sedaj Friderikov brat Albreht „Nemirni“.

Meseca sušca leta 1442. sta torej vojvoda Albreht in celjski grof Ulrik II. spremila cesarja Friderika v Aachen. A skoro se vrneta v gornjo Štajersko na grad Forchtenstein, kjer sklene dné 13. vel. travna i. l. vojvoda Albreht s celjskima grofoma Friderikom in Ulrikom zavezo zoper vse sovražnike „razven sv. katoliške cerkve, rimskega cesarstva in sv. krone ogerske“. To je merilo na cesarja Friderika, katerega je

Albreht dolžil, da mu je bajè prikratil dedščino, Ulrik celjski pa se mu tudi ni hotel uklanjati. Vojvoda je grofoma obljubil svojo pomoč, ako bi se cesar branil, svoj prepis s Celjskima pre-pustiti v razsodbo izbornim knezom in bi ju hotel z mečem posiliti; grofa sta se pa zavezala vojvodi pomagati, da dobi dedščino za svojim očetom.¹⁾

In nato se boj iznova nadaljuje v drugi polovici l. 1442.

Grof Ulrik obsede Avstriji vsekar udano Ljubljano.²⁾ Pridružil se mu je tudi vojvoda Albreht; in tako je narastla vojska na 16.000 mož. Vodja Ljubljančanov je bil Jurij baron Apfaltrer, ki je v kratkem času preskrbel mesto za dolgo obsedo ter sklenil bojevati se do zadnje kaplje za Avstrijo. Ker so bili takih mislij vsi Ljubljančani, trudili so se Celjani zastonj, napadali so mesto in metali vanje debelo kamenje. Več tednov je tako minulo. Ulrik je videl, da bode moral še dolgo čakati; pa v tem sklepu ga je oviralo pomanjkanje denarja, da bi mogel vojsko plačevati. Pošlje torej četo v Celje, da mu dopelje obilno denarja za vojake. Ona popusti res z denarjem Celje; pa Avstriji udani Hartman Thurn jo zasledi, nad Žalcem pre-streže in ji po kratkem boju unese vse zaklade. To je obsedo odločilo. Ulrik in Albreht popu-stita Ljubljano, ter poplenivši po mestni okolici in zapalivši Apfaltrjev gradič, ločita se in na-potita v druge strani.³⁾

Ulrik jo udari proti Kranju. Kakor Ljub-ljančani, tako so se tudi Kranjčani, ki so bili k Avstriji prišli, vseskozi izkazali zveste. Pa sedaj je planil Ulrik v mesto tako nenadoma, da še celó nič ni moglo misliti na bran; in tako si je mesto po noči pridobil. A kmalu se je videlo, koga ima Kranj rajši za gospoda. Ko se je približala le pičla truma Avstrijcev, uprli so se meščani naglo zoper Celjane in jih zapodili iz Kranja.

Razgrajajoč in požigajoč po deželi prideró do Novega mesta, katero obsede Ulrik z mnogo tisoči. Pa tudi tam mu je izpodletelo; pobitih je bilo mnogo ljudij, da je moral oditi z ve-liko izgubo. „Tudi ta oreh“, pravi Valvasor, „ni bil mečji od ljubljanskega; skrhalo so si le zobe ob njem, zakaj mesto je odbilo napad tako moški, da so izgubili Celjani mnogo ljudij.

¹⁾ Lp. Matice Slov. 1871., 20; Orožen, C. Kron.

²⁾ Prim. Jan. Trdina: Zgodovina slov. naroda 59 sl.

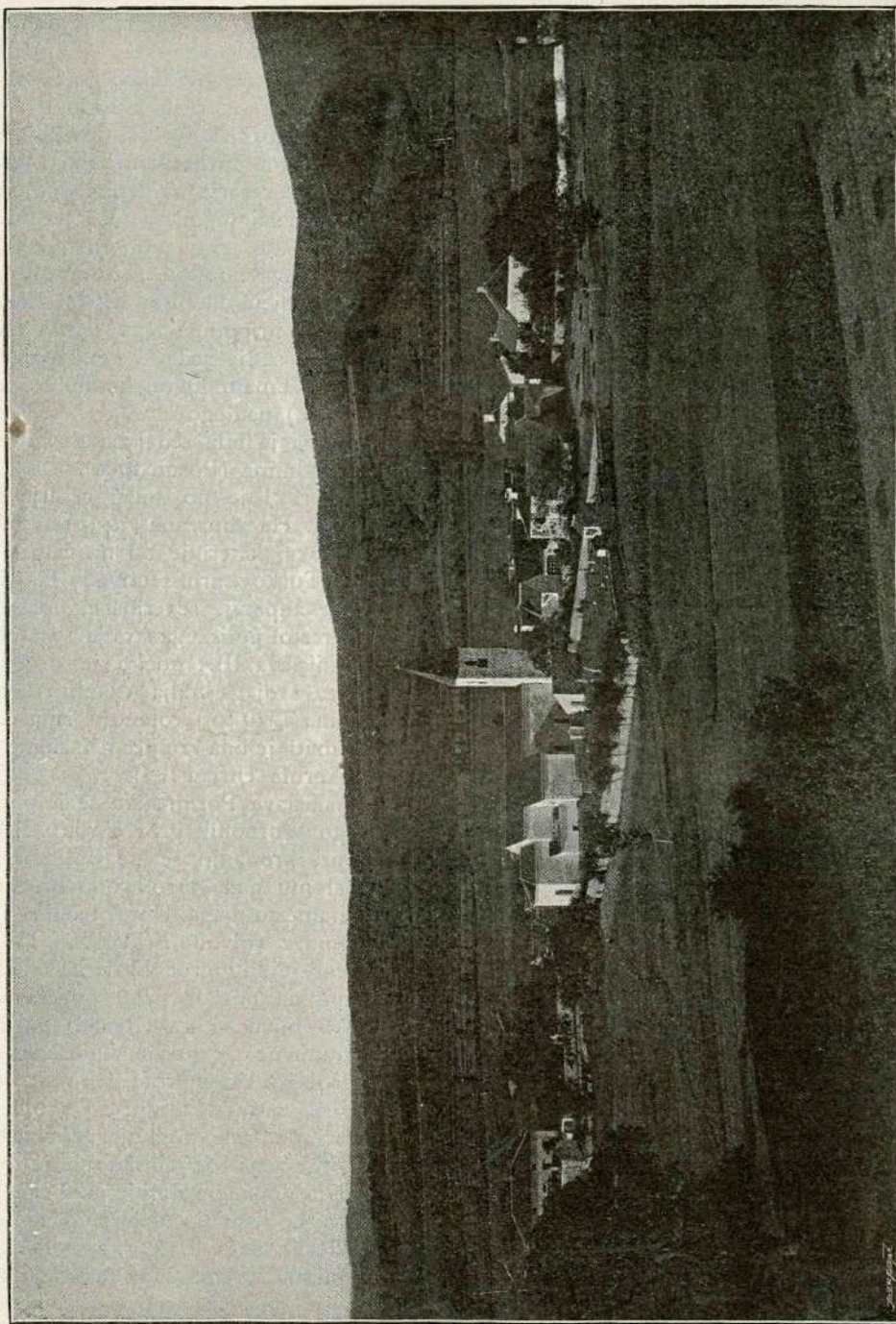
³⁾ Zaradi zvestobe je podelil cesar Friderik III. Ljub-ljančanom in tudi Novomeščanom mnogo dragocenih pravic in sloboščin; med drugim pa tudi odlikovanje, da so smeli odslej pečatiti svoja pisma z rdečim voskom. Taka kneževska milost se je takrat visoko cenila. (Ivan Vrhovec 51.)

¹⁾ Orožen, C. Kron. Anderburg pri sv. Juriju pod Rifnikom. Gomila — Erkerstein pri Radečah.

²⁾ Lp. Matice Slov. 1871., 19.

Odnesli niso s seboj nič drugega, kakor kesanje, da so žrtvovali za ta nepotrební napad toliko ljudstva.¹⁾

V Koroški je Vitovec skozi in skozi zmagoval in dobival trdnjave, dokler se tudi tukaj Slovenci krepko ne oglasé za Avstrijo. Sv. Vid

Košana na Notranjskem.

so mislili Celjani dobiti z izdajstvom; pa izdajalec je preje prišel na dan, in izpodlelet je tudi napor Vitovca, ki se je mestu približal. In tako se je tudi Sv. Vid tedaj srčno obdržal.

Razven drugih krajev so Celjski bili tedaj neki udarili tudi na šentpavelski samostan in ga obropali.¹⁾

¹⁾ Ivan Vrhovec: Zgodov. Novega Mesta, 51.

„DOM in SVET“ 1895, št. :6.

¹⁾ Trdina, Orožen.

„Videlo se je — pripazuje J. Trdina — da je vzgled Ljubljane tudi druga mesta navdušil. Ko bi se bila ona podala, bila bi tudi druga mesta izgubljena; ker so pa Ljubljanci imeli avstrijsko misel in slovenski pogum, potegovali so se za Avstrijo tudi drugi, zlasti mestni Slovenci.“

Pa obe stranki sta se sčasoma boja naveščali in želeli miru, katerega so nadlegovane dežele jako potrebovale. Res se tudi cesar Friderik in grof Ulrik naglo pogodita v Dunajskem Novem mestu dne 16. vel. srpana l. 1443. Cesar in Celjski sta obljubila, vse zopet nazaj dati, kar sta si prilastila v vojni. Cesar je celjska grofa poknežil zaradi njunih posestev v Štajerski, Koroški, Kranjski in Hrvaški; grof celjski je pa obljubil vojvodi zastran svojih štajerskih, kranjskih in koroških posestev ostati podložen. Cesar je oporočil Celjskim, ako bi Habsburški preje odmrli, nego Celjski, pazinsko grofijo, avstrijsko Istro, metliško grofijo, Mehovo, Novomesto, Kostanjevico, Laško, Vojnik, Žalec, Postojno in Vipavo; Celjska sta pa Habsburškim oporočila celjsko, ortenburško in šternberško grofijo, ako bi njuni rod preje pomrl nego habsburški. Dne 21. kimovca je še cesar obljubil skrbeti, da bodo tudi izborni knezi potrdili povzdigo celjskih grofov; dne 29. kimovca je pa grof Ulrik cesarju pismeno obljubil, da njegovi nasledniki vojvode ne bodo več zvali „lieber“ (dragi), temveč „gnädiger“ (milostivi). Poslednjič je še cesar izvolil grofa Ulrika za svojega svetovalca.¹⁾

Toliko o več ali manj vzajemnem delu celjskih grofov očeta Friderika II. in sina Ulrika II.

Ostaje nam, da še govorimo o poslednjem nekaj posebej.

Ulrik II. sam.

Friderikov jedini ostali sin, Ulrik II. iz Elizabete Frankopanke Modruške, podedoval je, kakor se zdi, in v sebi zjedinjeval slavo grofovske rodbine celjske, a tudi njenih poglavarjev napake.

Za ženo je imel Ulrik hčer srbskega kralja Jurija Brankovića in Irene Kantakuzene carigradske, Katarino, katere lepa sestra Mara je bila sultanica Amurata II. Rodila je Katarina grofu Ulriku dva sina, Hermana in Jurija, in hčer Elizabeto, ki so pa vsi pomrli že v mladih letih; — Jurij še v zibelci leta 1443., Herman leta 1452., in Elizabeta, ki je bila zaročena z mlajšim sinom ogerskega namestnika Hunyadyja, še pred poroko l. 1455.

Politiško delovanje je začel Ulrik II. kot namestnik kralja Albrehta v Češki l. 1438. A

ker so grofa neprijatelji dolžili, da hrepeni po češki kroni, ustavil mu je Albreht potrebne novce ter ga tako prisilil domov in ga ni več pustil nazaj. L. 1449. ga je poslal cesar Friderik s 7000 konjeniki na Pongraca Skališkega, kateri je po dolnji Avstrijski plenil. Ulrik vstaša potolče ter mu mesto Skalico, roparsko gnezdo, vzame in ga tako prisili k miru.¹⁾

Kako je grof Ulrik II. zajedno s svojim očetom grofom Friderikom II. vojeval zoper vojvodo, ozir. cesarja Friderika v Slovenski, in kako se je tedaj mogočni hiši celjski ustreglo vsaj nekoliko, o tem je bil ravnokar govor v prejšnjem odstavku. Ali „duh grofa Ulrika je bil prenepokojen, da bi bil mogel dolgo v miru živeti (kakor pripomenja zopet naš zgodovino-pisec). Začel se je sedaj v te, sedaj v te reči mešati in je kmalu Ogře, kmalu zopet Friderika IV. (III.) nadlegoval“.

Borba pa je bila sedaj zaradi kraljeviča Ladislava Posthuma (Posmrtnika).

V Oggerski je po smrti cesarja in kralja Albrehta II. Habsburžana (1439) nastal razpor. Jedna stranka, kateri je bil na čelu slavni pobojevalec Turkov, grof Hunyady Jánoš Korvin, ban mejne županije severinske, pozvala je na ogerski prestol poljskega kralja 17letnega Jagelovca Vladislava III.; dočim je druga stranka priznala za svojega kralja Albrehtovega pozneje (22. svečana l. 1440.) rojenega sina Ladislava, katerega mati je bila kraljica Elizabeta, sestrična celjskega grofa Ulrika II.²⁾

Za Ladislava Posmrtnika se je posebno zavzel njegov sorodnik grof Ulrik Celjski, kateri je tudi pri kronanju še ne polletnega kraljeviča držal mu nad glavo krono sv. Stefana in prisegel namestu njega. Uprav tedaj se je bojeval Ulrik doma z vojvodo Friderikom IV.; a sklenivši premirje, hiti grof vdovi Elizabeti in njenemu sinu na pomoč proti poljskemu Vladislavu. Ali blizu Gjura (Raaba) ga Hunyady zaleze in ujame ter pošlje Vladislavu v Budin. Kralj Vladislav sicer grofa izpusti; vendar je moral Ulrik zastaviti kralju 24 svojih ljudi in mu priseči, da pride pred njega, kadarkoli bude pozvan. Srečnejši od Ulrika pa je bil celjski vojskovodja Vitovec, kateri je pred Somboteljem poljsko vojsko razbil in ujel vodjo Banfija Pavla. Grof Ulrik se nato l. 1441. s poljskim Vladislavom pomiri, priznavši ga za kralja ogerskega in obljubivši mu pokornost. Elizabeta pa se je še nadalje bojevala z nasprotnikom, zlasti, ker se je za njo in njenega sina potegnil cesar Friderik III., katerega je bil pokojni Albreht izbral svojemu bodočemu sinu za variha, dokler

¹⁾ Orožen, C. Kron.

²⁾ Vid. Letop. Matice Slovenske 1871, 20.

¹⁾ Orožen, C. Kron.

tudi te vojne ni končal mir l. 1442. A junaški Vitovec je vendar še štiri leta pozneje (1446) odbijal Hunyadyja od Slov. Bistrice in Ptuja, kamor je bil Jánoš prek Borla prilomastil s svojimi Madjarji, hoteč se osvetiti Celjanom, kjer so tudi neke vasi požgali. Naposled pa je sklenil tudi Hunyady v navzočnosti in po prizadevanju grofa Friderika Celjskega v Radgoni l. 1447. s cesarjem Friderikom mir na dve leti.¹⁾

Ne dolgo zatem začne grof Ulrik, kateremu je bil oče Friderik prepustil vso upravo, s samim cesarjem Friderikom III. boj za kraljeviča.

Ko je namreč ogerski kralj Vladislav poljski pal v bitki s Turki pri Varni leta 1444., priznali so Ogrji ali Madjarji složno Ladislava Posthuma za svojega kralja. Ali cesar Friderik vendar še zmerom ni hotel izročiti krone ogerske, niti svojega varovanca, mladega Ladislava, pustiti iz oskrbnitstva. Ko torej Friderik grudna l. 1451. odide s kraljevičem v Rim na svoje kronanje, upró se dolnjeavstrijski stanovci pod nekim bavarskim grofom Ulrikom Eizingerjem, zahtevajoči Ladislava, dednika avstrijske, češke in ogerske krone. Zarotnikom se pridruži tudi celjski grof Ulrik ob enem s svojim očetom Friderikom, da reši svojega stričiča Ladislava iz rok njegovega zakrilnika cesarja. Vendar se jim ne posreči dobiti kraljeviča iz Rima, dasi so bili podkupili njegovega odgojitelja Nikolaja Krottendorferja. Marveč še papež Nikolaj V. je izobčil vse upornike, kateri pa se prizovejo na drugega, bolj poučenega papeža, ali pa na obči cerkveni zbor.²⁾

Ko je cesar Friderik, vrnivši se iz Rima, prišel v Judenburg, zahtevali so posebno poslanci grofa Ulrika Celjskega drzno, da jim izroči Ladislava; a ker jih cesar ne posluša, obkolita ga Ulrik Celjski in Eizinger z 12 000 vojaki v Dunajskem Novem mestu; bila bi tudi mesto gotovo pridobila in cesarja ujela, da ga ni rešil Vipavec, štajerski vitez Andrej Baumkircher, poznejši izdajalec. Posredovanjem solnograjskega nadškofa Sigmunda, grofa badenskega, in škofov frizinškega in regensburškega, bilo je nato v miru dné 1. kimovca l. 1452. odločeno: Cesar Friderik prepusti Ladislava v varstvo Ulriku Celjskemu, a da mora grof s svojim varovancem ostati v gradu Bertholdsdorfu dotlej, dokler cesar na deželnem zboru ne izroči kraljeviču vladarstva v njegovih deželah. Ali Ulrik se kmalu preseli z Ladislavom v Beč, in na očitane zaradi nezvestobe cesarju oholo odgovori, da premagancu ne dostoji, zmagalcu ukazovati.³⁾

Dné 11. listopada l. 1452. so razglasili cesarski poročniki v Beču na deželnem zboru

Ladislava za češkega kralja, moravskega markgrofa in avstrijskega vojvodo. Početkom naslednjega leta 1453. pak so tudi Madjarji v Požunu kronali istega Ladislava za ogerskega kralja. Ob tej priliki je bil imenovan Hunyady Jánoš upraviteljem ogerskim. Jurij Poděbrad namestnikom češkim, in Ulrik Celjski namestnikom avstrijskim. Zastonj so se trudili Ludovik Bavarski, Vilhelm Saksonski in Albert Braniborski tudi sedaj še protivnike povsem pomiriti. Grof Friderik Celjski je zahteval ogromne vsote, da izroči ogerske kronske zaklade, Ulrik pa je obrekoval in grdil cesarja ter izpodbil posredovanje štajerskega vojvode Albrehta s tem, da je Baumkircherja pripravil na upor in ga podpiral.¹⁾ Ali sedaj zadene Ulrika maščevalna usoda.

Avstrijci so se celjskega grofa skoro naveličali; zakaj Ulrik je podložnike gulil in državne službe za novce prodajal. Grof Eizinger, ki je bil prej Ulrikov prijatelj, a se je zaradi neke ženske razprl ž njim, očrni ga pri kralju Ladislavu, da ga ta z dvora odpusti. Sramotno se odpravi grof domov v Celje meseca kimovca leta 1453., imajoč s seboj samo tri konjenike. Nadejajoč se milosti kraljeve, ide nato Ulrik z Ladislavom v Češko na kronanje, a mora se vrniti brez uspeha. Tudi pri cesarju Frideriku v Dunajskem Novem mestu ni mogel izposlovati ničesar. Zato se ponudi Benečanom, kateri so se uprav tedaj bojevali z milanskim vojvodo Frančiškom Sforzom; pa ni oni niso marali za njega.²⁾

No, z velikim bogastvom svojega očeta, ki je bil umrl baš v istem času, pridobi si grof Ulrik vendar na kraljevem dvoru nekaj prijateljev, kateri Ladislava pregovoré, da grofovega tekmeča Eizingerja prežene iz Beča, a Ulrika zopet na dvor vsprejme. V največji krasoti dospè nato grof Ulrik s sto konjeniki pred Beč, kjer mu kralj sam pride pred mesto naproti ter ga svečano odvède v svoj dvor l. 1455. Tako je bil Celjan postavljen v prejšnjo čast.³⁾

Grof Celjski Ulrik II. je bil sedaj najimennitnejši in najmogočnejši knez rimsko-nemškega cesarstva. Imel je mnogo lastnih zemelj, bogastva pa toliko, kolikor ga nista imela ne kralj in ne cesar (kakor veli Orožen). V pismu, s katerim je potrdil Celjanom njihove pravice leta 1455., imenuje se sam: „Wir Ulrich von gottes gnaden graff zu Cilly, zu ortenburg vnd in dem Seger, Ban zu Dalmatien, zu Croatien vnd in Windischen Landen.“ Bil je zet srbskega vladarja Jurija Brankovića, polujec češkega,

¹⁾ J. A. Janisch: Topogr.-stat. Lexikon von Steiermark, s. v. Cilli.

²⁾ Orožen, C. Kron.

³⁾ Ono leto 1455. je grof Ulrik celjski ustanovil tudi samostan v vasi Enzersdorf v Avstrijski.

¹⁾ in ²⁾ Orožen, C. Kron.

²⁾ Podrobno o tem Orožen, C. Kron.

ogerskega in hrvaškega kralja in avstrijskega vojvode Ladislava, mesto katerega je Avstrijo vladal; bil je celó svak pokojnega turškega sultana Amurata II., da, celó še tudi v rodu s carigrajskimi cesarji Kantakuzenovci po ženski strani.

Vendar vsa tolika moč in čast nista mogli zadovoljiti nenasitljivega srca Ulrikovega. Želel je, da nameščuje kralja tudi v Ogerski, kakor je bil njegov namestnik v Avstrijski in v hrvaških zemljah. Ali tam je bil Ulriku na poti silni Hunyady Jánoš. Da se njega iznebi, začne ga grof pri Ladislavu dolžiti, da bajè Hunyady za kralja mnogo ne mara, temveč samovoljno vlada v Ogerski, pa se je bati, da ne bi kje upravitelj celó odmaknil kralju ogerskega kraljestva. Mladi, neizkušeni kralj je grofu verjel ter pozval Hunyadyja k sebi v Beč. Hunyady sicer ne prestopi avstrijske meje, a vendar se odreče upraviteljstva ogerskega in dá svojega sina Matjaša za talnika. Ali oholi grof se ni s tem zadovoljil.

In v istini, usoda dodeli Ulriku še to, po čemer je toliko hlepel.

Hunyady Jánoš nenadno v Zemunu umre dné 11. velikega srpana leta 1456. Turki, preje pobiti, zberó se zopet ter trumoma silijo proti Dunavu. Nad nje hité sedaj križarji iz vseh dežel. Tudi kralj Ladislav pride z grofom Ulrikom Celjskim v Ogersko ter gre z njim na deželni zbor v Futak. In tu se grofu želja izpolni: Madjarji izberó Ulrika Celjskega za kraljevega namestnika Ogerske.

Ali uprav ta toliko zaželena čast je grofu provzročila propast; z vrtoglave višine strmo-glavi se Ulrik v najgloblje brezno.

Nabrana križarska vojska 44.000 môž pod vodstvom Ujlaka Nikloša priplove doli po Dunavu. Kralj Ladislav prestopi Savo ter pride s celjskim grofom vred pred Belgrad. Tam pa je čakala Ulrika smrt, — a ne slavna za križ častni i slobodo zlato, nego potajna in nenadna od nasilne usode.

V Belgradu je bil poveljnik Hunyadyjev starejši sin Lasló (Ladislav). Grof Ulrik, kakor je črtil očeta Hunyadyja Jánoša, tako je hotel odstraniti tudi oba njegova sina; a mu je izpodletelo. Hunyady Lasló je spoznal Ulrikovo nakano, poklical grofa k sebi ter mu v pogovoru očital kovarstvo in izdajstvo. Beseda dá besedo; Ulrik mahne z mečem, a Lasló prestreže mahlje in v roko ranjen zavpije: Ubijte Celjana! Na kar planejo Madjarji s svojimi meči ter grofa posekajo, Hunyadyjičev ujec Szilágyi Mihaly pa odseka mrtvecu glavo. To je bilo na dan svetega Teodorja dné 9. listopada l. 1456.

Tako je končal poslednji celjski pokneženi grof Ulrik II. Pri pokopu v minoritski cerkvi v Celju, kamor je bilo truplo ubitega kneza prepeljano, doviknil je glasnik trikrat žalobno: „Grafen von Cilli und nimmermehr!“¹⁾

(Dalje.)

¹⁾ Obširneje o tem Orožen, C. Kron.

Slovenski koledarji in koledarniki.

(V 100letni spomin prve Vodnikove in v 50letni spomin prve Bleiweisove „Nove Pratique“ spisal Josip Benkovič.)

(Dalje.)

Življenjepisje „Zore“ je provzročilo, da si je Bleiweisov koledarček „osnoval nalogo, biti Plutarček slovenski in se po tem posebnem namenu ločiti od vseh drugih koledarjev“.

„Koledarček slovenski za navadno l. 1853. Na svitlo dal Dr. Janež Bleiweis. V Ljubljani. Natisnil Jožef Blažnik. 8°, str. 64. — Koledarski del je jednak prejšnjemu letu; druga vsebina, „Koleda“, pa taka-le: Želja koledarčka, zložil F. Cegnar. Valvasor, spisal Bleiweis. Zgodovina papirja je zgodovina omike človeške, spisal Bleiweis. Stari Slavjani, spisal M. Vrtovec. Obujenje od smrti, spisal J. Š. . . Karkolj je zdaj zakrito, bo neki dan očito, spisal J. Š. . . — Življenjepis Valvasorjev začinja s temi-le besedami: „Po obrazu poznati za domovino zaslužene može je gotovo drago vsakemu domorodcu, in želja že

mnogokrat razodeta. Namenil sem se tej želji ustreči, in jedno ali po dvoje podob slavnih Slovencev koledarčku privedati vsako leto. Ako Bog dá in prijaznost Slovencev, da koledarček doživi mnogo let, zna se tako nabrati množica dragih spomenikov, katerih ogled nas bo živo opominjal domoljubja vrlih rojakov in v nemal srca naša: biti po njih zgledu vredni sinovi drage očetnjave svoje. Ako pa nemila usoda prerano odstriže živobitje koledarčku, naj bo začetek njegov poziv drugim nasledovati delo začeto.“ — Koledarčku je priložena slika Valvasorjeva.

Tudi Jožef Godina-Verdelski je dal na svetlo „Koledarček za leto 1853.“ Knjižica je jako lična in ima sliko Trsta iz l. 1670.

Koledarček slovenski za navadno leto 1854. itd. (8°, str. 64.) je prinesel sliki Fr. Miklošiča in Val. Vodnika. Prvega je opisal J. Navratil,

Celje in okolica.

(Povestne in mestopisne črtice. — Poleg „Celjske Kronike“ i. dr. sestavil *Andrej Fekonja*.)

(Dalje.)

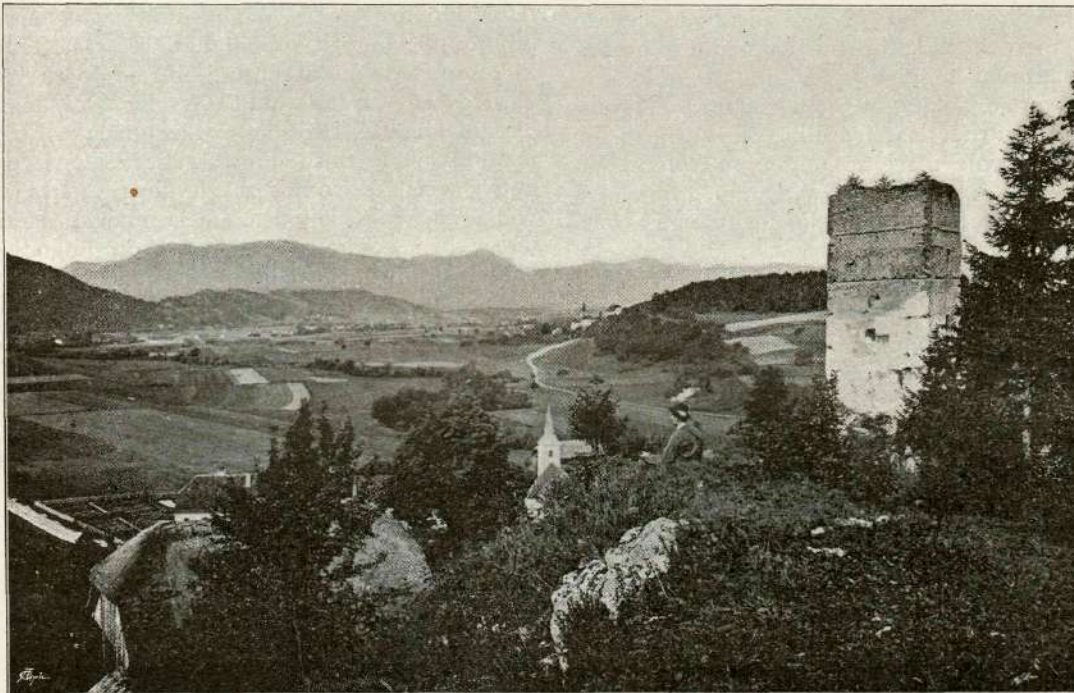
Grofovina celjska.

Da se vidi, koliko posestev in katera so nekdanj imeli celjski grofi, postavimo sèm imenik dotičnih mest, trgov in gradov, kakor nam jih podaje Orožen v svoji kroniki. Celjskih grofov last je bila:

V Štajerski: Celje, Ostrovec, Pograd, Hekenberg, Sanek, Braslovče, Paka, Mozirje, Vrbovec,

Rudnik, Gornji grad, Forhtenek, Katzenstein, Šoštanj, Šalek, Gorica, Soteski grad, Novi grad, Rabensberg, Lemberg, Vitanje, Konjice, Vuzenica, Muta, Ivnica, Hohenburg, Waldstein, Pfanberg, Murek, Fruzenau, Freistein, Rogatec, Kraljev grad, Podsreda, Planina, Žusem, Rifnik, Prežin.

V Koroški: Ortenburg, Sternberg, Špital, Paternion, Gornji Drauburg, Spodnji Drauburg, Somerek, Kelerberg, Staierberg, Pregrad, Gornji

Razvaline šaleškega gradu in šaleška dolina. (*M. Helf.*)

Kamen, Spodnji Kamen, Weissenek, Hartneidstein, Mautenberg, Breznik, Falkenstein, Greifenburg, Treben.

V Kranjski: Sviben, Krško, Radoljica, Lož, Ribnica, Kočevje, Fridrichstein, Poljane, Weissenfels, Kostel, Ig, Smlednik, Kropa, Polhovgradec, Waldenburg, Goričane, Ortenek, Zobelsberg, Vinica, Valenberg, Grafenwerth, Mirna, Krajinski gradič, Naklo, Goldenstein, Neuburg, Pemont.

V Hrvaški: Zagreb, Samobor, Steničnik, Medvedgrad, Jurjevo, Koprivnica, Varaždin, Čakovec, Strigova, Krapina, Carvar, Trakenstein, Bistrica, Neodelec, Tirnlein, oboje Kamenice, Vrana, Kostajnica, Weker itd.

V Avstrijski: Jochtenstein, Rohrau, Medling, Guntramsdorf, Lichtenstein, Maria Entzersdorf.

Nadalje se še imenujejo ta-le posestva last celjskih grofov: Vrtilak, Gablonic, Plesvic, Stuboden, Cerau, Truksen, Švarcenek, Garšen, Japra, Wursin, Lüber, Osterpelc, Steinhaus, Hogonic, Trauč.

V zastavo so bili dobili celjski grofi: Slovensko Bistrice, Laško, Žalec, Vojnik, Strahovo, Monsberg (kor.), Radeče (Grečan), Stettenberg, Metliko, Kostanjevico, Novo mesto, Šibenek, Višnjo goro, Frankenburg, Attersee in Mithau.

Boj za grofovino.

Nenadna smrt grofa Ulrika II. je razkropila celjska posestva na mnoge strani. A za bogato naslednino je bil preje še hud prepir in krvav boj, v katerem so zopet trpeli Slovenci v l. 1457.

Oglasilo se je v kratkem do štiriindvajset „snubačev“ za celjsko grofovino. Najimenoitnejši med njimi so bili: cesar Friderik III., češki in ogerski kralj Ladislav, vojvoda štajerski Albrecht VI., tirolski grof vojvoda Sigismund, tešinsko-glogovski vojvoda Vladislav, goriški grof Janez in modruško-krški grof. Zahtevala pak je dedino tudi Ulrikova vdova grofica Katarina.

Po dednih pogodbah z l. 1433. in 1443. je bil pravi dedič celjske, ortenburške in sternberške grofovine cesar Friderik. Grofici Katarini pak so bili vsi njeni vazali, naddvorniki, vitezi, svetovalci itd. prisegli, da bodo celjsko grofijo izročili samo onemu, kateremu jo bo prisodil državni zbor; a da je tudi ne bodo prepustili preje, dokler ne dobi grofica svoje vdovine in jutrne, naddvorniki, vitezi in ostali sluge pa svoje plače za pokojnim grofom. Vitovec je bil izbran za vojskovodjo grofije. Ali uprav on se začne najpreje dogovarjati s cesarjem. Friderik, ki je bil v ta namen prišel v Celje, dá Vitovcu mnogo denarja, prepusti grajščino Sternberg pri Beljaku, ter mu podeli plemstvo in ga imenuje za sternberškega barona.¹⁾

Tako pridobljeni Vitovec izroči cesarju Frideriku trdnjavo gornje-celjsko, pozneje tudi dolnji grad v mestu (sedaj je vojašnica); dočim so oskrbniki: šibeneški, ostroviški, vrbovski, forhteneški, radoljiški in saneški ostali zvesti grofici Katarini. V tem pride povelje od kralja Ladislava v soglasju z vdovo Katarino (katera je sedaj bivala v Hrvaški) do celjskih oskrbnikov, da ne smejo posestev in gradov celjskih izročiti nikomur drugemu, kakor le njegovemu kraljevemu pooblaščenču. Brez obzira na ta ukaz pak naredi cesar Friderik, da v Gradcu dné 16. svečana l. 1457. zbrani razsodniki celjsko zapuščino prisodijo njemu, cesarju. No, Vitovec, boječ se, da ne izgubi svojih posestev v Ogerski, ako vse tako iz lahka prepusti cesarju, prestopi zopet h grofici Katarini, zbere skrivaj v svojem gradu Grebenu v Hrvaški četo vojakov ter udari dné 30. mal. travna, v četrtek po Jurijevem, na cesarske, uprav tedaj zbrane v Celju, tako nenadno, da je cesar sam komaj utekel po podzemnem hodniku iz dolnjega na gornji grad, prepustivši v mestu vse spremstvo, med temi kancelarja svojega, krškega škofa Ulrika III., pa Janeza in Jurija Ungnada, pečat, pisarno in dragocenosti. Vse to je prišlo v roke Vitovcu in njegovim vojakom; in ujetniki so se morali

¹⁾ Orožen, C. Kron.

drago odkupiti. Vitovec pa zatem obseda cesarja v gornjem Celju še osem dni, a pred štajerskim vojskovodjo Ulrikom Schaumburškim se vendar naposled umakne nazaj na Hrvaško.¹⁾

Cesar Friderik tako oslobojen udari sedaj z vojsko iz Celja pa skoz Ljubljano in Kranj ravno na uporno Radoljico, katero obsede in tudi vzame. Odtodi odhiti proti Beljaku, naskoči Vitovčev Sternberg ter ga do tal poruši. Med tem pa tudi Vitovec ni držal križem rok. Pridrl je v Kranjsko, zapalil Škofjo Loko, premogel Kranj ter vzel Radoljico, katero je bil cesarjev poveljnik Kaspar Lamberg zažgal in popustil. Zatem se vrne Vitovec naglo na Štajersko. Med Blagovico in Trojano so ga sicer kmeti s hribov nenadoma napali in mu pobili nekoliko vojakov; a tudi on potolče kakih štiri-deset kmetov ter se napoti doli v Savinjsko dolino. V tem pak so bili tudi cesarski Radoljico zopet dobili in mestno obzidje podrl.²⁾

Ko se je Friderik mudil še v Koroški, dospè glas, da je kralj Ladislav 23. listopada l. 1457. izdihnil mlado dušo. Smrt kraljeva je pa tudi končala celjsko vojno; zakaj vdova Katarina in vodja Vitovec sedaj nista imela nikogar, na katerega bi se opirala. Prisiljena skoro pogodi se Katarina po poročnikih s cesarjem v Gradcu dné 15. grudna leta 1457.: grofica Katarina je prepustila Frideriku celjsko, ortenburško in sternberško grofovino; cesar pa je dal vdovi krški grad za stanovanje do smrti in dva tisoč funtov vinarjev letnih dohodkov. Zagorje pa in malone vsi hrvaški gradovi so pripali zopet hrvaški kroni.

Tudi Vitovec se je naposled pomiril s cesarjem. Dobil je l. 1459. Krapino, zatem l. 1460. tirolsko mesto Lienz in grad Bruck, ki jih je bil goriškemu grofu odvzel, in še zagorsko grofijo. Tako je sedaj imel nekdanji ubogi češki plemič velika posestva; zval se je zagorski grof, sternberški baron, hrvaški ban in cesarski svetnik; in bil je tudi slovit cesarski vojskovodja.³⁾

Grofica vdova Katarina pa je naposled leta 1469. prepustila cesarju Frideriku še krški grad in dohodke, ter je šla bajè v samostan v Dubrovnik, zatem v Apulijo in nazadnje v Makedonijo k sestri svoji, sultanici vdovi Mari, v Ježovo blizu Svete gore — Athos, kjer je umrla in bila pokopana v Konči nad Strmnico.⁴⁾

* * *

Tako je preminula bogata in mogočna rod-bina celjskih pokneženih grofov, katera se je bila kakor svetel meteor od prostih plemičev povzdignila na najvišjo stopinjo i celó tje do pre-

¹⁾ Janisch s. v. Cilli.

²⁾ Letop. Mat. Slov. 1871, 26.

³⁾ Orožen, C. Kron.

⁴⁾ Arkiv za poviesnicu jugoslav. III. 48.

stola cesarske visosti; in zatonile so tri zlate zvezde v sinjem polju, katere so se lesketale komaj malo nad jeden vek.

Celjski grofi so bili hrabri junaki, mogočni in bogati vitezi. Bojevali so se s kristijani, s Turki in s pogani; nameščevali so kralje in vladali njihove države. Imeli so silo posestev. Mest, trgov in gradov po peterih deželah gotovo nad 125 je bila njihova last; dokaj so jih imeli tudi v zastavo — kakih šestnajst — in mitnino so pobirali na mnogih krajih. V Beču je bil celjski dvor tam, kjer je sedaj takozvani Amalienhof, del cesarjevega grada, tedaj ogromna palača.

Da, bili so celjski grofi sloviti; a bili so tudi siloviti. Navdajale so jih hude strasti: nenavadna pohotnost, grabežljiva lakomnost, drzovita prevzetnost in neomejljiva slavohlepnost. Dosti nahajamo o tem zapisanega; vidi n. pr. „Vestnik“ 1874, št. 2—6; posebe o Frideriku II. in Ulriku II., pa o Barbari, soprogi in vdovi. No, morebiti pa i tedanji i poznejši pisatelji, kakor Aeneas Sylvius Piccolomini (poznejši papež Pius II.), Joan. baron Valvasor i. dr. sodijo o tej stvari tudi preostro. Zakaj obilne pobožne ustanove celjskih grofov — kakor bomo še zvedeli pozneje pri cerkvenih zgodbah celjskih — jasno svedočijo tudi o boljši strani njihovi. Tudi ustno poročilo hrani dokaj resničnih in menda tudi neresničnih, samo v živahni domišljiji ljudski skovanih pripovedek o grofih lupežnikih, razbojnikih, nasilnikih, otmičarjih itd., kakor povesti o Starem gradu in o hribu Vipoti, o Teharjih, o Bežigradu in drugih med domačimi prebivalci znanih krajih.

Vse celjsko imetje je bilo razkosano ter je dobilo druge gospodarje. Izmed gradov nekdanjih njihovih, je že marsikateri povsem izginil, da mu se skoro več ni sled ne pozna; drugim še gloda zob časa poslednje ostanke, da tudi ti naposled zibnejo v prah, med temi ista stolica, celjski „Stari grad“. — V mestu Celju pa so v nemški (nekdanji minoritski) cerkvi za velikim oltarjem shranjene nekdanjih celjskih grofov — lubanje.¹⁾

Celje zopet avstrijsko.

„Dasiravno je Celje še le s pomočjo celjskih grofov do večje veljave in večjih pravic prišlo, vendar po smrti teh svojih zaštitnikov ni hiralo, marveč se vedno po malem razvijalo in rastlo.“

Ivan Lapajne.

S smrtjo celjskih pokneženih grofov je izginila pač tudi slava in znamenitost Celja v

¹⁾ Poleg Starega grada celjskega, na Čampovi zidnici se nahaja v beli marmor vrezana doprsna podoba z vpisom: Catharina Gefürstete Gräfin von Cilli 1437.

svetovni povestnici. Mesto, združeno sedaj zopet s Štajersko, ostalo je nadalje v oblasti avstrijskih vladarjev ter je bilo več ali manje združeno z usodo svoje dežele in cele države in doživelo iste dogodke.

O teh svetovnih dogodjajih nam pripoveduje občja povestnica; zato jih mi tu ne bodemo obširneje razkladali. Samo nekatere važne stvari, našega mesta posebe se tiče, hočemo le na kratko omenjati iz poslednje dōbe njegove: Kako je zlasti Celje ohranilo prejšnje svoje pravice in k starim dobilo še nove; pa tudi, kako je ta čas prinašal razne nadloge za mesto in njegovo okolico.

Gornje Celje.

Stanovališče nekdanjih celjskih grofov, gornji celjski grad, ki je bil sedaj last habsburške hiše, oskrbljevali so po smrti grofa Ulrika II. cesarski naddvorniki (burggrafi) kot najemniki. Ti so bili¹⁾:

Krištof Ungnad 1461, Jurij pl. Apfalter 1463, Andrej Hohenwart 1470 do smrti 1503, zatem Jakob Landau, deželni nadstojnik (landvogt) švabski, kateremu je cesar Maksimilijan I. grad zastavil za 8000 gld., leta 1506. Leta 1516. je dobil celjski grad v oskrbljevanje Kaspar Herbst, vlastelin Ložki, svetovalec in komornik cesarjev; l. 1525. Ahacij Lindeški, l. 1546. Janez Ungnad, baron (koroško) saneški, podpiralec jugoslovén-skih protestantovskih pisateljev.

Sčasoma je bil celjski grad in njega oskrbljevanje od mesta ločeno. Dne 23. grudnia 1750 je prodala cesarica Marija Terezija gornji grad z vso oblastjo in vlastjo tajnemu svetovalcu in predsedniku grofu Antonu Gaisrucku v zameno grada Neukirchena na Steinfeldu v Avstrijski in za doplačo 25.000 gld. Tako je prešel celjski gornji grad v zasebno lastino, dočim je še dolnji v mestu ostal cesarski. Grof Gaisruck je baje dal streho z gornjega grada prenesti na svoj, po načrtu cesarskega grada Schönbrunn (1754 do 1760) sezidani grad, Novo Celje blizu Žalca. In tako bi bili tedaj zapustili gornji celjski grad, kateri se je sicer podiral že l. 1576.

Po smrti grofa Antona Gaisrucka je dobil grad v last njegov brat grof Janez Karl Gaisruck l. 1761., in za nekoliko let tega sin grof Vincenc Gaisruck. Ta se je prezadolžil, in grad je kupil 28. vinotoka l. 1802. tamkajšnji kmet Andrej Gorišek za 35 gld. Akoprav je grad že dolgo stal brez strehe, vendar je bilo njegovo zidovje tedaj še trdno; ali novi lastnik je začel v gradu kamenje trgati, zlasti pa izbijati rezane vogelne kamene, pa je tako staro zidovje tega grada jako zrahljal. L. 1846. 1. malega travna

¹⁾ J. A. Janisch: Top.-stat. Lexikon von Steiermark s. v. Cilli.

pa je štajerski poglavar Mat. Konst. grof Wickenburg po Janezu Lichteneggerju, oskrbniku blagovenske grajščine, kupil od kmeta Antona Gorišeka razvalino celjskega grada za 620 goldinarjev srebra ter jo nato prepustil štajerskim stanovom.¹⁾

Privilegije celjskega mesta.

Več posebnih pravic je podelil Celjanom cesar Friderik III., n. pr.²⁾:

Ponedeljek po beli nedelji l. 1458. jim je potrdil v Dunajskem Novem mestu ne samo ona prava, katera je bil Celjanom podelil grof Friderik II. leta 1451., temveč jim je dopustil cesar tudi sobotni tržni dan in sejma o svetem Vidu in sv. Danijelu, ter je dovolil nov sejem na dan svete Uršule mesto prejšnjega o sv. Martinu.

Dné 1. vel. travna l. 1459. je dovolil cesar Celjanom, da smejo bolnišnico sv. Duha, katera je baje stala za sv. Duha cerkvijo, prestaviti v mesto.

V torek po 2. postni nedelji l. 1461. je zapovedal Friderik v Gradcu svojemu oskrbniku gornjega celjskega grada, Krištofu Ungnadu, da naj ne trpi v celjskem področju toliko krčmarjev, kateri posebno kmetom vino za žito ponujajo, jeden lonce vina za tri lonce žita, mestnim pa in trškim gostilničarjem jemljó dobiček.

V sredo po drugi postni nedelji l. 1461. je v Gradcu potrdil cesar Celjanom pravico v odprtih vodah in potokih ribe in v okolici ptice loviti, kar jim je bil branil Ungnad.

Četrtek po godu izpreobrnitve svetega Pavla l. 1478. je Friderik v Gradcu ukazal, da vsako trgovinsko blago, katero se vozi mimo Celja, mora tu ostajati čez noč, razven žita, vina in soli; a da se mora to blago voziti po navadnih cestah, inče da se ima zapleniti. Nadalje, da na jedno miljo (uro) okolo Celja ne sme nikdo krčmariti. Naposled velí cesar Andreju Hohenwartu, oskrbniku gornjega grada, naj naroči prelatom in plemenitašem, da morajo svoje zapuščene hiše v Celju za leto in dan pozidati, v njih stanovati in plačati od njih hišnino, kakor drugi meščani, drugače jim bodo hiše prodane.

Petek po binkoštih l. 1483. je ukazal cesar Friderik v Lincu svojemu svetovalcu in stotniku And. Hohenwartu, javno oznaniti, da se ima zapleniti ono blago, katerega ne bi vozili po starih cestah, kjer je cesarska mitnica, in da se posebno sedaj ogibljejo ceste na Zbelovo, kjer je mitnica, s čimer se cesarki dohodki umanjšujejo, kar ne ugaja niti se ne misli dovoliti.

Cesar Maksimilijan I. je potrdil v Beču dné 8. grudna l. 1493. Celjanom njihove sloboščine in v Wormsu sredo po sv. Margareti l. 1495.

¹⁾ Orožen: Celjska Kronika.

²⁾ Janisch l. c., Orožen C. Kron.

še posebe pravico iz l. 1478., da mora vse blago, razven žita, vina in soli, v mestu prenočevati. Ponedeljek po četrti nedelji v postu l. 1512. pa je Maksimilijan iznova prepovedal po stranskih cestah voziti.

Cesar Ferdinand I. je v Gradcu 8. listopada l. 1521. potrdil celjskemu mestu stare pravice, pravico o prenočevanju blaga, in v Beču dné 7. sušca l. 1533. bolnišnico sv. Duha; ter je tudi v Beču dné 8. listopada leta 1535. dodelil Celjanom k že dovoljenemu sejmu na sv. Danijela še sejem na dan sv. Andreja.

Ferdinand II. je potrdil v Beču dné 13. malega travna l. 1639. Celjanom njihove stare sloboščine in v Beču dné 14. mal. travna l. 1640. jim dovolil, da smejo imeti sejem tudi na sredpostno sredo, ter jim je celó dal pravico, pečatiti z rdečim voskom.

Leopold I., potrdivši v Beču dné 10. prosinca l. 1671. celjskemu mestu vse prejšnje pravice, dovolil je zopet v Beču dné 30. prosinca l. 1700. pri cerkvi sv. Jožefa dvojno prosto proščenje („žegnanje“), in to tretjo nedeljo po veliki noči in prvo nedeljo po Danijelovem.

Vse stare privilegije so Celjanom zopet potrdili: Jožef I. dné 22. vinotoka l. 1707., ki jim je tudi ponovil njihova pisma, ki so jim bila zgorela; Karol VI. dné 18. kimovca l. 1717.; Marija Terezija dné 14. mal. travna 1759., katera jim je potrdila mitnino od živine in vozov, pa tovarnino in tehtnino; in Jožef II. dné 16. sušca l. 1782., kateri je mestu vse stare pravice potrdil, samo zaradi tovarnine in tehtnine je razsodil, da voznikom ni treba več v Celju z blagom prenočevati.¹⁾

Turški napadi.

Kakor slovensko deželo v občé, tako so tudi Celje in okolico večkrat pohodili nepovabljeni gosti, divji Turki.²⁾

Prvikrat so se prikazali Turki pri Celju l. 1469., došli sem od Metlike. Zatem so l. 1471. binkoštni ponedeljek pridrli zopet iz Kranjske skoz Ljubljano in Kranj v Savinjsko dolino in proti Celju. Povsodi so požigali in plenili, starce, ženske in otroke morili, moške pa gnali s seboj v sužnjost.

Zopet dve leti nato, l. 1473. dné 2. vinotoka, prišli so Turki, vračajoči se iz Koroške, v oddelku skoz Šaléško dolino z 8000 ujetih kristijanov, katere so gnali v nepretrgani vrsti od osmih v jutru do štirih popoldne mimo Celja proti sv. Juriju pod Rifnikom. Vojaki so sicer Turke neprenehoma pobijali, a brez uspeha. Tudi jeseni leta 1476. so baje tako šli Turki

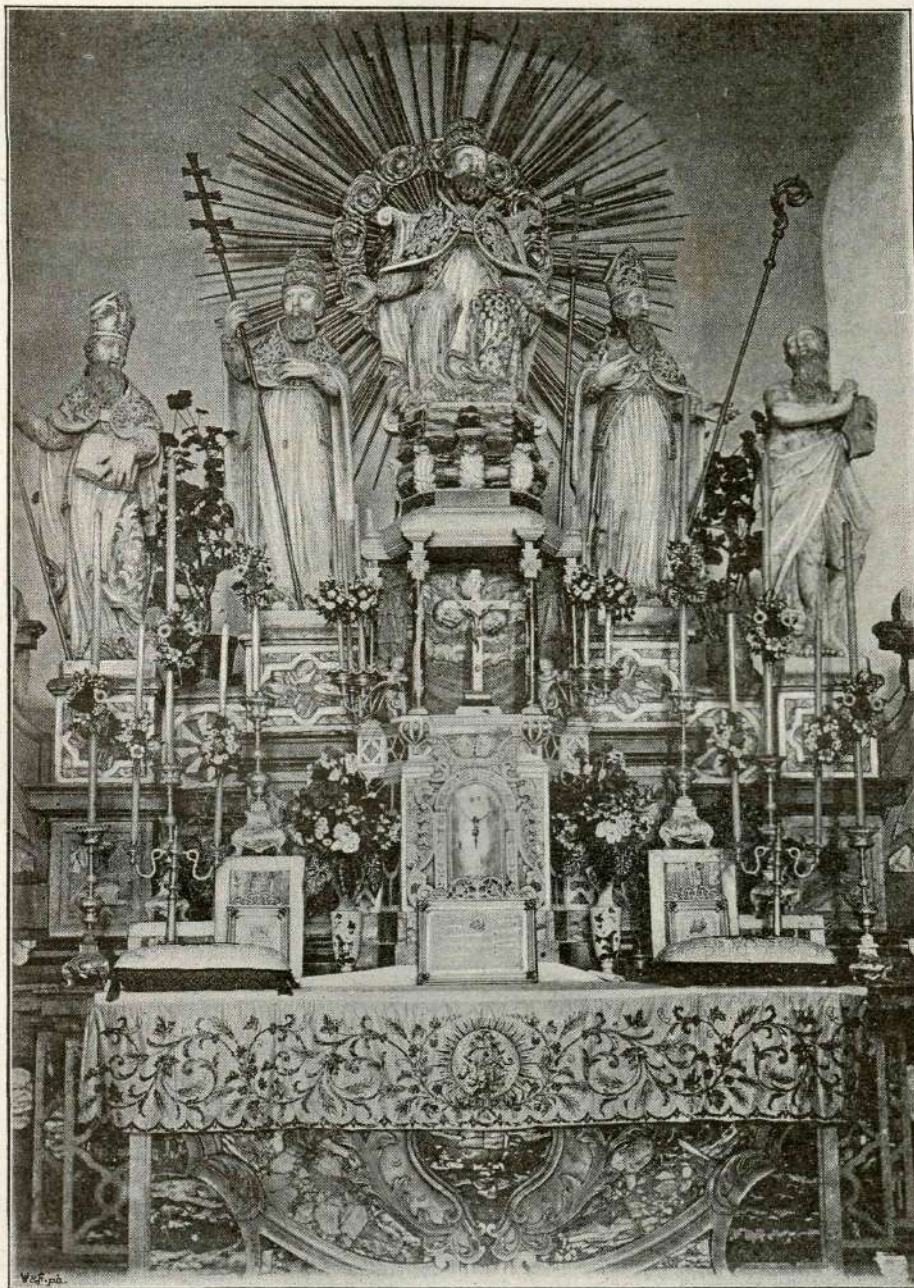
¹⁾ Take in jednake privilegije pa so tedaj dobila tudi druga mesta.

²⁾ Orožen C. Kron., Dek. Cilli, Tüffer, Lapajne.

mimo Celja in s seboj odvedli tudi celjskega meščana Jurija Leiserja.

L. 1479., meseca vel. srp., pridrli so Turki od Brežic gori mimo Celja pa do Novegakloštra.

Tu so ostali tri dni; postavili v cerkev svoje konje, kip Matere Božje in podobe svetnikov sramotno razbili, odhajajoč pa oplenili samostan in pobrali vse dragocenosti, knjige in pisma, in

Veliki oltar v košanski župni cerkvi.

še s seboj v sužnjost tirali priorja p. Pavla de Nova civitate, p. Jurija Marschalka de Viena in p. Kasparja Kolobina, p. Volkanga Weidtdorferja Bečana pa nasilno ubili. — V teh napadih je neizrekljivo trpela tudi celjska okolica.

Nekako leta 1483. ali pozneje so razsajali Turki okolu Laškega ter oskrunili in poškodovali več cerkev v okolici; in zopet tako okoli l. 1487., kadar so požgali Laški trg in oskrunili cerkev B. M. D. v Svetini.

L. 1492. so Turki grozovito divjali po vseh naših krajih in so tudi tedaj naskočili Celje. A tu jih je Jurij Herberstein za nasipi tedaj nepremagljivega obzidja odbijal tako junaški, da so morali oditi s krvavimi glavami. In zadnjokrat so razbijali Turki okolo Celja dne 14. vinotoka l. 1529., ko so bili odgnani od Beča. Oplenili so sedaj Dobrno in Rimske Toplice. Vilhelm Herberstein je divjake pri Celju potolkel.

Valvasor pripoveduje k letu 1492. grozne reči, ki so jih počenjali Turki pod Ali-pašo po vseh slovenskih pokrajinah. Morili so kristijane na vse mogoče načine; glave njihove nabadali na sulice in okolo njih skakali; otroke butali z glavami ob plotove in zidovje, da so se možgani razlivali po tleh. Človeški udje so ležali na cestah in potih. Telesa mrtvecev so parali, z njihovimi črevi se prepasovali ter celó pekli in žrli človečje meso.

Cesar Friderik III. je bil leta 1489. pisal iz Innsbrucka celjskemu davkarju Vilh. Dolacherju, da on Celjanom v teh vojnih napadih odpusti 80 funtov vinarjev vsem, kateri tržujejo doma, da morejo tem bolje svoje mesto utrditi in braniti. Andreju Hohenwartu, naddvorniku celjskemu, pa je cesar Friderik tedaj ukazal, naj nabira ljudi za bran proti sovražniku; za plačo brambovcem pa naj razpiše v celjskem glavarstvu davek, ki ga naj pobirata on, t. j. Hohenwart, in arhidijakon savinjske doline.

Dne 16. rožnika l. 1555. pa je bil v Celju zbor štajerskih, koroških in kranjskih poslancev, kateri so se tu posvetovali, kako bi se pomagalo v bojih s Turki; ter so za turški davek dovolili Štajerci 108.000, Korošci 40.000 in Kranjci 22.000 gld.¹⁾ (Dalje.)

¹⁾ Vid. Lapajne l. c. 122, 179.

Plastika v pesništvu.

(Spisal J. Š.)

Med vsemi umetnostmi¹⁾ je gledé na snov pesništvo najbogatejše. Karkoli nam predstavljajo druge umetnosti, vse to nam predstavlja, vsaj v nekem oziru, tudi pesništvo in še mnogo drugega, česar druge umetnosti ne morejo uprizoriti. Tako bi pesniške podobe lahko imenovali pesniško slikarstvo, mero, srok (rimo) in blagoglasje godbo poezije. A če nam pesništvo podaje prednosti drugih umetnostij le nedoločno in nejasno, presega vendar vse druge v tem, da jasno in natančno izraža svoje ideje, ki so v vsakem umotvoru oživljajoča duša.

Za vsako umetnost je potrebno dvojno, to je ideja ali misel in pa čutna snov. Da je torej poezija umetnost, potrebna ji je neobhodno čutna snov. To čutno snov, kateri udahne pesnik oživljajočo jo idejo, podaje poeziji plastika. Umeva se pa samo po sebi, da ta plastika ni navadna plastika, ampak v onem zmislu, v katerem jo poezija posnema v svoje namene, kakor posnema tudi poprej imenovane umetnosti. In plastika v tem zmislu ni v pesništvu le postranska stvar, kakor okras ali lišp, temveč je, kakor bomo videli, za njo bistvenega pomena. Brez plastike ni prave, popolne, dovršene pesniške umetnosti. In v istini se tudi vsak

¹⁾ Za nemško „Kunst“ rabijo slovenski pisatelji dve besedi, *umetnost* in *umetelnost*. Prve ne gré zametavati, ker je udomačena, druge ne, ker je v narodu. Rabimo obe, toda s tem razločkom, da nam znači umetnost „die schöne Kunst“, in umetelnost „die mechanische Kunst“, ker zaznamljuje prva bolj umsko, druga pa bolj ročno spretnost.

znamenitejši pesnik v tem oziru več ali manj odlikuje, kakor Homer, Shakespeare, Calderon i. d.

Toda vpraša morebiti kdo radovedno, kaj ima plastika opraviti s poezijo, kako naj plastika podaje poeziji čutne snovi? O plastiki se more govoriti le v kiparstvu, ne pa v pesništvu. Lahko se torej komu prigodi, da sliši o tem ali onem pesmotvoru hvaliti, kako je plastičen, in vendar ne more na njem ničesar tipati. Čeprav dobro vé, kaj je plastična umetnost, vendar ne vé, kaj je plastika v poeziji. Na to vse odgovoriti, je namen tej-le razpravi. Pesnikom, ki si želé estetiškega pouka, bode, tako upamo, dobro došla ta razprava, tem bolj, ker je v tej obliki ni lahko kje najti; a tudi drugim čitateljem ne bo odveč, ker jim bo pomogla s te strani prav ocenjevati izdelke poezije, jedine umetnosti, katera se tudi pri nas Slovincih lahko vsestransko goji in v kateri se lahko proslavimo, ako se naši pesniki ne bodo vedno zadovoljevali s kako „zbirko“ pesmij ali balad, ampak nam ustvarili jedenkrat tudi nekaj v resnici stalnega in znamenitega.

Ako je plastika v poeziji zastopana, pač ni telesna. Zakaj sredstvo, katero rabi poezija, je le beseda, ki ni telesna. Zastopana je po svojem bistvu. Zato bomo najprej premetrili bistvo plastike in potem šele preiskali, na kak način jo pesništvo rabi za svoje namene, kaj je njen dušeslovni in estetični pomen. Slednjič si bomo tudi še ogledali, kje in kako se ta plastika kaže

Celje in okolica.

(Povestne in mestopisne črtice. — Poleg „Celjske Kronike“ i. dr. sestavil *Andrej Fekonja*.)

(Dalje.)

Kmečki vstanki.

Mnogo je trpelo Celje in posebno okolica tudi v domačih nemirih. To so bili takoimenovani „kmečki panti“ — upori kmetov tlačanov proti nasilnim grajščakom. V naši strani imamo zabeležene tri take vstanke.

Najpreje l. 1515., ko so kmetje v Kranjski in Štajerski zahtevali svojo „staro pravdo“, to je, pravico; tedaj so se pridružili upornikom podložniki Laške grajščine ter so obsedali tudi Celje. A cesarski vojaki so jih pregnali, pa sta Sigmund Dietrichstein, štajerski glavar, in Jurij Herberstein potolkla vstaše pri Brežicah, in jih mnogo poobesila meseca kimovca l. 1515.¹⁾

Drugi veliki kmečki vstanek je bil l. 1573. zaradi robote ali tlake. Povod k uporu pa je dal kruti nasilnik grajščak Tahy Ferenc na Susedu v Hrvaški, od koder se je razširilo gibanje v Štajersko in Kranjsko. Na čelu oni „muški puntarji“ so bili: Matija Gubec, takozvani kmečki kralj, pa Andrej Pasanec in Mihael Gušetič, a glavni vodja vseh vstašev Ilija Gregorič (doma od Metlike, nekdanj v Slov. krajini za Iv. Lenkovića vojujoč na Turke, tedaj pa živeč v hrvaškem Brdovcu). Dne 29. prosinca l. 1573. so prišli hrvaški zavezniki od Klanjca pri Kraljevem gradu v Štajersko, kjer so se jim pridružili Bizeljanci. Od tod je šla jedna četa proti Pišćcam in naprej proti Brežicam, katere je vzel vodja vstašev, Ilija, dne 3. svečana. Drugi oddelek je mahnil proti Vidmu in stopil pri Krškem na Kranjsko; a tam jih pobijejo in razkropé Uskoki pod baronom Joštom Thurnom dne 5. svečana. Stotnik Ilija pa je udaril od Brežic proti Rajhenbergu in Sevnici; a zvedevši o pobitju pri Krškem, krenil je čez goro Lisco na Planino, od koder je oddelek kmetov obiskal Jurijklošter, Ilija sam pa se z ostalimi napotil na Pilštajn, tu prenočil ter drugi dan 8. svečana hitel v Kozje. A tukaj obkroži vstaše cesarska vojska. Iz Hrvaške sta namreč prišla Kaspar Alapič in grof Zrinjski s svojimi konjiki, od Celja pa stotnik Jurij Schrattenbach, kateremu se je pridružil kozjanski grajščak Maks Rup. Ilija je bil sedaj prisiljen v boj. Pri Pilštajnu so bili vstaši dne 8. svečana popolnoma potolčeni; nekoliko stotin jih je bilo pobitih, vsi vodje so padli razven Ilije, kateri je ubežal v gore; dvainštirideset kmetov je bilo tudi ujetih, v Celju za-

kovanih, pa odvedenih v Gradec — kakor divje zveri.¹⁾

V tretje so se uprli kmetje okolo Celja, Gornjega grada, Prebolda, Studenic in Radgone l. 1635. zaradi velikih davkov, katere so morali tedaj plačevati ob času tridesetletne vojne. Od 24. malega do 8. vel. travna istega leta so oropali, požgali in porušili mnogo grajščin in samostanov. Oropali so Podgrad, Hekenberg, Ostrovec, Gornji grad, Vrbovec, Rudnik, Šoštanjki grad, Lilgenberg, Forhtenek, Soteški grad, Thurn, Šalek, Širje, Šenbihl, Laško grajščino, Planinsko grajščino, Veliko Brezo, Pragerhof, Žusemski grad, Slivniški in Ponkviški grad; porušili so Prebold, Schwarzenstein, Jelšev grad in Golič; Saneški grad so podložniki siloma vzeli in ga oropali; Oplotnico, Studenice, Jurijklošter in Zajcklošter so oropali in deloma razdejali; Korpulo, Freistein in Poljkavski grad so oropali in zapalili; grajščina Hausambacher, katero so si siloma osvojili, morala se je odkupiti. V Novemklostru so odložniki vse razbili in so tamošnjemu vikariju p. Salvatorju Moscheniju, Benetčanu pretili, da ga ubijejo, ako jim ne izbriše tlake in ostalih davkov. Pri Sv. Juriju blizu Šmarija so župnika grozovito ubili. V Zajcklostru so vzeli kelihe in pušico s presv. Rešnjim Telom, katero se je čez tri mesece našlo nepokvarjeno. Po drugodi so pobrali kelihe, mašno obleko in druge stvari ter so oskrunili cerkve. — No temu vstanku je storil konec Jurij Ludv. Schwarzenberg, kateri je s hrvaškimi in drugimi vojaki pobil vstaše dne 10. mal. srp. l. 1635.²⁾

Vojni pohodi.

Francozi. — Koncem prošlega in početkom sedanjega stoletja je čutilo Celje tudi francoske boje.

¹⁾ Orožen: Dek. Drachenburg 12 sl. — Vstaško četo v Hrvaški, pod Gubcem in Pasancem, so potolki naposled Alapič, Keglevič idr. pri Stubiških toplicah 14. svečana l. 1573. Vodji sta bila ujeta in odvedena v Zagreb, kjer so Gubca na železnem stolu „kronali“ z razbeljenim železnim obročem — torej ga živega pekli, kakor so l. 1514. mučili v Temešvaru madjarskega vstaša Docsa Jurija na ukaz Jovana Zapolya. Pasanca pa so najpreje s kolesom trli in zatem obglavili. — Ilijo Gregorića in Gušetiča so tudi naposled ujeli, v Beču obsodili na smrt ter po dolgih mukah v Zagrebu dejali ob glavo.

²⁾ Orožen: Cel. Kronika, Dek. Cilli 521. — A tudi Hrvati, ki so prišli krotiti vstaše v Novemklostru, napravili so mnogo škode v samostanu in pri kmetih, od 18. velikega travna do 15. rožnika tam se gosté in plené. — Celjanom pa je cesar Friderik II. dal zgoraj omenjeno pravico, z rdečim voskom pečatiti, ker so cesarske vojake radi vsprejeli in jim dobro postregli. (Orožen II. cc.)

¹⁾ Orožen C. Kron., Dek. Tüffer.

Dné 9. malega travna l. 1797., na cvetno nedeljo, so se prikazali v Celju prvokrat vojaki Bonaparteja, poznejšega francoskega cesarja Napoleona I. Prišli so bili ti Francozi iz Ljubljane; a bilo jih je tako malo, da so se zbal slovenskih kmetov, nesočih uprav tedaj oljke iz cerkve domov. Po sklenjenem miru (v Ljubnem — Leobnu dné 18. mal. travna l. 1797.) so šle štiri brigade Francozov: Bergenova, Bernadotova, Seruriejeva in Massénova, skozi Celje nazaj v Italijo; in 5. velikega travna so odrinili poslednji Francozi iz Celja proti Ljubljani. Škodo, katero so učinili ti francoski vojaki v Celju in okolo mesta, cenili so do 4144 gld. 28 kr.

L. 1799., v drugi polovici rožnikovi, so šle štiri čete Rusov iz Ogerske skozi Ormož in Celje v Italijo. V Celje jih je prišlo: pod generalmajorjem Kašinom 2241 móž, pod generalmajorjem knezom Volkonskim 2196 móž, pod generalmajorjem Mavorovim 4030 móž in pod generalmajorjem Rechbinderjem 2554 móž. Za temi je še 15. malega srpana major baron Stachelberg dovél v Celje 205 ruskih vojakov, ki so bili na potu opešali. Naslednjega leta 1800., dné 31. prosinca, 3. in 5. svečana so prišle v Celje iz Italije nazaj tri čete Rusov, vseh vkup 649 móž, kateri so se nato napotili v Rusijo. In zopet pozneje l. 1808., 4., 9., 14. sušca tri ruske čete, vkup 9450 móž.

Avstrijska vojska je šla v francoski vojni iz Italije skozi Celje od 24.—30. listopada l. 1805. proti Beču. Nadvojvoda Karol, vojskovodja te armade, je imel 26. istega meseca v Celju svoje glavno stanovanje; stanoval je tu na velikem trgu v sedanji Novakovi hiši št. 2.

Istega leta 1805., mesec dnij pozneje, dné 29. grudna, je prišel v Celje francoski general Marmont s svojo armado. Marmont je zahteval tu za svoje vojake 24.000 porcij kruha, 2400 funtov riža, 1000 funtov soli, 12.000 funtov govedine, 1500 poličev vina, 1200 centov konjske krme in 30 parov šolnov. Nadalje je zahteval general od celjskega okrožja 200 konj

in 70.000 gld. bojnine, h kateri je Celje moralo vložiti 3955 gld. Razven tega pa so ti Francozi napravili v Celju in okolo mesta še mnogo škode; tako so samo konji, katere so v celjski župniji siloma vzeli, bili cenjeni do 5560 gld. — Po sklenjenem miru naslednjega leta 1806. je šlo od 1.—15. prosinca 15.157 francoskih vojakov s 3531 konjem skozi Celje nazaj v Italijo.

L. 1809., 26. in 29. vel. travna in 4. rožnika, so prišli Francozi pod generalom Makdonaldom vnovič v Celje. Komaj so ti odšli naprej, že je vodil general Marmont 18. in 19. rožnika drugo francosko armado skozi Celje. Makdonaldovi in Marmontovi vojaki so v Celju in zlasti po vaseh okolo mesta silno plenili. Kakor kažejo magistratna pisma, znesla je storjena škoda: v Gaberjih 4676 gld. 6 kr., na Spodnji Hudinji 2106 gld. 10 kr., na Gornji Hudinji 2483 gld., na Lavi 2319 gld. 30 kr., na Ložnici 1920 gld., na Babnem 1274 gld., v Melogu 621 gld., na Ostrožnem 517 gld., na Bregu 1095 gld. 15 kr., v Šmiklavški okolici 550 gld. 48 kr., v Lisci 718 gld., za Gradom 1748 gld., v Zavodni 4052 gld. 42 kr. Celjani so morali po ukazu od dné 25. vel. srpana l. 1809. k prisiljenemu posojilu vložiti 19.760 gld.

Dné 2. listopada l. 1809. je začela Makdonaldova armada pohajati nazaj skozi Celje. Dné 2. grudna pa je še v Celje prišel 7. polk francoskih dragoncev, ki so se zatem 3. in 4. grudna napotili v Kranjsko.

V teh vojnih pohodih je obvarovalo mnogo Celjanov svoje imetje grabežnih Francozov, poskrivši je v južnih gorah, posebno na Vipoti idr.

Spominik. Na koncu Graške ulice je na Plautzovi hiši kapelica s križem in napisom: „*Qui confidit Deo fortis est ut leo. Zur Erinnerung an den 18. Juni 1809. Seiner Allmacht und Gnade geweiht. v. Luszensky Carl.*“ Ta Luszensky je bil poročnik cesarskih huzarjev, ter je v spomin in v zahvalo, da se je istega dné srečno rešil Francozov, postavil ta-le spominik.

(Dalje.)

Iz počitniškega dnevnika.¹⁾

IV. V Kampániji.

Kakó sirotno ljudstvo si Kampánjsko,
Kakó z uboštvom ti si preskrbljeno,
Na sredi raja divne južne zemlje
Kot na otoku pustem zápuščeno!

Obleke slábe, pičle daje hrane
Kampánja ti, od žeje zevajoča,
A z deco nago, z deco kruha lačno
Obilno se ti polni nizka koča.

Na rókah žulji, lice ogorélo,
Očí udrte — vidna, jasna priča:
Kakó trdo življenja dan za dnevom
Za góro v večnost tebi se izmiče.

In vendar, blagor tebi, dobro ljudstvo,
V sirôščini bogato si brez mere:
Ko tare skrb te in bolest in beda,
Srcé je polno ti — Bogá in vere!

Mih. Opeka.

¹⁾ Gl. „D. in Sv.“ VII. I., 1894.

Boginski Martin. Vendar ni se mu izpolnila želja. Nekoliko dni prezgodaj je izdihnil.

Zvonili so mu z vsemi zvonovi, a sprevod mu je bil iz kože na pokopališče. Tako je odredil gospod župnik, saj ga je tudi on zelo cenil. In bilo je za čuda mnogo pogrebcev, — ljubili so ga.

Mnogo let je že od tega. Mirno leži vaško pokopališče in križec stoji pri križcu, jeden večji, drugi manjši — vendar lep spomin pokojnikom. Nu, zaman iščeš križa na prerastenem grobu siromaka Martina. Pa kaj bi tudi njemu križ, saj se ga je že dosti nanosil v svojem življenju.

Predaja Roda.

„Hej, raduj se, Soliman mogočni!
Tebi Alah je podelil zmago;
Glej, nad Rodom bel se prapor vije
In od Roda dolg sprevod se vije
Preko polja k tvojemu šotoru:
Dolga vrsta vitezov junaških,
A pred njimi najhrabrejši vitez,
Njihov vodja — vitez L' Isle-Adam!“
A vesel ni Soliman mogočni.
Prišel je pred njega L' Isle-Adam,
A upognil ni pred njim kolena,
A poljubil ni mu roba plašča —
Krepko hodi, govori ponosno:
„Kar prihaja z mano jih k šotoru,
Ne-bi tebi se nikdár udali,
Niti tebi, ni junakom tvojim;
A udali so se joku dece,
Uklonili so se ženskimi solzam,
Omečile so jih starcev prošnje.
Teh se smili, nam ne prizanašaj!“

To mu pravi, pa si meč odpaše,
Položi ga carju na koleno.
Sluša njega Soliman mogočni,
Gleda njega in njegove druge
Pa se čudi slavi in junaštvu;
A v odgovor te besede reče:
„Meč junaku vzeti je sramotno.
Prosto hodi s svojimi junaki,
Prosto hodi, kamor ti je drago.
Jaz dam brode, Bog ti daj vetrove,
Da po širnem ponesó te morju,
Kamor-koli vlečejo te želje.
Meni Alah je podelil zmago,
Vendar čuj me, kaj ti dém junaku:
Da so moji ti sodrúgi tvoji,
Zá-nje dal bi celo svoje carstvo,
Kajti ž njimi spet bi je pridobil.“

Gojko.

Celje in okolica.

(Povestne in mestopisne črtice. — Poleg „Celjske Kronike“ i. dr. sestavil Andrej Fekonja.)

(Dalje.)

Elementarne sile.

Tudi v zadnji dóbi je imelo Celje z okolico vred mnogo trpeti po raznih prirodnih ne-zgodah in nadlogah.¹⁾

Leta 1474., 1542., 1782. so bile priletele kobilice ter vse požrle. Za njimi so bile slabe letine, draginja in lakota, kakor leta 1474., 1479., 1570. „črno leto“, 1590., 1757., 1813. do 1817. i. dr.

Leta 1348. dné 25. prosinca je bil tak silovit potres po vseh naših deželah, da so se razsula cela mesta, vasi in nad 40 gradov, da, celó gore so se prekucnile in doline zasule.

¹⁾ Vid. Orožen, C. Kr. dot. letn.

Ljudje so rekli, da je to bila božja kazen, ker so bili grofi in plemenitaši tako hudobni, razbojski in nečlovečje grozoviti.

Nadalje je razsajal v naših krajih pomor (človečja kuga) silno grozno v letih 1349., takozvana „črna smrt“, ki je pobrala tretji del ljudij, pa zatem l. 1449., 1543., 1600., 1644., 1647. dvakrat ter je v celjski župniji pomrlo 400 ljudij za kugo. A posebno hudo je bilo meseca grudna l. 1679. in prosinca l. 1680., ko je zopet kuga pomorila mnogo ljudij v Celju in po sosednih krajih. Mesto je bilo tedaj, kakor se zdi, povse zaprto. V zahvalo, da je ponehal pomor, sezidali so Celjani cerkev sv. Jožefa na griču zunaj mesta, kakor so bili obljubili.

Poleg tega so bile v Savinjski dolini velike povodni; n. pr. leta 1550. tako nagla, da je

potopila tudi mnogo živine; l. 1672. med vsemi največja, zaznamljena še na mestnem stolpu za starim špitalom; l. 1687. je podrla voda v Celju Savinjski most; zatem l. 1770., pa nadalje mnogokrat početkom tega stoletja, posebno velika l. 1824. in tako zaporedoma več ali manje skoro vsako leto Savinja poplavlja in oškoduje okolico.

Še strašneje je v Celju divjal ogenj v pogostnih in hudih požarih. L. 1448. sta pogoreli dve ulici, kakor je bilo preje omenjeno; l. 1502. je pogorel večji del mesta; l. 1534. je zopet mesto pogorelo; l. 1687. je pogorelo vse mesto razven župne cerkve; l. 1783. je pogorelo deset hiš; l. 1794. zopet trinajst hiš. Najhujši požar pa je bil v Celju na veliki četrtki l. 1798., ko se je bil užgal minoritski samostan, v katerem je tedaj bila vojaška bolnica, ter so se smodniške patrone razletele goreče po največ lesenih strehah, da je pogorelo razven trinajst z opeko kritih novih hiš (l. 1794. pogorelih) celo mesto, deloma tudi župna in minoritska cerkev, pa se je zadušila tudi jedna družina (čevljarja Mart. Šandorja, vkup šest oseb).

Recimo sedaj še katero o celjskih obrazujočih zavodih, o državnih ustavih in raznih društvih itd.¹⁾

Učilišča v Celju.

Prvo šolo v Celju so osnovali redovniki minoriti, ki so poučevali otroke v zasebnih hišah. L. 1763. je sporočil Andrej Paumgartner, tajnik pri komisiji milih uklad, 1000 gld. za celjskega učitelja, ki bo brez druge plače učil šest otrok, katere mu bodo odkazali mestni načelniki.

Cesarica Marija Terezija je dné 9. rožnika leta 1777. ono jednorazredno samostansko šolo razširila na tri razrede ter jo zajedno povikšala za glavno šolo. Podarila je tudi 50 cekinov za šolsko pripravo, katerega dara je zahvalno spomenjal letopis v 3. razredu te šole:

*SVpeLLeCtILla aVgVstIssIMa Theresla
nobIs DonaVII.*

Ta šola je bila tedaj v Führenbergovi hiši v Gosposki ulici sedaj št. 119. Prvi ravnatelj te glavne šole je bil minorit p. Mansuet Zanggerl, katehet je bil tedaj minorit p. Magnus Pechinger, minorit p. Edmund Haak in Benedikt Sluga pa sta bila tedaj učitelja te glavne šole.

Istega leta 1777. so tudi popravljali in obnavljali staro šolsko hišo; in dné 9. listopada istega leta se je začela šola že v obnovljeni učilnici na cerkvenem trgu nasproti velikim vratom mestnožupne cerkve. Leta 1821. so hišo glavne

šole pozidali večjo ter jo podaljšali tje do mestnega obzidja. Jeseni l. 1827. se je začel v tej glavni šoli še četrti razred in to prvi tečaj, drugo jesen pa drugi tečaj četrtega razreda; a četrtega razreda drugi tečaj je dovolila dvorna komisija nauka šele z dopisom dné 20. listopada l. 1830. Tedaj pa je bil s prizadevanjem ravnatelja in kateheta Sim. Rudmaša od glavne šole odločen dekliški oddelek ter je bila osnovana posebna dekliška šola z dvema razredoma. Prvi učitelj dekliške šole je bil Rupert Kapun.

Na tej c. kr. glavni šoli je bila l. 1848. ustanovljena tudi učiteljska pripravnica za jednoletnim tečajem, v kateri so poučevali učitelji iste glavne šole. In leta 1850. je bila utemeljena še c. kr. mala realka, v kateri sta poučevala dva učitelja in jeden pomožni učitelj v dveh razredih. Naslov temu učilišču se je tedaj glasil službeno: „K. k. Unterreal- und Hauptschule und Lehrerbildungsanstalt.“ Ravnatelj je bil tedaj Janez Vošnjak, dr. teologije, duhovni svetnik, nemški propovednik, zajedno učitelj na pripravnici; katehet pa Anton Vrečko, mestni kapelan, in učitelja na realki: Anton Weisser in Josip Zangger.

Razven teh učnih zavodov je bila še šola ponavljalnica za rokodelske učence in od l. 1828. slovenska nedeljska šola za mladeniče in dekleta.¹⁾

Do l. 1868. in 1869. so veljale stare šolske postave, takozvana „Politische Schulverfassung“ tudi za Štajersko. V teh letih in l. 1870. so prišle v Štajerski in v Avstriji sploh nove državne in deželne šolske postave. Na podlagi teh se je začelo novo šolsko življenje, na jedni strani na korist narodnemu in duševnemu razvijanju štajerskih Slovencev, na drugi strani so pa hoteli vladni šolniki na podlagi teh postav in s pomočjo šol prav v obilni meri razširjati nemščino.²⁾ V tej novi šolski dóbi so pa bile v Celju odpravljene: c. kr. mala realka in učiteljska pripravnica, pa ponavljalna in nedeljska šola; a bila je ustanovljena nova meščanska šola za dečke s tremirazredi, „Landes-Bürgerschule“, prejšnja glavna šola pa je postala tedaj „Volkschule“ ter je razširjena sedaj deška ljudska šola na pet razredov in dekliška tudi na pet. Za meščansko šolo plačuje upravne troške dežela, obe ljudski šoli pa vzdržuje mesto. Občina mestna je l. 1872. kupila od grofa Thurna hišo poleg Savinje, takozvano „grofijo“³⁾, katero je

¹⁾ Orožen, C. Kron., Lapajne 244, Diöc. Schemat., Slomšek IV. 39.

²⁾ Iv. Lapajne: Zgodov. štajerskih Slovencev 242.

³⁾ V tej „grofiji“ se je vršilo v posebni za to pripravljani dvorani l. 1850. in 1851. pet porotnih sodeb, kakoršne so bile v Avstriji najpreje uvedene v Celju (Orožen, C. Kr.).

¹⁾ O letu 1848.—1849. oziroma tedanjih dogodkih v Celju, kakor o narodni straži, o volitvah v frankfurtski parlament, pa v začasni deželni in za dunajski državni zbor, o „slobodi“ i. d. pripoveduje Ig. Orožen v svoji „Celjski kroniki“ str. 203 isl.

dala v njenem severnem delu popraviti in preurediti, ter so sedaj nameščene v onih prostorih te-le tri celjske šole: meščanska, mestno-deška in dekliška. Ravnatelj meščanske šole je Eulogius Dirmhirm, roj. v avstr. Scheerdingu.

Ker se je torej nekdanja cesarska glavna šola prekrstila v nemško mestno šolo, za katero je celjska mestna občina kot njena vzdrževalka si pridržala tudi slobodo pri imenovanju učiteljev, določevanju učnega jezika itd., zato je morala pa slovenščina, katera je imela preje v šolski sobi vendar še vsaj pohleven kotiček, sedaj popolnoma se posloviti od te učilnice, ter slovenska deca ni več slišala od učiteljev svojega materinega glasa. No, vrli celjski Slovenci v okolici so si pomogli. Po vsakovrstnih zaprekah in ovirah od raznih stranij so si osnovali in ustanovili l. 1875. svojo lastno učilnico s precejšnjimi žrtvami. Prvo leto so pošiljali svoje otroke v zasebne hiše; a naslednje leto, l. 1876., so kupili za 14.500 gld. Tappeinerjevo hišo blizu železnice v novi ulici, priredili jo za šolske sobe ter v njej početkom vinotoka istega leta 1876. otvorili trirazredno ljudsko šolo celjske okolice. Prvi nadučitelj v njej je bil Jakop Lopan (še sedaj), pa Seb. Kregar, učitelj, in J. Lever, podučitelj. Sedaj je ta šola štirirazredna.

No, veliko število učencev in učenk slovenskih je zahtevalo, da se šola celjske okolice ali razširi na štiri razrede, ali pa se ustanovi še posebna dekliška šola. Taka je bila tudi dovoljena z dopisom deželnega šolskega sveta v Gradcu dné 24. prosinca l. 1878., in to pod vodstvom šolskih sester iz Maribora. Sobe so začasno najeli v hiši občine celjske okolice na Grabnu št. 172, ter se je že dné 16. kimovca istega leta 1878. začela dvorazredna dekliška šola šolskih sester. Predstojnica je tedaj bila s. Nepomucena Ziggal, učiteljici pa s. Antonija Beranič in s. Angelina Križanič. V letu 1880. do 1881. je bila, mnogo po trudu mestnega kapelana Jožefa Žičkarja, postavljena nova hiša šolskih sester, h kateri je bil poklonil lavantinski knezoškof J. M. Stepischnegg 14.000 gld., in okoli 2000 gld. se je nabralo drugih darov. Sedaj je ta zasebna šola, s pravom javnosti, petrazredna.

Razven teh učilišč je v Celju tudi c. kr. državna gimnazija.

Latinske šole je bil Celjanom dovolil cesar Franc I. z dopisom štajerske vlade dné 10. kimovca l. 1808. Prva latinska šola se je začela meseca listopada istega leta. Dobili so zatem vsako leto jedno šolo več, tako, da se je začela jeseni leta 1812. peta šola latinska; vendar šesta šola se je na tukajšnjem gimnaziju začela šele jeseni l. 1819. Tako je imela celjska gimnazija šest latinskih šol ali šest razredov po-

največ z latinskim učnim jezikom, in to celih trideset let. Meseca vinotoka l. 1849. pa se je začel v Celju tudi sedmi razred, in 15. kimovca leta 1851., početkom novega šolskega leta, še osmi razred.

Da postoji v Celju c. kr. velika gimnazija, o tem imajo posebnih zaslug zlasti trije možje Slovenci. Janez Pavel Ješenak (roj. v Slovenskem Gradcu), ravnatelj lavantske konzistorijalne kancelarije, delal je na to, da so bile celjske latinske šole v obče utemeljene, kakor se v nekem životopisu imenuje: „a Francisco Imperatore Austriae An. 1808 noviter fundati Caes. Regii Gymnasii Celejensis Promotor.“ Nikolaj Ignacij Lipič (roj. v Ljubljani), kriminalni sodnik, je potoval po deželi in nesebično v kratkem nabral nad 150.000 gold. ter tako gmotno omogočil prvotno podlago temu zavodu. Anton Martin Slomšek (roj. na Pónikvi), lavantski knezoškof, pa je ministru nauka dokazal potrebo višjega gimnazija v Celju in je še tudi podaril 1000 gld. srebra za šolske priprave. „Tudi Celjani so očitali, da spoznajo korist višjih šol v Celju, ter so obljubili novo hišo za te šole pozidati, zraven pa še 1000 gld. srebra za znotranje potrebe dati.“¹⁾

Gimnazijalno hišo v Celju so bili začeli staviti po dovoljenju c. kr. dvorne kancelarije od 22. svečana l. 1811., ter jo naslednje leto 1812. zgotovili. Za zgradbo te hiše so zlagali potrebne denarje Celjani in ostali prebivalci celjskega okrožja. Leta 1820. so gimnazijalno hišo povečali ter jo pozidali gori do kapelanije, od katere so prevzeli vrt za stavišče. Leta 1851. naposled je mestna občina o svojem trošku to poslopje povišala v nadstropje in še nekaj prizidala. Zato so upotrebili tudi kamenje savinjskih mestnih vrat, katera je bil postavil cesar Friderik III. (IV.), a so jih sedaj podrli. Na to še spominja kamen, vzdan na novi gimnazijalni hiši, s cesarskim orlom, med katerim so črke:

F. I. A. E. I. O. V.

(Fridericus Imperator. Austria Erit in Orbe Vittima) in spodaj letnica 1466.

Prvi učitelj latinske šole v Celju je bil Joanes Anger, ki je prišel iz Linca sem in je tu umrl 65 let star dné 24. kimovca l. 1813. Prvi prefekt celjske gimnazije pa je bil Tomas Rudolf Hirsch, duhovnik minoritskega reda, ki je umrl v Celju 74 let star dné 15. malega srpana leta 1829. Za njim so bili: P. Hartnid Dorfman, duhovnik benediktinec (roj. v Briksenu), prefekt do l. 1850; P. Theodor Gassner, duhovnik benediktinec, prov. ravnatelj l. 1850.; P. Ehrenbert Fettinger,

¹⁾ Ig. Orožen, Dek. Drachenburg 529; Südst. Post 1894. 90; Cel. Kronika str. 216.

duhovnik benediktinec (rojen v avstr. Ebersdorfu), ravnatelj (do l. 1855. prov.) do l. 1860 (?). Nadalje Jožef Premru (roj. na Vrhopolju pri Vipavi), ravnatelj leta 1862.—1874.; dr. Franz Z. Svoboda (rod. Čeh?), c. kr. ravnatelj; in sedaj Peter Končnik, c. kr. šolski svetnik, ravnatelj.

Oblastva in uradi.

V Celju je c. kr. okrožno sodišče kot prva instanca za Mariborski okrog in to od 1. mal. srp. l. 1850.

L. 1850. so odpravili pri nas grajščinske gosposke ter ustanovili okrajna glavarstva in sodišča. Tedaj je bila tudi v Celju uvedena nova uprava in so bila utemeljena nova oblastva.

Dne 31. prosinca l. 1850. sta jenjala celjski okrožni urad in okrajna gosposka celjskega magistrata.¹⁾ — Celjski krog je do tedaj segal gori do Vuzenice, Ribnice, Frajhama in Majšberga. Pod okrajno gosposko celjskega magistrata so pa spadale okolice: Celje, Lava, Ložnica, Medlog, Ostrožno, Lokrovec, Dobrova, Gor. Hudinja, Spod. Hudinja, Gaberje, Čret, Bukovžlak, Kresnike, Téharje, Slance, Lipa, Pečevje, Vrhi, Ovsenica, Zvoden, Zavodna, Grad, Pristava, Pečevnik, Košnica, Lisce, Miklavški hrib, Polule in Breg.

Na mesto okrožnega urada in magistrata celjskega sta torej nastopila: novo okrajno glavarstvo celjsko in celjska mestna županija. Celjsko c. kr. okrajno glavarstvo obsega šest sodiških okrajev: Celjski, Konjiški, Šmárijski, Laški, Vranski in Gornjegrajski; to je ves jugozapadni del štajerske dežele, na ozemlju 200.077.575 hektarov (33.8 □ milj) v 83 občinah, izvemši celjsko mesto, ki je samoupravno in meri 166.473 hektarov (289 oralov 828 □^o). Sodiški okraj celjski obsega 42.472.098 hektarov (bl. 7.4 □ milj) in 21 občin, ki so: Celje (mesto) pa celjska okolica, Petróvče, Žalec, Griže, Sv. Pavel pri Preboldu, Sv. Peter v Savinjski dolini, Gotóvlje, Velika Pirešica, Sv. Martin v Rožni dolini, Dóberna, Nova cerkev, Frankólovo, Višnja ves, Vojnik, Škoflja ves, Téharje, Sv. Lovrenc pod Prežinom, Sveti Jurij ob Južni železnici, Sv. Primož, Svétina in Kostrivnica. Župnije v celjskem okraju so: Celje, Žalec, Griže, Sv. Pavel, Sv. Peter, Gotóvlje, Galicija, Gornja Pónikva, Sv. Jošt, Dóberna, Sv. Martin, Nova cerkev, Frankólovo, Vojnik, Téharje in Sv. Jurij cele, deloma še Kálobje celjskega, Sv. Rupert laškega, Sv. Ilj šoštanjskega, Črešnica in Dramlje konjiškega in Sv. Vid šmárijskega okraja.

¹⁾ Okrožni poglavarji celjski so znani od leta 1750.; organizovani magistrat pa se je bil začel 1. listopada l. 1815.

V cerkvenem obziru spadajo Celjani z okolico vred pod mestno župnijo Svetege Danijela, katera je bila l. 1850. razdeljena v dve občini ali županiji: Celje in Breg. Celjska županija obsega mesto in predmestja: graško, ljubljansko in vodno; k županiji na Bregu, ali sedaj Celjska okolica imenovani, pa spadajo kraji: Gaberje, Spodnja Hudinja, Gornja Hudinja, Dobrova, Lokrovec, Ostrožno, Medlog, Babno, Ložnica, Lava, Breg, Miklavški hrib, Lisce, Košnica, Polule, Pečevnik, Pristava, Zagradom in Sovodno. — Vsak mestni župnik je zajedno infuliran opat (od leta 1761. sém) in dekan celjske dekanije, pod katero dohajajo sedaj župnije: Sv. Danijela v Celju, Sv. Nikolaja v Žalcu, Sv. Jurija v Gotóvljah, Sv. Martina na Téharjih, Sv. Pankracija v Grižah, Svetege Petra pri Savinji, Sv. Jakopa v Galiciji in Sv. Marjete pri Pólzeli.

Za šolstvo je v Celju mestni šolski svet in okrajni šolski svet. Pod mestnim šolskim svetom sta obe ljudski šoli: deška petrazredna in dekliška petrazredna, o katerih je bil preje govor. V celjskem šolskem okraju pa so ljudske šole té-le: Že omenjena šola Celjske okolice štirirazredna in šola šolskih sester petrazredna; nadalje pri Sv. Juriju ob Južni železnici deška in dekliška, v Vojniku, v Žalcu in pri Sv. Pavlu pri Preb. vse štirirazredne; na Dobrni, pri Novi cerkvi, na Téharjih in v Petróvčah trirazredne; v Grižah, pri Svetem Petru v Savinjski dolini, v Galiciji, na Frankólovem, v Dramljah in pri Sv. Lovrencu pod Prežinom dvorazredne; v Libojah, pri Svetem Martinu v Rožni dolini, na Gornji Pónikvi, na Blágovni, na Kalobju in v Svétini jednorazredna; pri Sv. Joštu na Kozjaku neustroj., in v Štoréh dvorazredna privatna.¹⁾

Ostali uradi so v Celju: C. kr. okrajni rudarski urad, pa vsi drugi potrebni in v mestih navadni uradi, namreč: c. kr. davkarija, pošta, telegrafska postaja, okrajni zastop, orožniška in finančna straža, sodomerski urad. Nadalje imajo tu sedišča: okrajni zdravnik, okrajni inženir, finančni nadzornik in okrajni živinozdravnik. Zdravnikov je navadno po pet, padarja dva; advokatov po pet (pa tudi že več) in c. kr. notarja dva. Vojaška posadka obstoji sedaj od oddelka c. in kr. pehotnega polka šte. 87; razven tega je brambovski strelski bataljon št. 20.

Dobrodelni zavodi

so: Gizelina bolnica s postrežbo sester milosrčnic (od l. 1876.), ubožnica za onemogle meščane, vojaška bolnica, dve lekarni, društvo v

¹⁾ J. A. Janisch s. v. Cilli, Personalstand, Schematismus.

podporo ubožcev, hranilnica mestne občine celjske, južno-štajerska hranilnica in posojilnica.

Društva

se nahajajo v Celju vsakovrstna in v obilnem številu; vendar nijedno ne kaže posebnega življenja. Za Slovence sta „Čitalnica“, jedna izmed prvih (l. 1862), ki so bile pri nas ustanovljene, in pa „Celjski Sokol“. V vseh drugih društvi prevladuje nemški duh; taka so na primer Casino, pevsko društvo, telovadno društvo, prostovoljna požarna bramba, c. kr. kmetijska podružnica, napredno društvo itd. Ptujci, ki prihajajo po letu v Savinjske kopeli, zabavajo se rajši po krasni okolici, nego li v tesnih prostorih raznih društev, po zimi pa jih je premalo za živo društveno življenje.¹⁾ V malem gledališču predstavljajo se včasih po zimi nemške gledališke igre; in tudi slovenska čitalnica priredi kako pozimsko zabavo. Najnovejše je „Občeslovensko obrtno društvo v Celju“.

¹⁾ Slov. Gospodar 1878. 14.

Trgovino in promet v Celju najbolje pospešuje

železnica,

in to južna železnica, katero so tukaj bili začeli delati dné 21. prosinca l. 1845. Dné 27. malega travna leta 1846. se je pripeljal v Celje prvokrat parovoz iz Maribora in dné 2. rožnika istega leta se je začela vožnja po železnici od Gradca do Celja. Dné 3. prosinca l. 1849. pa so vozili prvokrat s parovozom od Celja do Laškega, dné 30. malega srpana i. l. do Zidanega mosta in 18. vel. srpana istega leta do Ljubljane; redna vožnja od Celja do Ljubljane pa se je začela dné 16. kim. l. 1849. z veliko slovesnostjo. — Stranska proga iz Celja v Šaléško dolino do Velenja je bila dodelana leta 1891. ter se je začela vožnja tukaj dné 26. grudna istega leta. Po telegrafu občuje Celje počeni dné 14. grudna l. 1847. na Beč (Dunaj), in na Ljubljano od 31. prosinca l. 1849.¹⁾ (Dalje.)

¹⁾ Orožen, C. Kron.

Plastika v pesništvu.

(Spisal J. Š.)

(Konec.)

Da besedno plastiko še natančneje razložimo in jasneje določimo, oglejmo si nekatere vrste besed in sicer samostavniki, pridevniki in glagoli, ker so te s plastičnega ozira najvažnejše.¹⁾

Pri samostavniku se ne bomo dolgo mudili. Povemo le toliko, da samostavniki je večinoma nekaka za sebe ograjena celota, kakor se izraža Gottschall, torej omejuje prostost domišljije, ter ni ugoden v plastičnem oziru. Največ plastike imajo še oni samostavniki, kateri izražajo neko delavnost, n. pr.:

Bil Nala knez je slavnoznan
Virazin sin imenovan . . .
Duhovnih mož je bil prijatelj,
In svetih pisem poznavatelj,
Dišav darilnih zažigatelj.²⁾

Ali pa:

Ples vidiš v njem temotnega oblaka.

(Jos. Cimperman.)

Nekaj več nam je povedati o pridevniku.

Gledé na pridevnik je sploh važno, kakšen pridevnik pridružimo samostavniku, ker ta mora

¹⁾ Primeri o tem Gottschall, Poetik I. 198. — Tudi Aristotel, poetika c. 20.

²⁾ Po Rückertu, „Nal und Damajanti“ str. 5. Zadnji verz ima Rückert „Weihduftpferverbrenner“.

podajati določene predstave, da označi lastnosti ali položaj dotičnega predmeta. Tako imamo celó določene predstave, ako rečemo: viharna noč, valovito morje, zelen gaj itd. Še večji utisek napravijo taki pridevniki, kateri izražajo ob jednem neko slično podobo, n. pr. lenivi oblaki, gluha noč, molčeča cvetka i. dr. V teh se nekako poleg izraža tudi misel pesnikova ali opazovalčeva o znaku stvari same. Posebnega pomena so taki pridevniki tedaj, ako se pesnik ne more ogniti abstraktnim besedam. V tem slučaju zveže z besedo pridevnik, ter abstraktni izraz, rekel bi, odene s čutno podobo, n. pr.: plamteča strast, mrzla beseda i. dr. Omenimo tudi lahko še sestave pridevnikov, katere dostikrat nazornost zeló pospešujejo in povečajo, n. pr.:

mokrocvetočé rož'ce poezije.

(Prešeren.)

Tukaj slika pojasnjuje sliko. Take in jednake sestave kratko in živo označujejo svoj predmet in imajo dosti plastične vrednosti.

Kar se slednjič glagola tiče, velja o njem vse to, kar smo rekli o pridevniku, še v višji meri, ker je móči z glagolom izražati tudi dejanje. Posebej nam zatorej ni treba še tega razpravljati. Le to bi opomnili, da se tudi pri

Celje in okolica.

(Povestne in mestopisne črtice. — Poleg „Celjske Kronike“ i. dr. sestavil *Andrej Fekonja.*)

(Dalje.)

Cerkvene zgodbe celjske.

Med tem je sveta Kristusova vera tudi zgodaj prišla v Celjsko stran . . . Dalje so akvilejski učenci na južni podravski strani zopet popolnoma utrdili sveto vero. Čez vse cerkve med Dravo in Savo a'i v Savinjski dolini je bil postavljen lasten arhidiacon ali nadmašnik. Tudi celjske cerkve so bile iz nova pozidane. Ustanovljen miniški samostan; Saneški gospodje so k tej napravi pripomogli. Med tem je še krivovera motila um in srce mnogim Celjanom.

P. Hicinger.

Videli smo v prvem oddelku tega spisa, kako je bila vera Kristusova razširjena v celjskem okraju že za rimske dōbe, ter je slavna Claudia Celeia bila sedišče škofovsko; a kako da je zatem o selitvi narodov luč sv. evangelija ugasila tudi v našem kraju.

Ko so bili novi naselniki, pravi naši pradedi Slovenci, pokrščeni, škofja stolica ni bila več postavljena v Celju. Vendar pa je bil ta kraj od XII. do blizu XIX. stoletja znamenit v cerkvenem obziru kot središče takoimenovanega Savinjskega arhidijakonata, posebnega dela v cerkveni pokrajini akvilejski med Savo in Dravo, ter je tako bilo Celje skoro do našega veka za slovenski Štajer nekako središče tudi cerkvenemu življenju. Tudi svetovnjaki, mogočni celjski grofi, o katerih smo obširneje govorili, storili so res mnogo in veliko za katoliško vero in cerkev z mnogimi in znatnimi pobožnimi ustanovami. Nadalje pa je tudi ob takozvani reformaciji v XVI. stoletju novi nauk Lutrov imel precejšno ulogo prav v celjski strani, kjer še nahajamo nekaj ostankov protestantstva: sorodnega mu jozefinstva.

O vsem tem bomo torej govorili v naslednjem delu.

Pokrstitev.

Novim Slovencem, izza VI. in VII. stoletja tu bivajočim, oznanjevali so sveti evangelij od raznih stranij in na različen način. V južnem delu so namreč učili krščansko vero posebno patrijarhi iz Akvileje po italških duhovnikih; po severnih stranéh so jo širili zlasti škofje iz Solnograda po nemških mašnikih; in na vshodu sta jo najbolj utrdila grško-slovenska svečenika sv. Ciril in Metod došla iz Carigrada.¹⁾

¹⁾ Nekaj krščanskega življa pa se je bilo ohranilo pač še iz prejšnje rimske dōbe, osobito v južni strani

Nimamo sicer določnih poročil, kdaj in kako da so višji škofi ali patrijarhi akvilejski delovali za razširjavo vere Kristusove med novodošli Slovenci. Da so pa res delovali, sklepamo že iz tega, da je po svedočbi povestnice izza VI. stoletja sèm ne samo Istra, temveč tudi ves stari Norik in vsaj jugozapadni del Panonije spadal pod akvilejsko cerkev, katera svoje naloge gotovo ni zanemarjala, torej je dosledno povsodi v svoji škofiji zopet oznanjevala sveti evangelij po svojih duhovnikih. Vsaj v Lurni ali stari Tiburniji se naznanja, da je patrijarh Janez ali Kalikst v dneh papeža Zaharije in frankovskega kralja Pipina, t. j. okoli l. 750. posvetil kapelo sv. Petra.¹⁾ Posebej pa si je pridobil patrijarh akvilejski sv. Pavlin II. mnogo zaslug za razširjanje krščanstva med poganskimi Slovenci — pozvavši frankovskega kralja Karola Velikega ok. l. 774., naj si z Longobardi vred podvrže tudi Slovence, da jih bode tako mōči izpreobrniti h krščanski veri.

O misijah solnograških škofov in nadškofov med Slovenci v Karantaniji in Panoniji nam precēj obširno poroča Anonymus Salisburgensis v spisu „De conversione Carantanorum“ iz l. 871.—873. Po tem bi bil bajè že utemeljitelj stolice v Solnogradu, sv. Rupert, začel izpreobračati Slovence ter bi bil (poleg neke stare celjske kronike) prišel ok. leta 698. celó do Celja in tu pozidal cerkvico škofu in mučeniku sv. Maksimilijanu na čast, — kar pa vendar ni trdno, niti verjetno.²⁾ Marveč Nemci so seznanili Slovence s krščanstvom zatem, ko so jih bili podvrgli svoji oblasti v sredi VIII. stoletja, kakor smo že slišali. Posebno so se trudili korotansko-slovenski vojvode Karast in zlasti Hetumar pa Valkun, da so se njihovi podložniki pokristijanili. Zato je tudi solnograški škof sv. Virgilij dal korotanskim Slovencem posebnega škofa Modesta, kateri je stoloval bržčas v Gospi-Sveti blizu Celovca, ter je še poleg njega in za njim pošiljal v Karantanijo več misijonarjev mašnikov in drugih duhovnikov, od leta 753. do 782.

Meja škofij. — Virgilijev naslednik, škof Arno, od l. 784. nadškof — prvi solnograški — obhodil je bajè po želji papeža Leona III. in cesarja Karola Vél. ok. leta 798. vso slovensko slovenske zemlje, kjer so se bile obdržale še prvotne škofije poimenoma v Istri.

¹⁾ P. Hicinger, Zlati vek 16.

²⁾ Vid. „Kres“ 1883, 55 sl.

deželo ter je nastavljal v Gospi-Sveti Teodorika podškofa za Karantanijo in Panonijo, torej tudi v krajih, kateri so spadali pod akvilejski patrijarhat. Zaradi tega pa je nastal prepir med Akvilejo in Solnogradom o duhovni jurisdikciji ali sodni oblasti v istih pokrajinah. Patrijarh Ursus se je pozival na starodavna prava, rekoč, da ima Akvileja pravico do Karantanije že od časov ssem, predno so Longobardi zavzeli Italijo (568), nadškof Arno pa se je opiral na odločbe papežev Zaharije, Štefana III. in Pavla I. (l. 741. do 767.), kateri so Karantanijo prisojali Solnogradu. Stvar je razsodil cesar Karol Véliki na državnem zboru v Aachenu dne 14. rožnika l. 811. tako-le: Drava bodi v bodoče meja med obema metropolijama; južne pokrajine naj oskrbljuje Akvileja, severne pa Solnograd; sicer naj cerkvi ob obeh bregovih reke v miru ohranita svoja posestva.¹⁾

Tako je ostalo Celje in vsa okolica pod Akvilejo tje v sredino XVIII. stoletja.

Akvilejski patrijarhat.

Škofija akvilejske cerkve se je v srednjih časih daleč razširjala, od Livence in Taljamenta v Benečiji do Kolpe in Sotle ob Hrvaški, od Jadranskega morja in Snežnika do Drave, skoz Furlanijo, Kranjsko, Koroško, Štajersko. Akvilejski patrijarhi so razven cerkvenih opravil v svoji in v podružnih škofijah od leta 1077. na dalje tudi deželsko oblast imeli nad Furlanijo, Istro in Krájino; mnogokrat so jih zadela papeževa in cesarjeva poslanstva.²⁾

Akvilejski patrijarhi pa niso mogli oskrbovati izročene čede; zatorej so jim bili v pomoč podružni škofi, in te so nekaj pošiljali v posameznih poročilih, nekaj so jih odločevali v svoje vesoljne namestnike. Vendar stanovitnega podškofa v kakem posebnem delu akvilejskega patrijarhata ni bilo nikjer postavljenega, kakor so solnograški nadškofje imeli najpreje svojega podškofa pri Gospi-Sveti, pozneje pa so ustanovi-

vili škofe na Krki, v Lavanti in v Sekovem. Samo patrijarh Bertold je l. 1238. pri papežu Gregoriju IX. besedo na to obračal, naj bi se pičenska škofija v Istri prenesla ali pa nova škofija ustanovila v Gornjemgradu v gornji Savinjski dolini; papež je tudi v to privolil, in poročila dal do pičenskega škofa Popona, vendar je ta reč zaostala iz neznanih vzrokov. Pozneje l. 1438. do 1456. je pičenski škof Martin v Ljubljani pri sv. Nikolaju stal kot namestnik izvoljenega akvilejskega patrijarha Lavrencija, preje lavantskega škofa, katerega vendar papež Evgenij IV. ni hotel potrditi.

Razven cerkvenih opravil, katera so vršili podružni škofi akvilejskega patrijarha le po samem in o posebnih časih, treba je bilo vedno paziti in gledati na posamezne cerkve in njihove pastirje. Iz prva so tako skrb patrijarhu prevzemali arhidijakoni ali véliki dijakoni, ki so bili ustanovljeni pri stolni cerkvi. Prvi akvilejski arhidijakon se po imenu nahaja Sigifrid leta 813.; dalje se bere leta 1100. Ulrik korarski predstojnik in arhidijakon; l. 1135. je v ustanovnem pismu zatiškega samostana za patrijarha Peregrina podpisan tisti ali drugi Ulrik arhidijakon akvilejske cerkve; in še drugi ali tretji Ulrik se nahaja l. 1176. Dalje se berejo: l. 1191. arhidijakon Peregrin, l. 1208. Henrik, l. 1283. Joanez, in l. 1295. Gilo, in še l. 1350. arhidijakon Nikolaj. Zavoljo obilnih opravil duhovnega sodstva pa so patrijarhi začeli si jemati vesoljne vikarje ali namestnike; tak je bil l. 1307. Albert opat sekstanskega samostana, l. 1342. Nikolaj zaderski nadškof, leta 1402. Konrad skaderski, l. 1417. Bartolomej placenski, in l. 1468. Antonij konkordijski škof.

Še dalje se je pokazala potreba, da so bili tudi po deželi arhidijakoni postavljeni za posebne krajine. Leta 1122. je patrijarh Gerard čividalskemu korarstvu dal arhidijakonove pravice za cerkve po Furlaniji; l. 1169. se nahaja prvi arhidijakon Walter za Koroško; l. 1173. prvi za Savinjsko dolino ali spodnji Štajer, namreč Bertold; in l. 1238. se prvi imenuje Henrik kot arhidijakon za Kranjsko. (Dalje.)

¹⁾ Letop. Mat. Slov. 1884, 135.

²⁾ P. Hicinger: Zlati Vek 36 sl.

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Dalje.)

X. Leonardo da Vinci.

Blažena rojstvena tla velikih mož; saj oni oslavljajo svojo domovino in svoj čas v zlati knjigi svetovne zgodovine in jo okrašajo z ble-

stečim sijajem. Vse drugo mine, utihne, zamrje . . . le njihova dela živé in dadé dotičnemu kraju in času slaven in neminljiv spomin.

Tak kraj — zakaj-li ne bi tega opetovano priznali? — je rajsko lepi kos laške zemlje od

Celje in okolica.

(Povestne in mestopisne črtice. — Poleg „Celjske Kronike“ i. dr. sestavil *Andrej Fekonja*.)

(Dalje.)

Savinjski arhidijakonat.

Prvi glas o Savinjskem arhidijakonu je v neki zajcklošterski listini iz l. 1173. Tega leta je namreč akvilejski patrijarh Ulrik II. imel pri sv. Kancijanū na Rečici kapitulski zbor, v katerem se je dognala zamena nekih posestev med Žičkim samostanom in Konjiško župnijo, pa je v istem pismu med ostalimi svedoki podpisan: „Pertoldus archidiaconus Seunie.“¹⁾

„Archidiaconatus Sauniae“ — Savinjski arhidiaconat — imenoval se je ta okraj po reki Savinji, ponemčeni Sann, v starih listinah „Sovunia, Souna, Sowna, Seuna“; Savinjska dolina pa „Sounital, Sounium, Seuen-, Sewner-, Säänthäl — Sannthäl“. Pozneje se navadno imenuje „Archidiaconatus vallis Savinae et campi Dravi“ — Arhidijakonat Savinjske doline in Dravskega polja; v poslednji čas pa se je zval tudi „Archidiaconatus Cilliensis“ — Celjski arhidijakonat, ker je od leta 1715. vsakokratni celjski mestni župnik bil zajedno tudi arhidijakon. Preje arhidijakonstvo ni bilo vezano na določeno mesto, nego so arhidijakoni bivali kot župniki na raznih župnijah, n. pr. na Laškem, v Konjicah, v Braslovčah, v Žalcu, v Vitanju, pri Novi cerkvi, v Vuzenici, v Hočah in dr.

Obseg. — Pod Savinjski arhidijakonat so spadale vse župnije v sedanji južni Štajerski med Savo in Dravo, razven slovenjegraškega okraja, ki je dohajal koroškemu, in še v kranjski, sedanji radeški okraj, ki je takrat cerkveno spadal k Laškemu. Tak obseg je bil početkom XIV. veka, kakor zvedamo iz popisa papeških davkov (collectae papales) leta 1323., kjer se omenjajo v „Archidiaconatu Seunie“ ti-le samostani, župnije in cerkve: Zajcklošter, Jurjicklošter, Studenice, Polzela; Gornjigrad; Hoče, Laško, Konjice, Škale, Pilštanj, Braslovče, Slivnica, Nova cerkev, Rogatec, Sv. Rupert pri Savi, Svibno, Pónikva; Gotovlje, Sv. Lovrenc na mostu (?), Polskava, Šalek. — Izločene so bile iz tega arhidijakonata župnije Sv. Nikolaja v Žalcu l. 1256. in Sv. Lovrenca v Puščavi leta 1257., a „cum iure archidiaconatus“, ter je bil Žalec pridejan samostanu v Zatičini, Puščava pa samostanu v Št. Pavlu. Ko je bila l. 1461. ustanovljena škofija v Ljubljani²⁾, bile so od Savinjskega arhi-

dijakonata odzete tudi župnije: Gornjigrad pa Braslovče, Škale in Pilštanj z vsemi vikarijati, kapelanijami in cerkvami, ter pridružene novi ljubljanski škofiji, Svibno pa stolnemu kapitolu tamkaj. Tudi Sv. Rupert pri Savi t. j. Videm in Sv. Martin na Pónikvi sta bila iz arhidijakonata ločena, pa je videmska župnija prišla leta 1374. h kostanjeviškemu samostanu in pónikviška nasledel leta 1493. k zbornemu kapitolu novomeškemu.

V XV. in XVI. stoletju nahajamo Savinjski arhidijakonat ali vsaj Savinjsko dolino s koroškim arhidijakonom v Junski dolini (vallis Junonis) združen pod jednim arhidijakonom. To se je zgodilo morebiti prvič l. 1473., ko je bil Jakop Sucherer, župnik v Starem trgu pri Slovenjem gradcu, katera župnija se l. 1323. navaja v „Archidiaconatu Carinthiae“, imenovan za arhidijakona Savinjske doline. Vendar so nam do sedaj znani samo trije arhidijakoni, namreč: Valentin Fabri leta 1497.—1503., Andreas de Monte maiore leta 1515., in Ursinus de Bertis l. 1598.—1601., ki so imeli naslov: „Archidiaconus vallis Savinae et vallis Junonis.“ — Nasprotno se pa tudi dozdeva, da je v dōbi od leta 1450. do začetka 17. veka bil Savinjski arhidijakonat začasno razdeljen na dva arhidijakonata, namreč a) Savinjske doline in b) Dravskega polja. Nahajamo namreč v tem času arhidijakone Savinjske doline in jednega arhidijakona Dravskega polja (l. 1600.—1605.); in tudi neka listina nadvojvode Karola d. v Gradcu dné 9. listopada l. 1566. govori o „pfaflhait in den Erzbriesterämbtern im Sänntaal vnd enhalb des Wassers Traa.“¹⁾

O sredini XVIII. stoletja, za arhidijakona celjskega Jož. M. Bartholotti-ja (l. 1732.—1754.), omenjajo se v celjskem arhidijakonu (Savinjske doline in Dravskega polja) sledeče župnije in vikarijati: Celje mestna župnija, Gotovlje župnija, Konjice nadžupnija z vikarijatom Tinje in Črešnjice, Slivnica pri Mariboru župnija, Slovenska Bistrica mestna župnija, Laporje, Črešnjevec, Gornja Polskava, Cirkovci in Sv. Martin

derika obsedal celjski vojskovodja Vitovec v mestu l. 1457., prikazal se mu je bajē po noči sv. Nikolaj ter ga opomnil, naj se umakne gori v grad, kar je cesar tudi storil in se tako otel. Ustanovno pismo je izdal cesar Friderik v Gradcu dné 6. grudna l. 1461., in papež Pij II. je škofijo ljubljansko potrdil z brevom v Pisi dné 6. kimovca l. 1462.

¹⁾ Das Archidiaconat Saunien 7, 8.

¹⁾ Ig. Orožen: Das Archidiaconat Saunien 3 sl.

²⁾ Ljubljansko škofijo je ustanovil rimsko-nemški cesar Friderik III. (IV.) v zahvalo, da je bil čudovito rešen iz smrtne nevarnosti v Celju. Ko je namreč Fri-

na Pohorju župnije, Hoče nadžupnija z vikarijati Žetale, Hajdina, Lembah in Ruše, Vuze-nica nadžupnija z vikarijatom Ribnica, Sv. Martin pri Slov. Gradcu, nadžupnija z vikarijati Vitanje, Sv. Vid pri Valdeku, Sv. Janez pri Sp. Dravogradu in Sv. Margareta v Kotljah, Sv. Nikolaj pri Wiederdriessu župnija, Laško nadžupnija z vikarijatom Loka in Radeče, Rajhenburg župnija, pa župnija Rogatec, Sv. Križ pri Slatini, Kostrivnica, Majšberg, Sv. Lovrenc na Dravskem polju z vikarijatom Ptujška gora, Sv. Barbara v Halozah in Zavrče.¹⁾

Vse te župnije (drugih še tedaj v tem okrožju ni bilo) so torej spadale po tem arhidijakonatu posredno pod Akvilejo kot nadškofijo in patrijarhat.

Škofjske premene.

Papež Benedikt XIV. je bil iz raznih vzrokov zapovedal že dné 29. listopada l. 1749., naj se ustanovi v Gorici poseben vikarijat s škofovsko oblastjo za avstrijski del akvilejske patrijarhovine. Na predlog beneških in cesarskih poslancev pa razglasi isti papež 6. maledga srp. l. 1751., naj za večne čase jenja akvilejski patrijarhat, in da naj se po smrti tedanjega patrijarha Daniela Delfina za zmerom izgubi to ime in ta naslov. Namesto patrijarhata v Akvileji pa naj se ustanovita dve samostalni nadškofiji, jedna v Vidmu, in druga v Gorici. Vsled tega je tedaj prišel Savinjski arhidijakonot pod nadškofijo goriško. Prvi goriški nadškof je bil Karol Mihael grof Attems, kateri je takoj vršil kanonično vizitacijo v svoji okrajini, n. pr. v Celju je bival od 1. vel. travna l. 1751. štirinajst dnij.²⁾

No, cesar Jožef II. je hotel škofije v Notranji Avstriji bolje urediti in primerneje zložiti. Razodel je svojo voljo papežu Piju VI. ter je — med drugimi cerkvenimi premembami — prestavil nadškofijsko stolico iz Gorice v Ljubljano, kar je tudi papež potrdil dné 8. sušca leta 1787. Ljubljanski nadškof (prvi in zadnji) Mihael baron Brigido je zatem po cesarskem¹⁾ ukazu vse župnije prejšnje goriške nadškofije v Štajerski, Koroški, Tirolski in Hrvaški oddal škofijam dotičnih dežel, in to: sekovski (6. listopada l. 1788.), krški (7. listopada l. 1788.), lavantski (8. listopada leta 1788.), briksenski (3. sveč l. 1789.) in zagrebški (17. sveč. l. 1789.). Tako je bila tedaj nekdanja akvilejska in pozneje goriška nadškofija povse razkosana.³⁾

Od Savinjskega arhidijakonata je torej dobil vse župnije v celjskem okrožju lavantski, ostale štajerske pa sekovski škof, a Radeče so ostale

ljubljskemu. In tako je Celje, ki je bilo devetsto in štirideset let pod akvilejskim patrijarhatom ter sedemintrideset let pod goriško nadškofijo, pripadlo sedaj (leta 1788.) škofiji lavantski, pri kateri je i dandanašnji. Starodavni arhidijakonot „Saunia“ ali savinjske doline in dravskega polja oziroma celjski arhi-

Kip sv. Jakopa v hrenoviški župni cerkvi.

dijakonot pa je nato, ko so osnovani bili še novi dekanati, naposled tudi razpal. Tedanji savinjski ali celjski arhidijakon Peter Anton Segher pl. Weissenhaus se je sicer 6. vel. srp.

¹⁾ Das Archidiakonat Saunien 7, 8. — ²⁾ Ljubljanski Zvon IV. 540; C. Kr. 157. — ³⁾ Zlati vek 47.

l. 1790. pritožil pri cesarju proti opustu arhidijakonstva, a ni nič opravil.

Kip sv. Katarine muč. v hrenoviški župni cerkvi.

Archidiaconus

„oculus et manus episcopi“ (oko in roka škofova), imel je po svoji časti in oblasti skrbeti za red v cerkvi. Zato je nadziral duhovnike v

svojem okraju in o njih ponašanju naznanjal patrijarhu ali škofu, razglašal in izpolnjeval ukaze višjega pastirja, vršil cerkvene obiskave in o njih poročal patrijarhu, oziroma škofu, razpisaval in pobiral razne davke ter je imel vsako leto cerkveni zbor v svojem sedišču.

O zborih, ki so bili za arhidijakonov, stanujočih v Celju, piše Marian v svoji knjigi „Geschichte der Klerisey“ l. 1784.: „Nadduhovniki v Celju imajo oblast, vsako leto v tednu pred binkoštni imeti redno cerkven zbor, h kateremu se povabijo in za gotovo pokličejo vsi župniki in beneficijati (kapelani izvzeti). Pod njegovim predsedovanjem se zberó vsi navzočni duhovniki v mestnožupni cerkvi (kjer je mrtvaški oder, „castrum doloris“, postavljen) ter premenjalno pevajo zadušnice za umrle člene iz avstrijske vladarske hiše, zatem za celjske grofe, kot oboje preblage ustanovnike in dobrotnike, na kar sledi mrtvaška maša in zahvalnica. Naposled je resnoben latinski nagovor za točno izvrševanje pastirsko-službenih dolžnostij k zborni skupščini; zatem se vrnejo po redu v mestno nadduhovniško župnišče, kjer se naznanijo novi ordinarijatski ukazi gledé dušeskrbja in cerkvenega reda itd. Ostalo, kar se vrši, je povsodi jednako.“¹⁾

Celjska župnija.

Kakor je nekdanja slavna rimska Cella bila pozneje le neznamen kraj, še celó l. 1496. „oppidum“ — trg. — nazvan, tako tudi cerkev Kristusova v srednjem veku dolgo ni našla tukaj baš znamenitega mesta.

Ako tudi je Celje morebiti od kdaj imelo lastnega duhovnega pastirja, in to že pred l. 1170., kakor misli Hicinger²⁾, samostalna pastirska postaja vendar-le ni še bilo. Marveč Celje je po zopetni izpreobrnitvi poganskih Slovencev spadalo iz početka k župniji žalski, in to menda do konca XII. stoletja.

Žalska župnija se je namreč v prvi dōbi raztegala od méj mozirske in šoštanjске župnije pa do meje župnije Svetega Jurija pod Rifnikom, ter je obsegala del Skornskega hriba, doljno Paško dolino, Dobrič z Goro Oljko in okolico Svetega Andreja, dolino ob levem pobjezju Savinje od iztoka Pake do Celja, zatem še sedanje župnije Galicijo, Celje in Téharje. To je

¹⁾ Archd. Saunien 9.

²⁾ Domač Koledar 1864, 97.

razvidno iz tega, ker je še dandanašnje razven za Žalec še tudi za Pako itd. pa za Téharje patron verskega zaloga gospodščina zatiška, pod katero patronstvo so mogle priti iste župnije le kot déli stare župnije žalske.

Da je pa tudi Celje v cerkvenem obziru iz prva res spadalo pod Žalec, to potrjuje 1. položaj celjske župnije med župnijo žalsko in župnijo téharsko, iz nekdanje žalske izločeno, in 2. akvilejska listina od 16. malega travna l. 1319., v kateri trdi patrijarh Paganus, da ni istina, da bi zatiški opat imel pravico nastavljeti in odstavljeti duhovnike v celjski župniji; to se pač pravi: zatiški opat se moti, ako misli, da je celjska župnija l. 1256. bila s svojo višjo župnijo žalsko predana zatiškemu samostanu.¹⁾

V Celju je pa bila osnovana samostalna župnija, ako ne že v XII., gotovo pa že v začetku XIII. stoletja. V neki listini benediktinskega samostana gornjegrajskega od 4. sušca 1229. leta, s katero spričuje Hartuid von Ort, da je Ulschalch Prekopski sporočil dve kmetiji pri Sv. Andreju gornjegrajskemu samostanu v zadušbino, imenuje se med pričami „Rubperus plebanus de Cilie“. Morala pa je celjska župnija najpozneje leta 1256. biti izločena od sodnje oblasti župnika žalskega, ker bi inace pač s svojo višjo župnijo, z Žalcem, zajedno bila tega leta predana samostanu v Zatičini.

Utemeljitelj celjske župnije nam ni znan.

Patron ali podelivec župnije celjske je bil okoli leta 1300. Ulrik II. grof heunburški, mož vojvodice vdove Neže, kateri je pa patronstvo prepustil redovnicam sv. Klare v Judenburgu, kar je papež Bonifacij VII. leta 1301. potrdil. Vendar judenburške klarise podelilnega prava za celjsko župnijo niso imeli dolgo, zakaj akvilejski patrijarh Paganus trdi v omenjeni listini dné 16. malega travna 1319., da je župnija ali cerkev Svetega Danijela v Celju njegova „pleno iure“; torej je sedaj patrijarh v Akvileji imel tudi pravico, podeljevati celjsko duhovnijo. L. 1362., dné 21. mal. travna, je moral patrijarh Nikolaj v dunajskem miru prepustiti patronstvo nad celjsko faro štajerskemu vojvodi Rudolfu IV. in njegovim naslednikom. Pozneje so isto dobili celjski grofi, vendar ni znano, kdaj — morebiti tedaj, ko so bili pokneženi l. 1436. A po zamretju celjskih pokneženih grofov leta 1456. je pripala ta pravica zopet deželnemu vladarju, ter je od tedaj patronat opatijske in mestne župnije sv. Danijela v Celju cesarski.²⁾

Ko se je Celje po dobrotljivosti svojih grofov, zlasti Friderika II. in Ulrika II., povzdignilo do dobro utrjenega in znatnega mesta v

svetni povestnici, tedaj je bila tudi celjska mestna župnija sčasoma vedno imenitnejša.

Leta 1576. je goriški duhovnik Hijeronim Kata svetoval nadvojvodi Karolu, da utemelji tri nove škofije v svojih deželah; jedno v Gorici, drugo v Beljaku in tretjo v Celju. V Celju, veli Kata v svojem dopisu, je lepa cerkev in bogata župnija; grad nekdanjih grofov, ki se že podira, popravi se lahko za škofovo stanovališče, dohodke pa naj škof dobiva od Zajckloštra in Pleterskega samostana.

Za mestnega župnika Bernharda Maurisitscha pl. Maurisberga je bilo leta 1663. dostojanstvo arhidijakona ali nadduhovnika savinjske doline in dravskega polja predstavljeno v Celje, ter so od tedaj s kratkim prenehanjem (1702.—1715.) bili vse do konca istega arhidijakonata (1788.) celjski župniki arhidijakoni.

Leta 1761., dné 18. grudna, je papež Klement XIII. opatijo Sv. Petra na Kronski gori (pri Sp. Dravbregu) od višje župnije Sv. Martina pri Slovenjem Gradcu prestavil na prošnjo celjskega župnika in arhidijakona Mart. Jožefa Sumpichlerja v Celje k mestno-župni cerkvi sv. Danijela. To odliko ima še tudi sedaj vsakokratni celjski mestni župnik in dekan; ter so tako od starodavne škofje stolice v Celju še ostali znakovi cerkvenega dostojanstva in oblasti: infula in pasturale.

V letih 1785., zatem 1804., pa 1822. do 1832. in zopet od 1848. do 1857. se je sicer mnogo razpravljalo po duhovskih in deželskih kancelarijah o tem, da bi se celjsko in mariborsko okrožje združilo ter bi se lavantska škofijska stolica iz Sv. Andreja prestavila v Celje; kar se pa zopet ni zgodilo, temveč je to stolico dobil Maribor z dekretom iz Rima dné 20. vel. travna l. 1857. in po dejanski preselitvi 1. kimovca l. 1859.

Leta 1787. je bila pri podružni cerkvi Svetega Jožefa poleg Celja ustanovljena posebna kuracija, kateri so bili pridejani kraji: Zavodna, Grad, Pristava, Pečevnik in šest stanov v Rifnem gozdu. K mestni župniji celjski pa je bila tedaj pridružena od galicijske župnije okolica Lopata. No, že leta 1802. je nižja župnija pri Svetem Jožefu zopet nehala ter bila vdružena v Celje in tudi Lopata vrnjena prejšnji župniji.¹⁾

Izvemši to začasno premeno je obsegala opatijsko-mestna župnija sv. Danijela v Celju po vsej priliki od svojega početka, kakor obsega i sedaj: celjsko mesto in pa celjsko okolico, kateri posamezni kraji so bili že omenjeni v prejšnjem oddelku.²⁾ — Ljudij šteje celjska župnija po šematizmu za l. 1895. 10.060 katoličanov.

¹⁾ Dek. Cilli 31, C. Kronika.

²⁾ Leta 1895., 1. vel. travna, bila je okolica Lopata zopet pridejana k celjski župniji.

¹⁾ Das Dekanat Cilli 29, 347.

²⁾ Dek. Cilli 29 sl.

Pozneje so se celó pogodili, da pojde Andrejče poljubit tudi očeta. A stvar je bila težavna; zakaj kolikor ga je mikala atova brada, toliko in še bolj so ga strašile njegove sršče brke. Slednjič se je vendar udal.

Radostno so se poslovili in zadovoljno vrnili domov.

Sedaj pa reci kdo, da Dobračka, Pegan in Prstenik pred letom niso bili res na pol pota — seveda k sreči in od sreče.

Celje in okolica.

(Povestne in mestopisne črtice. — Poleg „Celjske Kronike“ i. dr. sestavil Andrej Fékonja.)

(Dalje.)

Celjskih grofov zadušbine.

V svetovni povestnici tako sloviti celjski grofi so pač tudi vredni, da se jih še posebe spominjamo tudi v cerkveni zgodovini.

„Es haben die Grafen Cilly manches ansehnliches Gestift angerichtet“, rekel je že Valvasor.¹⁾ In Ig. Orožen veli o celjskih grofih kot dobrotnikih cerkve: „Grofi celjski so v Celju samem in v daljni okrajini svoje grofovine in na drugih svojih posestvih utemeljili in obdarjevali toliko cerkev, samostanov, beneficijev in drugih pobožnih ustanov, da je bila in je komaj ktera druga vladarska rodbina v Notranji Avstriji, ktera bi v tako kratkem času storila toliko in tako velikanskih stvarij za katoliško cerkev, kakor rodbina celjskih grofov.“²⁾

Zadušbine ali pobožne ustanove, katere so celjski grofi utemeljili v samem Celju, zvedeli bomo sicer pozneje pri opisu celjskih cerkev, samostanov in nadarbin. Vendar zaradi celote naj je že tu kratko navedeno, kar so grofi celjski pozidali cerkvá v Celju in po drugih krajih, pa tudi napravili beneficijev in ustanov pri raznih cerkvah in samostanih.

V Celju samem je grof Herman utemeljil sedanjo mestno-župno cerkev sv. Danijela; tudi podružnico sv. Nikolaja na hribu, ali vsaj beneficij pri njej so ustanovili celjski grofi; in Friderik I. je postavil novo kapelo v minoritskem celjskem samostanu. Nadalje so grofi celjski pozidali cerkve, oziroma bogato jih založili: Teharsko podružnico sv. Ane na Vrhah, Žalsko podružnico B. D. Matere božje v Petrovčah, šveta Ruperta podružnico D. Marije v Svétini, nekdanjo podružnico D. Marije v Zagorju pri Pilštajnu, Šmarijsko podružnico sv. Barbare, kapelo pri sedanji župni cerkvi Device Marije na Ptujski gori³⁾, in grof Herman II. je sezidal v Ljubljani kapelo Matere Božje Loretanske v sedanji cerkvi M. D. Oznanjenja.

Samostane so ustanovili: Že celjskih grofov predniki, grofi heunburški, v Celju omenjeni minoritski samostan bajè l. 1241.; zatem grof celjski Herman II. pavlinski samostan v Lepoglavi, grof Friderik II. dominikanski samostan Noviklošter in grof Ulrik II. frančiškanski samostan v Enzersdorfu, kakor smo o vsem tem že preje slišali. — Bogato obdarjevali so nadalje grofi celjski, osobito Herman I., Herman II., Friderik II. in Ulrik II. samostane: minoritski v Celju, benediktinski v Gornjemgradu, pa kartuzijanske v Zajckloštru, v Jurijemkloštru, v Pletrijah in v Bistri, katerim so podelili mnogo posestev in drugih dohodkov, odpuščali jim davke, desetine in tlako, pravice njihove varovali in jih branili nasilja domačih podložnikov in ptujih neprijateljev. Tudi minoritom v Ptujju, pavlinom v Zagrebu in samostanu v Vetrinju so bili celjski grofi dobrotniki.¹⁾

Tudi nadarbine t. j. beneficije ali kapelanije, ki so jih ustanovili celjski grofi, so dokaj številne. Tako v Celju beneficije v kapeli Žalostne Matere božje v župni cerkvi; pri podružnicah sv. Nikolaja, sv. Duha, sv. Maksimiljana in sv. Andreja; tudi v gornjem celjskem gradu; zatem beneficije sv. Barbare, sv. Nikolaja, sv. Margarete, sv. Martina, presv. Trojice v mestu; pa razne pobožne ustanove pri minoritih celjskih od grofa Hermana I. in grofice Adelhajde. Nadalje beneficije pri M. Svétini, v Solčavi, na Ptujski gori in dr.

Omenjajo se tudi mašne in druge ustanove celjskih grofov pri cerkvah: v Braslovčah, v Gornjemgradu, v Solčavi, v Konjicah, v Poličanah, v Krškem gradu, na Vojskem pri Idriji i. dr.

Tudi bolnico v Celju so bili ustanovili celjski grofi, in grof Herman je sporočil večno mašo pri njej.²⁾

Celó za naraščaj in vzgojo duhovnikov so skrbeli celjski grofi, podeljujoč jim k ordinaciji potrebni takozvani mizni naslov, ter so jih tudi brez dvojbe podpirali v šolah. Tako nam svedočijo akvilejski ordinacijski protokoli: „Na kvaterno soboto 8. vel. travna l. 1391. Jan. Seyfridov

¹⁾ Die Ehre d. Herzth. Krain IV. 360.

²⁾ Das Dekanat Cilli 39.

³⁾ Ig. Orožen.

¹⁾ Celjska Kronika 1334 . . . 1455.

²⁾ Ig. Orožen: Dek. Cilli 200 sl.

sin iz Celja nam je bil predstavljen po gospé Adelhaidi grofici celjski, vdovi blagega spomina Ulrika grofa celjskega na naslov mize njene. — 1392 dné predzadnjega sušca. Janez sin bivšega Nikolaja Pruklerja iz Celja nam je bil predstavljen po svetlih gospodih Hermanu in Guilermu grofih celjskih na naslov mize njune.“ Istega dné sta bila mašnika posvečena še: „Martin sin Jurijev iz Celja nam predstavljen po gospé Katarini vdovi bivšega svetlega gospoda Hermana grofa na naslov mize njene.“ „Peter sin Janezov iz Celja nam predstavljen po gospé Katarini bivšega svetlega gospoda Hermana grofa celjskega na naslov mize njene.“¹⁾

No, kakor je razpala in deloma izginila celjskih grofov velika imovina, tako tudi mnogo njihovih zadušbin dandanašnji ni več; namreč: Cerkev zagorsko so bili župljani svoj čas podrli ter pozidali novo večjo na istem mestu; pri sedanji petróvški cerkvi je menda le še samo prezbitarij od prvotne zgradbe; svetinska cerkev je l. 1714. pogorela ter je bila pozneje obnovljena z zvonikom vred; in druge cerkve, po grofih celjskih osnovane, bile so pozneje v marsičem predrugačene. Samostani, ki so jih bili utemeljili ali jih drugače podpirali celjski grofi, zatrti so sedaj vsi ter se rabijo ponajveč v druge namene, kolikor jih ni že razpalo z dotičnimi cerkvami in kapelami vred. Istotako so mnoge beneficije, pa mašne in druge ustanove celjskih grofov povse jenjale, več njih pa je bilo prenarejenih in prenesenih drugam. Posestva, darila in volila grofov celjskih raznim cerkvam, samostanom i. dr., bila so porazprodana največ zasebnikom; imetje cerkveno in samostansko v gotovini ali drugačnih vrednotah je mnogo bilo pridejano verskemu zalogu itd. — Vendar v blagem spominu ostanejo naših sicer posvetnih knezov tudi dobra svojstva njihova.

Protestantstvo v celjski strani.

„Der meiste Theil fällt dem Evangelium aus Unverstand, allein um der Obrigkeit oder anderer Leute willen zu . . .“

A. Lang.

Novi, iz Nemčije na Slovensko zatročeni krivi nauki Martina Luthera, ki so se pri nas v občé bili v XVI. stoletju precéj razširili in utrdili zlasti po gradovih in mestih, našli so si pristašev tudi v Celju in okolici, posebno po Savinjski dolini.

Celjski luterani.

L. 1528., torej dobrih deset let po začetku luterskega krivoverja, imenoval je tedanji av-

strijski nadvojvoda, poznejši nemški cesar Ferdinand I., vzajemno s solnograškim nadškofom kardinalom Matejem Langom in ljubljanskim škofom zajedno sekovske škofije upraviteljem Krištofom Rauberjem, posebno komisijo, katera je preiskavala posamezne župnije gledé na pravoverstvo in odpravljala razne druge nerednosti v cerkvi. Ta komisija je zborovala v Celju 27.—30. rožnika istega leta ter tu imela za mestno župnijo celjsko in za sosedne župnije cerkvene pregledave.

Iz dotičnih zapisnikov je razvidno, da v Celju že tedaj ni bilo pravega cerkvenega reda med duhovništvom, da je že tedaj posamezne duhovnike in tudi svetovnjake celjske bila okužila luterska vera, in da so nekateri plemenitaši že tedaj imeli v svojih hišah menihe uskoke za predikante. Celjski vikarij Sigmund Grabschopf je namreč tedaj povedal pred komisarji, da mu njegovi duhovniki nečejo biti pokorni. O kapelanu Rudbertu Furtmulnärju pravi zapisnik, da je v gradu pred komisarji govoril „vnge-schickht Predig“ in bil o mnogih stvareh kažnjen ter mu je bilo zato prepovedano, jedno leto propovedati in izpovedovati. O nekem menihu minoritu se veli, da je očitno govoril zoper Mater Božjo in da je svojo novo kuto popustil pri sodniku Janezu Ratmannsdorferju. Isti sodnik priča o meščanu Joahimu Goldschmidt, da je meso jel o prepovedanem času in ne hodi rad v cerkev; in o meščanu Mihaelu Schusterju se čita, da je Mater Božjo psoval, ter ga naj mestni sodnik zato zapre in kazni. In še več drugih pritožeb se omenja tu zaradi celjskih župljanov. Na koncu istega zapisnika, in to za Vransko, pa je še zabeležena opazka vikarija celjskega, ki je rekel, da Hans Grimi, Morfsschuester, Sebastian Schneider niso birmani; pa da so Bernhardin Encapellius, gornjeceljskega naddvornika kapelan, imeli zbor, a so na kraljev ukaz to opustili; Franz von Lichtenberg in Jorg Truebeneckher pa da imata vsak po jednega ubeglega meniha.“¹⁾

Ne dolgo zatem nahajamo v Celju „slovenskega Lutra“, Primoža Trubarja, kateri se po svojih službah sam imenuje: „redno poklican, predstavljen in potrjen kanonik v Ljubljani, župnik v Loki pri Radečah, v Laškem trgu in pri sv. Jerneju v Polju, kapelan pri sv. Maksimilijanu v Celju, slovenski propovednik v Trstu, in po prvem progonu propovednik v Rotenburgu ob Tauberi, župnik v Kemptenu in Urachu, zatem propovednik slavnih deželnih stanov v Kranjski, in v grofiji Goriški v Rubijah, in po drugem progonu župnik v Laufenu, pa naposled v Derendingenu pri Tübingenu“. V

¹⁾ Orožen, Dek. Cilli 40.

¹⁾ Ig. Orožen: Das Dekanat Cilli 43 sl.

Celju je bil Trubar kapelan t. j. beneficijata pri sv. Maksimilijana cerkvi izvestno l. 1532. in je l. 1542. svojo „Caplanei Sand Maximilian vor der Stat Cilli“ cenil in to: „Anschlag im Lanndt-puech 26 Pfd. 4 β 5 dl. Das Stöckl am platz meine behausung 50 Pfd. dl.“ Ali je pa Trubar že v Celju „mnogo govoril in deloval proti duševni tōposti in vražjim veram, katerim je sicer dobrodušno slovensko ljudstvo — kakor je on mislil, po krivdi duhovščine — bilo tolikanj udano“¹⁾ — ne more se trditi določno, ker nimamo temu gotovih dokazov. Za ženo si je vzel Trubar pač sestro Mihaela Klausaa, c. dvornega lekarja, rojaka celjskega. V Loki pa je postal Trubar župnik l. 1540. in zajedno je bil tudi vikarij na Laškem od l. 1541. do leta 1542.²⁾

¹⁾ Kakor piše prof. M. Valenčak v „Zori“ 1877. 113.

²⁾ Ig. Orožen: Dek. Cilli 48, 211; Dek. Tüffer 126, 449; Dek. Neukirchen 595.

V drugi polovici XVI. stol. je morala biti nova vera v celjski strani že jako utrjena in daleč razširjena, dakako med grajščaki in drugo odličnejšo gospôdo, a tudi že med navadnimi meščani in nekoliko med tržani. V Celju se namreč omenja neki Andreas Lang, luterski predikant, pozneje predikant v Celovcu, kateri v svoji knjigi „Von der Seligkeit. Frankfurt. 1576“ sam priznaje, da je naše ljudstvo pristopalo k „evangeliju“ nekaj iz nerazumnosti, nekaj pa zaradi svoje luterske gosposke, posebno pa zavedeno po lažeh, katere so luterani o papežu trosili po svetu. Iz te dôbe se tudi pripoveduje, da si je neka plemenita gospa nepravno prisvojila patronstvo celjske mestne župnije ter je tukajšnjega katoliškega župnika z njegove župnije pregnala; a ko se je ta župnik vrnil na svojo župnijo celjsko, da ga je ona gospa zaplela v pravdo, katero je tudi ona s pomočjo luterskih deželnih stanov dobila.¹⁾ (Dalje.)

¹⁾ Prim. Orožen, Cel. Kronika 127, 128.

Slovenski koledarji in koledarniki.

(V 100letni spomin prve Vodnikove in v 50letni spomin prve Bleiweisove „Nove Pratike“ spisal Josip Benkovič.)

(Dalje.)

X.

Bleiweisova pratika, ki je nekdanj med Slovence zahajala kot krotka svetovalka v domačih rečéh, kot vodnica na gospodarskem in obrtnem polju, postala je v novi dôbi od l. 1870. sem tudi bojevita. Med Slovenci namreč se je začel domači boj, kakoršen je bil tudi že pri drugih avstrijskih narodih, v katerem je bil dr. Bleiweis vedno v prvi vrsti one stranke, ki je zagovarjala stara načela. Vse tedanje časnikarstvo slovensko se je razcepilo v dva tabora, v kolikor že poprej ni bilo razcepljeno. Ni čuda, da se je tudi v pratikarstvu začel razkol, saj so „Novice“ že l. 1847. pozdravile „Pratiko“ kot svojo „mogočno sestrico“! Že l. 1872. je stopila pratika med Slovence z geslom:

Proč hudoba, nejevera,
Ki nam srečo, mir razderal!

Kot komentar tem besedam starega pratikarja Potočnika je sledil prihodnje leto Bleiweisov „Pogovor pod lipo“, v katerem svari med drugim tudi pred onimi, ki „skušajo po vseh kotih s priliznjeno besedo ali z grdim zasejati pogubljivo ljuliko na polje cerkve naše.“

Sredi tega duševnega preobrata sta umrla Potočnik in Blaznik. Strogo pratikarski del in

deloma spise „Pod lipo“ je prevzel posej Jožef Poklukar, svak pokojnega Blaznika; poučne, gospodarske spise pa je prirejal še nadalje dr. J. Bleiweis.

Doslej je Blaznik vsako leto plačeval Kleinmayru neko vsoto kot odškodnino, da tudi ta ni dajal na svetlo svoje posebne pratike. Po Blaznikovi smrti se ta vsota ni več izplačala. Zato je Kleinmayrovo založništvo jeseni l. 1873. po nasvetu Dežmanovem v naglici priredilo povsem novo pratiko z naslovom: „Slovenska pratika za navadno leto 1874.“

Poslej imajo Slovenci tri pratike: iz Blaznikove tiskarne „Veliko“ in „Malo pratiko“, iz Kleinmayrove pa „Slovensko“. Prvi dve sta za leto 1881. prišli na svetlo opremljeni z novimi lepimi sličicami svetnikov, katere je slikal Zeplichal. Tudi poučni in zabavni del je bil to leto prvič ilustrovan s slikama poročencev cesarjeviča Rudolfa in princeze Štefanije. Sličice „Slovenske pratike“ pa so bile jako stare in marsikatero neprimerne in skôro nedostojne.

„Veliko“, oziroma tudi „Malo pratiko“ je po smrti dr. Bleiweisa (29. listop. l. 1881.) urejeval jako spretno Poklukar sam do svoje preane smrti 17. sušca 1891. Od tedaj sestavlja pristni pratikarski del Avg. Pucihar, upravitelj

„Pustiva to! Bolje storiva“, uči mati, „ako prosiva Boga, naj se naju in nas vseh usmili ter odtegne od nas nadloge, s katerimi nas obiskuje.“ In res ni odslej minul večer, da bi Ljudmila ne bila šla h kapelici, kjer je še vedno

visela podoba žalostne Matere božje s „Kristusovo krono“. Ta je zelenela še lepše kakor poprej. Kako bi tudi ne, saj jo je Ljudmila skrbno zalivala.

(Konec.)

Celje in okolica.

(Povestne in mestopisne črtice. — Poleg „Celjske Kronike“ i. dr. sestavil Andrej Fékonja.)

(Dalje.)

O nadaljnih pripravah in trudih za luterstvo v Celju in okolici nahaja se precèj poročil v deželnih registraturnih protokolih, katere nam je v izpisku priobčil Ig. Orožen (Das Dekanat Cilli 1880. p. 49—61, 538—591) in iz katerih to-le povzemamo.

L. 1575. je bil pri Hansu v. Helfenbergu, grajščaku in oskrbniku gornjega Celja, luterski predikant po imenu Georg Matscheckh (Maček), kateri je propovedoval na Starem gradu in tudi v gradu v mestu. Nadvojvoda Karol II. je sicer grajščinskemu upravitelju 19. vel. travna l. 1576. ukazal, da krivoverskega predikanta odstrani; tedanji protestantizujoči deželni stanovi štajerski so začeto versko novotarijo podpirali in izkušali jo tudi ukrepiti. Že 2. svečana l. 1575. so bili stanovi kupili ali dobili od gospé Konkordije pl. Himmelberg roj. pl. Neuhaus (Novogradske) v Celju „beneficium ss. Trinitatis“ s kapelo, prosto hišo in vrtom vred (Novogradski so namreč bili istega beneficija fevdni gospodje), da nastavijo tam J. Mačka kot deželnega predikanta; a lutersko službo božjo da jim začne graški predikant David Thonner, kateri ono kapelo tudi Mačku slovesno izroči, mes. malega srp. l. 1576. No, Mačka, ki se je sicer sam smatral malo sposobnim za svojo službo, nadlegovali so nekateri zasebniki pri njegovih cerkvenih poslih. Deželni stanovi so se zaradi tega l. 1577. pritožili pri vladarju, pa so bržčas dobili na to odgovor takšen, da so že naslednje leto sklenili zapustiti svojo postojanko v nadvojvodskem Celju ter izven celjskega mesta zidati novo cerkev¹⁾.

Tempel v Šarfenavi.

Celjski luterani, umaknivši se iz mesta, mislili so sedaj o novi naselbi svojemu bogoslužju. Glavni voditelji tega podjetja so bili: Ludovik Ungnad, baron pl. Sonnegg (v Koroški), deželni poglavar in vicedom celjski, omenjeni Ivan pl. Helfenberg, ces. oskrbnik glavarstva in

vicedomstva, zatem Baltazar Wagen v Vrbovcu in Velénju, Jurij Schrottenpach v Ostrovici, Jurij Seifried pl. Truebenegk v Gradiču pri Sv. Ilju, pa Kristof Heritsch v Mačkovcu pri Šoštanju, Kristof pl. Prag (Pragwald) v Preboldu, Ivan Saurau in Adam pl. Schrott.

Za naselbino so si izbrali najpreje Žalec. Tu kupijo dné 11. sušca l. 1580. od grofa Pankraca Schrottenpacha nekdanji Lilienbergerjev dvor za 1000 ft. vin. ter začnó tam staviti novo cerkev. A ker je bil Žalec nadvojvodski trg — kakor Celje nadvojvodsko mesto, zato jim Karol gradnjo luterskega templja takoj prepové, dné 22. sušca i. l. Vsi ugovori so bili brez uspeha. Pač pa so zahtevali novoverci poleg svojega predikanta še jednega, kateri bi znal tudi slovenski ter skrbel za „ubogo ljudstvo“.

Leta 1582. pa naznanijo stanovi deželnemu knezu, da namerjajo celjski novoverci sedaj, ko jim je zabranjena cerkev v žalskem trgu, zidati drugo novo cerkev na Erazma Tumpergerja posestvu v Šarfenavi, ki je bilo zaradi zastalnih davkov vzeto za državo, in kamor so bili že preje začasno spravili tudi svojega predikanta Mačka. — Ta Šarfenav so sedanje Golče na Spodnji Ložnici blizu Žalca. — No, odgovor deželnega kneza, nadvojvode Karola, poblaščencem dné 21. vinotoka leta 1582. je bil med ostalim ta-le: V deželnem zboru v Brucku l. 1578. ni bila dana popolna verska sloboda, marveč je bilo le dovoljeno, da smejo gospóda in vitezi svoje augsburško veroizpovedanje vršiti v svojih cerkvah, ki so že postavljene, ne pa za to staviti novih cerkvá. Zaradi tega in še iz drugih važnih razlogov torej deželni knez ne more dopustiti, da bi se nova cerkev nadalje zidala; temveč opominja in zaukazuje, naj se taka gradnja opusti.

Pa, akotudi se je zidanju nove cerkve luterske deželni knez nadvojvoda Karol močno in odločno protivil ter na vse obilne prošnje l. 1582.—1585. deželnih stanov odgovarjal nikavno in l. 1585. in 1586. celó ukazal cerkveno zidovje podreti, vendar so stanovi le zidali cerkev v Šarfenavi nadalje, da: odrekli so celó vladarju pokornost, pa kupili dné 12. vel. srpana l. 1587.

¹⁾ Prim. Orožen: Dek. Cilli 62, 539 sl.

šarfenavski dvor za svojo popolno last ter vkljub vsem mnogobrojnim prepovedim nadvojvode cerkev krasno dozidali l. 1589.¹⁾

Graditelji šarfenavskega templja se imenujejo: zidarska mojstra neki Franc Marbel in Peter Anton Pigrato, konjiški tržan, pa tesarski mojster Lorenc Koschier, celjski meščan. Nadgledniki in voditelji gradnje so bili: predikant Maček in preje omenjeni Baltazar Wagen, Jurij Schrottenpach in Jurij Seifried pl. Truebenegk, pozneje Karol Heritsch, Karol pl. Prag, Ivan Saurau in Anton pl. Schrott. — Dva zvonova je ulil Martiñ Edelmann v Ljubljani 1593.

Stanovski predikanti so v Šarfenavi služili: mnogoimenovani Jurij Maček, do l. 1575. predikant pri Ivanu pl. Helfenbergu v Celju, umrl dné 28. kimovca l. 1591. in bil s svojo hčerko v šarfenavski cerkvi pokopan; poleg njega Janez Weidinger, kateri je l. 1592. kupil k cerkvi šarfenavski več slovenskih knjig, a je bil odstavljen zaradi slabega ponašanja leta 1597., pa Ivan Pistor in Hrvat Ivan Dolianskhi, nadpredikant do l. 1599., kateri poslednji je zatem l. 1601. tudi propovedoval luterstvo po gradovih v Savinjski in Šaleški dolini.

Nadzorniki stanovskega cerkvenstva in šolstva luterskega v celjskem okraju naposled se omenjajo: Jurij Leisser zu Prunberg in Peter Putterer zu Neuhaus do l. 1597., pa Putterer in Ivan pl. Methniz do l. 1598., in zatem Jernej Höritsch in Emerih Regal do l. 1600.²⁾

Prava reformacija.

Že deželni knez Karol se je upiral, kakor smo videli, verskemu novotarstvu celjskih luteranov. Ali zaradi tedanjih turških vojen ni mogel kaj uspešno delovati za krščansko vero, razven, da je zabranil lutersko bogoslužje v mestu.

Prava reformacija, to je preobračanje od luterskega krivoverja na pravo staro vero katoliško — kar sicer navadno imenujejo protireformacijo — počela je kaki dve, tri leta po nadvojvodovi smrti (l. 1590.). Leta 1592., dné 9. grudna, je pisal tedanji nadvojvoda (Ferdinand) akvilejskemu patrijarhu, naj celjskega župnika posvari, ker je premlačen za katoliško stvar; l. 1593. pa je sekovski škof Martin Prenner postavil v Celju katoliške mestne predstojnike namesto luterskih.³⁾

Tedaj je prišel v Celje tudi patrijarh Francesco Barbaro, kateri je po nalogu papeža Klementa VIII. pregledaval cerkve kot visitator v Kranjski, dolnji Štajerski in Koroški. V svojem izveščju dné 29. rožnika l. 1594. poroča torej

isti patrijarh o Celju, kako je tu našel in kaj je storil v cerkvenem in verskem obziru. Pravi:

„Dalje potujoč (namreč iz Gornjegagrada) sem dospel v Celje, kateri kraj po mnogih starodavnih spomenikih kaže, da je bila rimska naselbina, in kjer je pred nekaterimi meseci bil mestni odbor na ukaz nadvojvode izčiščen in so bili vsi krivoverci pregnani. Pri mojem dohodu me je sprejel ves mestni odbor, obljubil pokornost in udanost sveti stolici; samo prosili so, naj bi jim bil v njihovo tolažbo dopuščen kelih, kateri jim je bil preje že dovoljen, a zatem je bilo zopet prepovedano, rabiti ga. Jaz nisem opustil, na najboljši način jim dokazati, da oni tega ne želé iz dobrega prepričanja, ker zahtevajo nekaj, kar se po razsodbi cerkve, dobre matere, dovoliti ne more; in da je dolžnost dobremu sinu, podvreči se volji in naredbi one matere, katera ne daje svojih zapovedij drugače, kakor v pravem spoznanju in vroči ljubezni. Nato sem začel natančneje poučevati in po temeljitem pouku sem jih prepričal, da k izveličanju obhajilo pod obema podobama ni potrebno, dokazavši jim, da je cerkev od apostolskih časov sém delila obhajilo samo pod jedno podobo. Odbor mestni je izjavil, da če ostati miren, ter rekel jednodušno, da bode slušal; s tem se je zgodilo, da je vsa okrajina popustila od te zahteve, h kateri je bila namenjena, ko je videla, da se je dalo starejšinstvo po duhovni oblasti pomiriti.“

Tudi v minoritskem samostanu celjskem je bil tedaj velik nered in v cerkvi minoritski velika nemarnost, kakor pripoveda patrijarh v istem izveščju dalje, govoreč: „V tem mestu (Celju) sem našel konvent frančiškanov (minoritov) brez pravil in brez kake oblike samostanskega življenja, tako, da so celó cerkev kaj lične zgradbe dali razven glavne kapele v najem za shrambo raznega živeža, ter se niso sramovali, da je vsa cerkev s svetimi podobami, oltarji in nadgrobji vred bila pokrita vse vprek z blatom in nesnago. Jaz sem dal vse te stvari odpraviti, in ko sem spravil cerkev z veliko skrbjo v prejšnje stanje, karal sem brate zaradi tega ter jim zapretil z veliko kaznijo, ako bi še kdaj zabredli v tako nerednost.“¹⁾

Podobno poroča patrijarh ob isti priliki tudi še o dominikancih v bližnjem Novemkloštru, o katerih veli: „Tu sem našel brate v veliki slobodi živeče in ne mnogo brigajoče se o božjih rečéh ter posebno zanikarne v dušeskrbju, s katerim bi mogli in imeli služiti sosednemu ljudstvu in samostanskim podložnikom . . .“, pa graja med ostalim zlasti način, kako ondotni menihi izvršujejo posvetno sodstvo nad mno-

¹⁾ Dek. Cilli 53, 63, 543 sl.

²⁾ Orožen: Dek. Cilli 64.

³⁾ Celjska Kronika 134.

¹⁾ Orožen: Dek. Cilli 58 sl.

gimi podložniki v kaznih za zločinstva.¹⁾ Tako patrijarh. —

Zatem je nadvojvoda in poznejši cesar Ferdinand II. odredil početkom l. 1600. posebne verskoreformacijske komisije v pokrajinah Štajerski, Koroški in Kranjski z nalogo, da zopet pridobé ljudstvo stari veri. Načelniki tem komisijam so bili škofi dotičnih pokrajin ali pa škofov namestnik kot odposlanec. Ti možje so imeli nalogo, da hodijo od mesta do mesta, sklicujejo meščane v župno cerkev, izprašujejo jih o njihovi veri in sprejemljejo od njih prisego, da se bodo držali novopostavljenih katoliških župnikov in le od teh prejimali svete zakramente. Kdor se je temu protivil, dobil je tri mesece na premislek, v katerem času je mogel svoje imenje prodati in se izseliti v ptujino; od prodanega blaga pa je moral vsak izselnik pustiti desetino državi. V mestne svete so nadalje reformacijski komisarji odbirali samo katoličane; luterske temple so porušili in protestantske naselbine razdejali; knjige novoverske pa so brez izbere sežgali in uničili. Pred take komisije, zborujoče navadno po mestih, klicali so tudi iz dotičnih okolic župnike in duhovne pomočnike s cerkvenimi ključarji vred ter jih izpraševali o verskih stvareh med njihovimi župljani, za katere so dobivali posebna navodila, ako je bilo potrebno. Za varnost je imela komisija s seboj krdelce nemških in slovenskih vojakov.²⁾

In ta reformacijska komisija je tedaj končala in uničila protestantstvo, kakor v drugih krajih, tako tudi v celjski strani. O njenem delu in uspehu tukaj nam javlja Jakop Rosolen, prošt iz Stainza, kot bivši načelnik iste komisije za slovenski Štajer, v svoji knjigi: „Gründlicher Gegenbericht Auff den falschen Bericht vnnnd vermainte Erinnerung Daudis Rungii.“ Gratz 1607 to-le:

„V starodavno in zaradi raznih paganskih spomenikov in starotin sloveče mesto Celje so prišli komisarji dné 21. prosinca (leta 1600. namreč), in dasi je nesrečna in nevarna kuga v njem razsajala, vendar se niso dali od reformacije odgnati niti zadržati, temveč so takoj naslednji in tretji dan imeli zborovanje, uprav tako, kakor se je v drugih mestih vršilo. Ni tudi bilo več nego pet ničvrednih in upornih oseb iz mesta izgnanih.

Tudi tržani iz Žalca (kateri so bili v Celje pozvani) so tako kakor Celjani na vero prisegli, krivoverske knjige v pokončevanje oddali ter sprejeli navadno navodilo, česa se imajo za naprej varovati.

²⁾ Dek. Cilli 513.

³⁾ Lj. Zvon XI. 525.

Cerkev v Šarfenavi, ki je bila jako lepa, draga in bogata zgradba, na dvajsetih stebrih, z marmornimi kameni četirokotniki vzvišena in na okrog razčveterjena, in iz občega žepa častnih deželnih stanov, kakor tudi drugih cerkev več, deželnega kneza ukazom vkljub pozidana, in obdana s četirivoglatim pokopališčem, zatvornicami in vrati, in je tudi stala, kakor pravijo, do 20 000 tolarjev, bila je pa o veselem ukanju sosednih kmetov s smodnikom razstreljena, in je zvonove gospod Martin pl. Saurau, cesarski oskrbnik v Celju, vzel in obdržal. S to cerkvijo se je mislilo pridobiti ljudstvo daleč sloveče grofovine celjske k odpadu in od papeštva spraviti v pogubno luterstvo.“¹⁾

Toliko naš izvestitelj.

No, „blagoslova božjega“ res ni bilo pri luterski cerkvi šarfenavski.²⁾ Ne samo, da so mojstri in nadzorniki tako delo zavlekli, da so se celih najst let s tem pečali; temveč nova cerkev je bila že v treh letih po dovršenem delu tako poškodovana, da so jo morali popravljati ob velikih troških, dokler ni bila osem let pozneje do tal porušena. Zvonova njena je dobila župna cerkev sv. Jurija v Gotóvljah poleg Žalca, kjer se še sedaj nahajata v zvoniku.³⁾

Protestantstvo pa je od tedaj utihnilo v Celju in okolici za cela dva in pol veča.

Nekaj jozefinizma.

„Brezbožnega časa posvetni duh . . .“ *Slomšek II. 237.*

Znane so težnje cesarja Jožefa II. (l. 1780. do 1790), kateri je hotel i državo i cerkev preustrojiti v novem duhu „prosvetljenega absolutizma“: katoliški duhovnik naj bi bil uradnik, ki mora v prvi vrsti biti pokoren samemu cesarju ter se tudi v cerkvenih stvaréh ravnati točno po vladnih naredbah; a uradnik naj bi bil sodnik o cerkvenih stvaréh, da more tako skrbništvo nad cerkvijo bolje urediti in izvrševati.

Kakšnega duha je bil jozefinizem in kako se je javljal ta „brezbožnega časa posvetni duh“ v celjski dekaniji, o tem se morejo tu zabeležiti ti-le primeri.⁴⁾

Opat in mestni župnik celjski Peter A. Seger pl. Weissenhaus je bil dné 16. malega travna

¹⁾ Ig. Orožen: Dek. Cilli 65 sl.

²⁾ Iv. Lapajne 168.

³⁾ Napis na njih — z gotskimi malimi pismeni — na manjšem: „o rex glorie veni cum sancta pace“, in na večjem: „des herren bort bleibt in ebigkeit.“ (Orožen, l. c. 413).

⁴⁾ Ig. Orožen: Dek. Cilli 68 sl.

l. 1793. od c. kr. okrožnega urada v Celju pozvan, naj se veljavno opraviči, zakaj da je dve nedelji (7. in 14. mal. travna) izostal krščanski nauk v mestno-župni cerkvi.

Kurata pri sv. Jožefu poleg Celja, Ambrozija Perkana, vzel je okrožni urad l. 1793. v preiskavo, ker je pri Sv. Jožefu obhajal o veliki noči navadno procesijo vstajenja. Zaradi tega je bil kurat resnobno grajan in zapretilo se mu je, da izgubi beneficij (duhovnijo), ako to stori še jedenkrat.

Okrožnemu uradu celjskemu se je ovadilo, da je na velikonočni ponedeljek šla procesija k minoritski cerkvi v Celju, da je v Petróvčah dné 2. mal. srpana l. 1791. bila slovesna služba božja, pri kateri se je sešlo mnogo ljudstva z duhovniki v procesijah, in da so se na Pólzeli v l. 1790. in 1791. obhajale procesije in križevi poti. O tem je c. kr. deželno poglavarstvo naravnalo strogo preiskavo ter so dotični duhovniki bili dné 3. vel. srp. l. 1791. zaslišani v Celju v opatiji, kjer so povedali, da morajo modro v nekaterih stvaréh popuščati, ker se kmetje zaradi cerkvenih in drugih novotarstev upirajo, kar je tudi škofijstvo potrdilo.

Vladni odlok o tem se je glasil: Pri okolnostih in razmerah od škofijstva naznanjenih, v katerih se nahaja duhovščina celjskega okrožja tu in tam s svojimi po starih navadah še zmerom tako strastno hlepečimi župljani, naj ostane pri tem, kar je bilo od škofijstva v dveh okrožnicah — po tamošnjih, slabih verskih pojmih celó primerno zaukazano. V bodoče pa se pričakuje, da škofijstvo ne izda nikake take okrožnice ali pismene napotbe, kakoršne koli vsebine bi bila, za podredjene duhovnike, da je ne bi preje predložilo v pregled in odobrenje vladi (guberniju).

Sicer so oni dušni pastirji, kateri so dné 2. mal. srp. l. 1791. vodili procesije v Petróvče in tam služili slovesno službo božjo, še zmerom kaznivi ter vredni najostrejšega ukora. Zato bo škofijstvo dotične duhovnike v imenu vlade posvarilo, kakor so zaslužili, s pristavkom, da naj svoje župljane poučé primerno o najostrejši dolžnosti, koristi in potrebi, da naj kolikor največ mogoče izpolnjujejo od previsjega deželnega kneza izdane naredbe, katere namerjajo samo njihovo časno in večno srečo, in da naj jih s svojim vzgledom vsodbujajo.

Kar se tiče župnika Pólzelskega, izreklo je deželno poglavarstvo dné 23. rožnika l. 1792. še posebej, da je njemu (župniku) prišlo povse v navado, prestopati na najvišjem mestu predpisani red za službo božjo gledé na obhajane procesije, zaukazano večerno zvonjenje pred nedeljami in prazniki, moljenje križevega pota,

„DOM in SVET“ 1895, št. 23.

napravljanje božjega groba itd., česar ne bode tako lahko popustil brez občutljive zavrtnitve. Škofijstvo bo tega nepokornega mašnika zaradi njegovega protizakonitega ravnanja v imenu vlade najostreje posvarilo z zaukazom, da mora platiti dvanajst nemških tolarjev kazni okrožnemu uradu, in da v bodoče prvokrat, ako kaj takega ukazu protivnega stori, naj si bo v svesti, da bo odstavljen od župnije.

Tudi je pisal celjski okrožni urad dné 8. malega srpana leta 1791. škofijstvu povodom preje omenjene pobožnosti v Petróvčah: Škofijstvo se bo iz tega za trdno prepričalo, kako jako se sedaj redni cerkveni shodi zopet vršé, stranske pobožnosti uvajajo, ter se že tako k nemarnosti in lenobi nagnjeni podložniki tega okrožja s tem od dela na polju odvrtačajo in vsodbujajo za predrage božje poti.

Papeško breve od dné 15. grudna l. 1761., s katerim je bilo opatstvo prestavljeno v Celje, dovolila je cesarska vlada razglasiti s temi besedami: „Diesem päbstlichen Indult wird, insoweit der Inhalt den landesfürstl. Gerechtsamen und Verordnungen nicht entgegen stehet, nach Inhalt des k. k. Hofkanzlei-Dekretes von 18. Juli dies Jahrs das Placitum Regium hiemil ertheilet. Ex consilio caes. Regii Gubernii I. A. Graz den 2. August 1787. Jos. von Wisner zu Ehrenhoffen.“

L. 1781. je dovolil papež Pij VI. po prošnji cerkvenega predstojništva v Celju pri cerkvi Sv. Jožefa stoletni jubilej z odpustki praznovati osem dnij zaporedoma; celjski okrožni urad pa je v svojem ukazu dné 17. mal. srp. leta 1781. velel, ta jubilej praznovati samo jeden dan, dné 2. grudna istega leta.

Kako so bile vsled ukaza cesarja Jožefa II. z dné 9. vel. srp. l. 1783. tudi v Celju končane vse cerkvene bratovščine; kako so zopet po ukazu cesarja Jožefa II. l. 1787. opustili celjski podružni cerkvi Sv. Nikolaja in Sv. Andreja, v kateri poslednji so zatem po dopisu celjske okrožne vlade dné 18. rožnika l. 1798. shranjevali smodnik itd.; kako so pozneje leta 1797. po ukazu celjskega okrožnega urada prenaredili cerkev Sv. Maksimilijana za cesarsko skladišče; kako je bil naposled po cesarskem ukazu z dné 3. vel. srp. leta 1808. celjski minoritski samostan zatrt, itd. . . o vsem tem bomo slišali še pozneje v naslednjem.¹⁾

¹⁾ Spomina vredno je, da je papež Pij VI. na potu iz Rima v Beč k cesarju Jožefu l. 1782. gredoč, prenočil v Celju. Prišel je sém dné 17. sušca; stanoval v tedanji grofa Grossa hiši, v sedanji svetovalnici, v drugem nadstropju, in bajé opoldne ljudstvo blagoslovil skozi okno; drugi dan pa se je odpeljal naprej.

Celjske cerkve in kapele.

„Slovenec si povsod, kamor pride, najrajši ogleda cerkve. V Celju je več cerkev, ktere so res vredne, da si jih vsak ogleda, ki v Celje pride.“
 „Slov. Gosp.“ 1878.

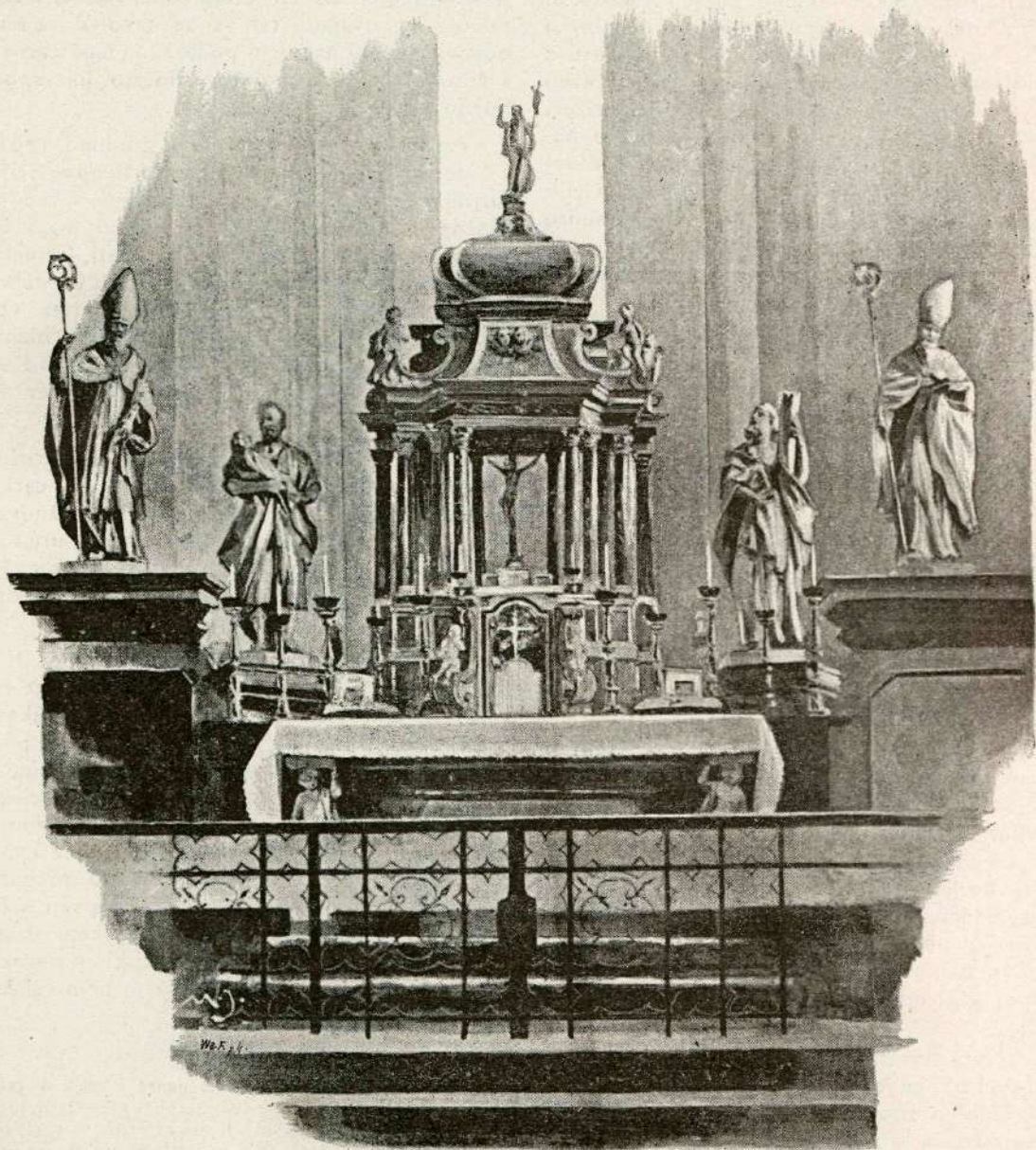
Opatijska in mestno-župna cerkev Sv. Danijela.

Sedanjo župno cerkev celjsko je utemeljil celjski grof Herman II. († l. 1434.). Cerkev je zgrajena v gotskem slogu; veliki kor gre sicer bolj na okroglo, ladija pa ima dve vrsti stebrov po sredi in je tako v trojno razdeljena. Srednja

ladija je bila izprva mnogo višja, nego-li je sedaj; obé stranski kapeli, severno Sv. Križa in južno sv. Frančiška Ksav., bili sta pa pozneje prizidani, vendar ne vé se, kdaj.¹⁾

Notrina cerkve je prostorna in veličastna, akoravno se je v tem času marsikaj prvotnega čistega zloga popačilo. Lep je med ostalim véliki oltar, ves iz marmorja, s štirimi kipi v pravi veličini, delo nekega italijanskega mojstra; tako tudi tabernakel, ki je bil l. 1743. narejen v Benetkah bajè za 10.000 gld. Razven tega in omenjenih dveh v stranskih kapelah je še pet drugih,

¹⁾ Ig. Orožen: Dek. Cilli 76 sl., C. Kr.

Véliki oltar v župni cerkvi celjski.

malih oltarjev. Precèj dobre so tudi orglje (26 iger), katere je napravil leta 1842. celjski orgljar A. Hoerbiger, iz Tirolske, za 2000 gld. srebra. Sedanja predikalnica, izdelana v Gradcu, je od l. 1851. Dragocena je bila še srebrna monstrancija iz l. 1644., ki je pa bila l. 1872. s ciborijem vred ukradena; sedanja gotska je iz Nürnberga iz l. 1875. in je veljala 2100 gld.

Cerkvi je prizidana od severne ladije na vshod še kapela Matere Božje sedem žalostij, katero so bili postavili tudi celjski grofi, in se je izprva imenovala „kapela Treh kraljev“. V prvi četrtini XVII. veka pa je dala „Bratovščina Matere Božje sedem žalostij“ ono kapelo preurediti za „Žalostno kapelo“, katero je škof Montopoli, cesarjev dvorni pridigar, blagoslovil l. 1623., ter so jo zatem l. 1658. bolj okrasili in tudi napravili novo grobnico. Ko je pa bila ista bratovščina l. 1784. zatrta, bila je tudi njena kapela bolj in bolj zanemarjena. Šele leta 1842. so jo zopet priredili za službo božjo; a l. 1863. jo je dal opat Matija Vodušek vso krasno obnoviti za 3265 gld.

Zvonik je bil leta 1733. na novo pokrit ali pa višji pozidan. No, ko je l. 1798. na veliki četrtek pogorelo razven trinajst hiš celo mesto, pogorela je tudi župna cerkev z zvonikom vred in so se vsi štirje zvonovi raztopili. Vendar so napravili še isto leto i na cerkev i na zvonik novo streho; zvonove pa so dobili Celjani od samostanske cerkve v Novemkloštru tri, katere jim je prepustil cesar Franc I. l. 1803. in velikega (3119 funtov) so si omislili l. 1849. Uro je bil napravil domačin Prim. Okrogelnik l. 1804. Leta 1877. je dal opat Anton Vrečko zvonik popraviti na gotski način in ga povišati od 32 m na 54 m ter na novo pokriti, katero delo je stalo 9873 gld. Sedanji opat Franc Ogradi pa je še pripravil nove zvonove l. 1891. in je naposled l. 1893. dal vso cerkev znotraj obnoviti.

Okoli te cerkve je bilo nekdanj tudi pokopališče, katero so pa l. 1784. opustili ter napravili novo zunaj mesta, pri Sv. Maksimilijanu.

Minoritska, sedaj nemška cerkev.

Takozvana nemška cerkev v poštni ulici je poznana po svojem sedaj dodelanem zvoniku. Ta cerkev, posvečena v čast Bl. Device Marije vnebovzete, bila je nekdanj last oo. minoritov ali manjih bratov reda sv. Frančiška, od srede XIII. pa tje v početek XIX. veka. Že l. 1241. so bili namreč „celjski grofi“, t. j. po vsej priliki njihovi predniki, grofi heunburški, tedanji lastniki Celja, sezidali in utemeljili tu cerkev in samostan za redovnike minorite, katerim so v naslednjem pravi grofi celjski tudi ustanovili bogate dohodke.

¹⁾ Orožen: Dek. Cilli 151 sl., Cel. Kron.

Cerkev minoritska je bila na novo posvečena l. 1310.; a l. 1540. je s samostanom vred pogorela; in zopet tako leta 1687., ko je bilo razven župne cerkve uničeno vse mesto. Zgrajena je bila do tedaj po vsej priliki v gotskem zlogu, od česar so velika vrata bila ostala do l. 1858. in dveri v zakristijo pa še do danes. Imela je dva zvonika in je bila gotovo jako lepa, ker veli omenjeni patrijarh Francesco Barbaro l. 1594. o njej: „la Chiesa di nobilissima struttura.“ Zopet so cerkev pozidali l. 1694. in l. 1745. obnovili in obokali ter ji dali sedanjo obliko; ali v občnem požaru l. 1798. je zopet pogorela z velikim oltarjem vred in je tudi izgubila svoje tri zvonove. Po tem požaru pa minoriti niso več mogli cerkve popraviti; le samostan je bil l. 1804. zopet nekoliko prirejen za stanovanje.

No, dné 24. listopada l. 1808. je ukazal cesar Franc I. z dekretom dvorne kancelarije, da ima minoritski samostan v Celju jenjati in imovina njegova udružiti se štajerskemu verskemu zalogu. Ko je bil dve leti zatem cesar Franc v Celju, prosili so meščani, da se jim minoritska pogorela cerkev prepusti za nemško službo božjo, kar jim je bilo tudi dovoljeno dné 15. sušca l. 1811. Cerkev, ne pa njeni tedaj za solarnico rabeči neogibno potrebni kor (prezbiterij) bila je prepuščena Celjanom s pogojem, da jo ločijo od ostalih poslopij, popravijo in ohranjajo, ne da bi pri tem kaj zahtevali od katerega javnega zaloga.

In tako so Celjani svojo sedaj nemško cerkev nekoliko popravili že istega l. 1811. in še bolje v poznejših letih. Sliko al fresco Marije vnebovzete na velikem oltarju je zvršil graški slikar Mat. Schiffer l. 1813. za 600 gld. Ves oltar so obnovili l. 1849., tabernakel je napravil graški kipar Mih. Rosenberger za 500 gld. k. d.; za podnožje pa so položili rimski mozajik, najden l. 1826. Razven tega oltarja sta še dva stranska: Marije Pomočnice in Sv. Antona Puščavnika, katera sta še bržčas iz prejšnje dōbe minoritske. — Samo zvonik, kateremu je knezoškof Anton Martin Slomšek blagoslovil temelj l. 1858. in so ga l. 1865. dognali do dvanajst sežnjev, ostal je zatem nedodelan petnajst let, dokler ga niso naposled z volilom Jozefine Geigerjeve, hčere tukajšnjega knjigarja — ob troških 15.000 gld. — vendar l. 1880. zgotovili na 66 m visoko, in ob enem pripravili štiri nove zvonove (veliki 47 centov) za 7700 gld. pri Samassu.

Cerkev sv. Maksimilijana.

Domačemu rojaku, sv. Maksimilijanu, posvečena cerkev v Graškem predmestju, je pozidana na podrtinah nekdanje zgradbe rimske.¹⁾

¹⁾ Pobožna pripovedka trdi, da je bil sv. Maksimilijan obglavljen uprav na mestu, kjer sedaj stoji njemu

Vizitacijski protokol leta 1545. imeňuje to cerkev „Capeln“, katera ima beneficij, ustanovljen od celjskih grofov. V drugi polovici XVII. stoletja so to cerkev zopet postavili ali vsaj popravili, okoli l. 1662. Kor in ladija sta oblokana okroglo; starodavnega ni v zidavi nič, razven gotskih velikih vrat in nad njimi kame-nenega kipa. Dolga je vsa 20·8m.

O francoski vojni je l. 1797. celjski okrožni urad zaukazal to cerkev namah izprazniti ter so nato v njej shranjevali seno za cesarsko vojsko. In tako je ostala opuščena do l. 1832., ko je dovolila deželna vlada, da smejo isto obnoviti in zopet pripraviti za službo božjo. Najpreje so tedaj cerkev na novo pokrili, zatem postavili nov zvonik, napravili nova okna pa cerkev ometali in zbelili; nadalje so položili nov tlak, kupili od nemške cerkve dva zvana za 120 gld., pripravili tudi novo predikalnico in nov tabernakel, ter je opat Fr. Schneider takó obnovljeno cerkev blagoslovil 12. vinotoka l. 1834. Tedaj so tudi sem prenesli sv. Maksimilijana relikvije, katere so bili že l. 1813. dobili iz Pasove ter so jih najpreje v župni, zatem pa od l. 1814. do 1834. imeli shranjene v nemški cerkvi. Nadalje so še l. 1835. postavili dva mala oltarja, sv. Florijana in sv. Valentina, in l. 1842. so spravili semkaj stare orglje iz župne cerkve.

Opat Vodušek je dal cerkev l. 1862. in 1863. zopet vso obnoviti od vrha do tal ob troških 3715 gld. ter jo je knezoškof J. M. Stepischnegg 11. vinotoka l. 1863. posvetil.

Pokopališče tukaj pa je bilo leta 1880. opuščeno.

Cerkev sv. Duha.

Levo od ceste na drugem, starem pokopališču stoječa cerkev sv. Duha je rabila do l. 1459. za dušno pastirstvo pri nekdanji bolnici, katero so bili istotam ustanovili celjski grofi.¹⁾

Ta cerkev je mala bazilika s tremi ladijami; okna so zidana pravokotno, velika vrata pa imajo rtast oblok; arkadi nosita po dva stebra. L. 1745. je bila cerkev, tedaj jako zanemarjena, zopet popravljena. Veliki oltar v koru ima lično podobo, prihod sv. Duha; ob južni strani je oltar sv. Antona Puščavnika iz l. 1662., ob severni pa oltar sv. Katarine tudi iz l. 1662., in v sredi na severni steni še oltar sv. Janeza Nep. Vse je dal opat Vodušek obnoviti leta 1859., 1861., 1867.

posvečena cerkev; tam pa, kamor je padla mučenikova glava, da je začel izvirati čudodolen studenec, ki še sedaj teče. Nad tem studencem, nekaj korakov južno od cerkve, postavili so bili svoj čas kapelico z oltarjem (ta-le je bil menda iz 16. stoletja), katero je dal opat Vodušek l. 1869. obnoviti in povečati, ter je tudi sam v njej pokopan. — Ig. Orožen Dek. Cilli 1.5 sl.

¹⁾ Orožen: Dek. Cilli 111 sl.

Zvonik stoji pred cerkvijo na zapadu; v njem so trije zvonovi, mali iz leta 1564., srednji iz l. 1658. in véliki iz l. 1754.

Tukajšnje pokopališče, katero je že od nekdaj bilo namenjeno bržčas le bolj za okolico, opu-stilo se je tudi l. 1880.

Kapucinska cerkev.

Preko savinjskega mosta „na Bregu“ stoji cerkev in samostan oo. kapucinov, kamor „po stopnjah trikrat trideset se romar trudi do višine.“

Ta samostan je bil ustanovljen na ukaz nadvojvode Ferdinanda II., poznejšega cesarja. Temeljni kamen mu je vložil apost. nuncij in škof Joanes Bapt. meseca vinotoka leta 1609.; cerkev pa je posvetil dné 14. listopada l. 1615. ljubljanski knezoškof Tomaž Chrön, ki je bil tedaj tudi cesarjev namestnik v Gradcu in je priskrbel pri gornjegradskem slikarju Matiju Plavcu sliko: Povišanje sv. križa zajedno s tabernaklom za S. R. T. Posvečena je cerkev v čast sv. Cecilije d. m¹⁾.

O nadaljnjih zgodbah te cerkve posebej pa nam ni nič znanega do najnovejše dóbe. L. 1853. je napravil vojniški kipar Jan. Rangus nov véliki oltar; sliko pa je naslikal ljubljanski Miskevic za 200 gld.; obnovljena sta bila tudi mala oltarja; položen je bil (1854) nov kamenen tlak, narejene nove klopi in dr. Leta 1856. je bila na mestu dotedanje kapele Marije Loretske cerkvi na zapadni strani prizidana nova večja kapela, v katero so leta 1867. postavili tudi dva nova oltarja, sv. Frančiška As. in sv. Uršule; l. 1861. pa je bila napravljena nova predikalnica.

Naposled so l. 1870. postavili na cerkev nov mal zvonik.

L. 1858. je bila pa pri tej cerkvi osnovana bratovščina sv. Uršule d. m.

Cerkev sv. Jožefa.

Vshodno od mesta, kake pol ure oddaljena, dviga se na prijaznem griču jednakega imena bela, dvostolpna cerkev sv. Jožefa.

Ta najnovejša celjska cerkev je nastala vsled oblube Celjanov l. 1679. ob času hudo razsajajoče kuge. Meščani so namreč šli bosí v procesiji na ta grič ter obljubili, da tam sezidajo cerkev v čast svetemu Jožefu, ako jih Bog reši strašne šibe. Ko je naslednje leto pomor jenjal, začeli so Celjani takoj zidati cerkev, in ker jim je pri tem delu pomagalo devet sosednih župnij, bila je cerkev jeseni leta 1681. ali 1682. zgotovljena. Tega dogodka spominja še tudi nad velikimi vrati v kamen vdolbljeni kronogram: *DIVVs IosephVs pesteM CILiensiVs aVffert.*²⁾

¹⁾ Orožen: Dek. Cilli 184 sl.

²⁾ Orožen: Dek. Cilli 124 sl.

Cerkev je prostorna in jako prijazna. Razdeljena je na kor, ladijo in vshode. Oltarjev ima pet: v koru veliki oltar Zaroke sv. Jožefa, ki je bil napravljen leta 1685., a leta 1861. postavljen nov; v ladiji pa: na epistolski strani oltarja sv. Roka in B. Marije D., in na evangelski strani oltarja sv. Sebastijana in (preje sv. apostolov, a sedaj) sv. Cirila in Metoda, katerega je opat Vodušek l. 1853. blagoslovil kot bratovski oltar. Do leta 1854. je bil tudi v zakristiji oltar sv. Križa, a so ga tedaj podrli.

V zvonikih, ki veličastno stojita na zapadni strani cerkve, visé štirje zvonovi, katere sta bila prvotno ulila celjska zvonarja Nikolaj Boset pa Konrad Schneider leta 1682., 1696. in 1697., 1711., sedanji veliki zvon močnega glasú pa Hiltzer l. 1884.

Da je bila sv. Jožefa cerkev l. 1787.—1802. povišana za kuracijalno, to je bilo že preje omenjeno. Jedini kurat ali lokalni kapelan tukaj je bil Ambrož Perkan, celjski rojak.

Od l. 1852. sem pa so pri tej cerkvi misijonarji, mašniki sv. Vincencija Pavlanskega ali takozvani lazaristi, katere je tu nastanil knezoškof A. M. Slomšek, da bi drugim duhovnikom pomagali v dušnem pastirstvu po ljudskih misijonih, katere res marljivo opravljajo simo tamo po škofiji. Pa tudi pri svoji cerkvi, ki je bila lazaristom redno izročena leta 1860., storili so isti že jako mnogo v popravi in ukrasbi, zlasti l. 1860. in 1861. izdávši tedaj za vso obnovo nad 13.615 gld.

Papež Pij IX. je leta 1854. podelil popolne odpustke k tej cerkvi na praznik sv. Jožefa in na tretjo nedeljo po Veliki noči. In posebno tedaj priroma semkaj množina vernih Slovencev ne samo iz Štajerske, temveč tudi iz Kranjske in Koroške; zakaj ljudje imajo res veliko zaupanja i do čč. misijonarjev i do njihove cerkve.

Cerkev sv. Nikolaja.

Na vrhu južnega, precěj visokega hriba na posled stoji cerkev sv. Nikolaja.¹⁾

Govorica je, da so pozidali to cerkev celjski grofi. Zgradba kaže gotsko obliko; v koru in v ladiji jednako sestavljeni rebrasti oblok je le malo rtast in je oprt na stebre do polovice stene; pregrada je iz tretje dóbe gotske zidave. Zvonik, 17.6 m do strehe visok, stoji pred cerkvijo in ima prosto šilasto streho, leta 1763. obnovljeno.

Véliki oltar sv. Nikolaja škofa je od l. 1657., nova miza je od l. 1617.; trije mali pa so bili postavljeni: sv. Urbana l. 1641., sv. Jurja 1656.

¹⁾ Orožen: Dek. Cilli 107 sl.

Cerkev sv. Jožefa nad Celjem.

in sv. Roka 1652. L. 1663. so postavili orglje, katere so l. 1848. popravili in povečali.

Cesar Jožef II. je hotel to cerkev zatrei, ter so jo l. 1787. po ukazu vlade zaklenili in naslednje leto jej odvzeli oba zvana za celjsko župno cerkev. Vendar na prošnjo okoličanov je zopet ostala podružnica celjske župnije, in mestna cerkev jej je morala platiti 300 gld. za nova zvana l. 1791., 1823., h katerima so župljani kupili še tretjega velikega leta 1849. In v letih 1851., 1864. in 1865. pa 1867. so zunaj in znotraj cerkve mnogo popravili in obnovili.

Kapela sv. Elizabete.

(Bolniška kapela.)

Ko so Celjani svojo meščansko bólnico poslé l. 1459. bili prestavili od sv. Duha v mesto tje za župno cerkev, postavili so poleg tudi posebno kapelo sv. Elizabete.¹⁾

Ta kapela, ki je pa bila pozidana po vsi priliki v XVI. stoletju, imela je izprva tudi mal zvonik, a že dvakrat pogorela, l. 1687. in 1798., ter je bila po poslednjem požaru pokrita šele l. 1825. z opeko. Na zunanji strani v tri vogle končujočega se kora je slika sv. zavetnice, spodaj kamenena darilnica iz l. 1726. Kapela je zgrajena gotski, je dolga 12 m in široka 6 m, in ima sedaj samo jeden oltar svete Elizabete; drugi, sv. Florijana oltar, so l. 1852. podrli, pa naredili tam novo okno. Tedaj so postavili tudi predikalnico in v obče kapelo popravili, v kateri namen je knezoškof Slomšek podaril 100 gld. in tri nove mašne plašče.

Nekaj časa so imeli tukajšnji gimnazijci v tej kapeli službo božjo.

Kapela v Gizelini bólnici.

Ko je bila v ljubljanskem predmestju pozidana nova javna bolnica (Gisela-Spital), bila je

¹⁾ Orožen: Dek. Cilli 130 sl.

napravljen v njej tudi domača kapelica Brezmad. Spočetja bl. Marije D. Namenjena je bila kapelica posebno za sestre milosrčnice, katere so prevzele strežbo bolnikov, ter jo je celjski opat A. Vrečko blagoslovil 1. mal. travna l. 1876.

Kapela šolskih sester.

To najnovejšo zasebno kapelico v dekliški šoli, katero vodijo od l. 1878. šolske sestre, blagoslovil je z oltarjem vred na čast B. Marije D. knezoškof J. M. Stepischnegg dne 30. rožnika leta 1881.

Sv. Andreja cerkvice

(protestantska.)

V Celju ima tudi „troha protestantov — šaka priseljenih Nemcev, ki se protestantom prištevajo — tudi svojo cerkvico z majhnim pokopališčem, ki spada k ljubljanski protestantski fari“. No nekdanj je bila tudi ta cerkev katoliška celjska podružnica.¹⁾

Svetega Andreja cerkvice, stoječa na severovzhodni strani mesta ob Koprivniškem potoku, zgrajena je v gotskem slogu. Celjski grof Friderik II. († 1454) je baje ustanovil takozvani beneficij sv. Andreja. L. 1584. je pisal mestni župnik Mihael Kupec deželni stanovom zaradi rubežni te kapelanije. — Cerkev je imela tri oltarje: oltar sv. Andreja apostola v koru, pa v ladiji severno sv. Antona Pad. in južno svetega Frančiška Ksav. oltar. Na zapadni strani cerkve je stal tudi mal zvonik, v katerem sta visela dva zvana.

Na ukaz cesarja Jožefa II. pa je bila tudi sv. Andreja cerkev opuščena in zaprta l. 1787. Leta 1793. se imenuje ista last celjskega magistrata. Leta 1798. so shranjali v njej cesarski smodnik; a naslednje leto jo je magistrat prepustil Juriju Skazu, kateri jo je pozneje l. 1814.

¹⁾ Orožen: Dek. Cilli 122.

prodal usnarju V. Jeretinu in ta lajtnantu Martinu Pustu, (kateri je v nekdanji zakristiji stanoval), kateri jo je leta 1847. sporočil sinovcu Janezu Pustu. Od tega-le pa je naposled l. 1856. nekdanjo cerkev — ki je sedaj bila mizarska delavnica — kupila protestantska občina s pripomočjo „gustavadolfovega društva“ (za 3000 gld.) ter jo dala popraviti in prirediti za svojo službo božjo. Tedanji ljubljanski pastor znani Theodor Elze je tempel svečano otvoril dne 25. sušca leta 1857.

Nekdanje kapele.

Nekdanj so bile v našem mestu in v obližju še te-le kapele¹⁾:

Kapela sv. Mihaela. Ta je stala poleg mestno-župne cerkve pred zakristijo na nekdanjem ondodnem pokopališču in je bila brez dvojbe star kostenjak. Ko so isto pokopališče opustili, prodali so kapelo l. 1799. in jo je zatem lastnik (irhar Jos. Siebenburger) podrl.

Kapela presv. Trojice, o kateri je bilo že omenjeno, da so jo l. 1576. dobili deželni stanovi — protestantski —; a je bila ne dolgo zatem opuščena. Stala je ta kapela morebiti na velikem trgu v sedanji Novakovi hiši št. 2.

Kapela B. Marije D. v dolnjem gradu, to je v sedanji kasarni, baje v drugem nadstropju na južni strani; a so jo l. 1803. ali 1804. podrl, ko so kasarno prenavljali.

Kapela sv. Andreja v gornjem celjskem gradu, katera se omenja l. 1545., in je bila bržčas dotle, dokler se ni porušil grad.

Kapela v grajščini Ober-Lannhof zunaj Celja na severo-zapadno stran, v kateri je lavantinski ordinarijat l. 1789. dovolil služiti sveto mašo, kar pa se je že davno opustilo.

(Konec.)

¹⁾ Orožen: Dek. Cilli.

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Dalje.)

XI. Tizian in njegovi sovrstniki.

Benetke, o divne Benetke! Kar so knezi med rodbinami, to so bile Benetke v srednjem veku med državami. Bogastvo, kras, naravna lepota, najslajše življenje, čarobne veselice, to in karkoli si je moči prijetnega izmisliti, vse je imela v obilici na svojih 376 otokih „aristokratska republika“. Kakor ogreva zlato solnce iz vedno modrojasnega neba to „morsko kraljico“, tako jo je tudi več, več stoletij obsevala najmilejša zemeljska sreča.

Naravno je, da se v tako srečnem mestu i umetnost bujno razcvita. In res. Benečani smejo biti ponosni na svoje umetnike, katere primerjajo le s prvimi mojstri. Čarobna, kakor mesto samo, je tudi njihova umetnost. V neštivilnih barvah se lesketa in zrcali mesto, — tu zeleni valovi, tam zlato-rmene palače; tu bele cerkve, tam ob zahodu, za gorami pa škrlatasto rdeče nebo! Kolika razlika! Ta mnogoličnost odseva tudi iz beneške umetnosti. Raznovrstna barva je njen posebni znak. Z občudovanja vredno

Celje in okolica.

(Povestne in mestopisne črtice. — Poleg „Celjske Kronike“ i. dr. sestavil *Andrej Fekonja*.)

(Konec.)

Samostani in redovi.

„V Celju je l. 1241. bil ustanovljen meniški samostan minoritov ali manjših bratov sv. Frančiška . . . Samostan kapucinski pa je bil leta 1611. postavljen . . . Če so minoriti poprej nehali, so l. 1852. pa bili misijonarji ali lazaristi pri cerkvi sv. Jožefa vstavljeni . . .“ *Koled. slov. 1864.*

Minoriti in njihov samostan.

Srednjeveški lev, vzdian v celjsko hišo.

Povedano je bilo preje, ko smo govorili o minoritski cerkvi, da so samostan oo. minoritov v Celju utemeljili „celjski grofi“, namreč njihovi predniki, grofi heunburški, kateri so se po svojem posestvu Celju včasih imenovali tudi grofi celjski, in to lahko da že l. 1241. Da so sicer minoriti ali manjši brati reda sv. Frančiška bili v Celju že pred pravimi celjskimi grofi, to je pred

letom 1341., slišali smo tudi že preje ob posvetitvi minoritske cerkve l. 1310. Istotako nam je znano, da je cesarica Elizabeta, cesarja Friderika III. žena, ki je umrla 12. mal. srpana l. 1329., v svojem testamentu sporočila: „Hinz Cilli den Münern Priedern dreü Pfunt.“ To o početku celjskih minoritov.

O nadaljnji zgodovini istega samostana pa povemo to-le iz letopisa.¹⁾

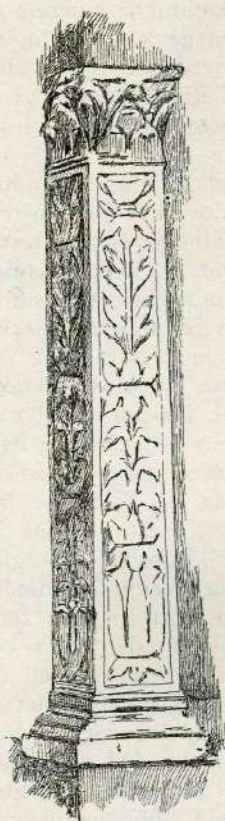
Leta 1348., dné 4. malega srpana, je pooblastil akvilejski patrijarh Bernhard krškega škofa Ulrika II., da smé posvetiti v minoritskem samostanu v Celju novo kapelo Vseh svetnikov, katero je bil celjski grof Friderik I. postavil in jej ustanovil dohodke. Celjski grof Herman I. je l. 1369. temu samostanu ustanovil za dvanajst

minoritov na vsako leto 26 vaganov pšenice, 26 vaganov rži, 200 vederc vina in za obleko 24 mark vinarjev, za kar so morali minoriti služiti vsak dan jedno sveto mašo in vsak kvaterni teden jedno mrtvaško peto mašo. Zatem je isti grof Herman leta 1374. sporočil deset funtov dun. vinarjev za jedno večno luč in za jedno večno mašo v kapeli Sv. Janeza in za dve večni luči v koru, pa 24 mark vinarjev dvanajstim minoritom za obleko.

L. 1386., dné 17. rožnika sta kupila gvardijan Germig in minoritski zbor v Celju proti večnemu odkupu od celjskih grofov Hermana in Vilhelma šest in pol kmetij onkraj Save v gornjem Remišu pri Sv. Križu in 19 vederc gornice istotam za 80 mark dun. vinarjev. Z onimi 80 markami je grofica Adelhajda, celjskega grofa Ulrika vdova in grofa Viljema mati, ustanovila dve večni maši v minoritskem samostanu in večno luč v koru. Leta 1405. je ustanovil Konrad pl. Ernfels pri celjskih manjših bratih večno mašo za vsak teden. Celjski grof Friderik II. je l. 1439., petek po Mihaljevem, potrdil tukajšnjemu minoritskemu samostanu travnik in nekoliko njiv „pod logom“ v celjski okolici, katere je kupil gvardijan Janez Gerstner. L. 1444., dné 4. grudna pa je grof Friderik celjskim minoritom od gornice oprostil oni vinograd in puščo zunaj Lisce, katera je bil škof Joannes, bivši njihov gvardijan, zamenjal od celjskega župnika Simona. L. 1451., nedeljo po sv. Uršuli, je kupil gvardijan p. Jakop od duhovnika Melhijorja Wernbergerja in njegovega brata Gasparja desetino v Trnovem pod Laško grajščino; in celjski grof Friderik II. je l. 1452. minoritom to desetino oprostil.

Okoli leta 1459. je dal Jost pl. Helfenberg (Soteski) celjskim minoritom — namesto nekih l. 1357., 1362. sporočenih, a že jako zapuščenih kmetij — štiri druge kmetije v Drešinji vesi, od katerih naj vsako leto prejmljejo 14 mernikov pšenice, jedno marko vinarjev in 50 vederc vina; za to pa naj oni služijo vsako kvaterno sredo obletnico z vigilijami, na kvaterni četrtak pa pevajo mrtvaško mašo pri oltarju Sv. Križa in opravijo še dvanajst maš. L. 1463. sta dala Wulffing Furchtenecker štiri kmetije in Katarina pl. Reichenek šest kmetij samostanu za pokoj svojih duš. Istega l. 1463., 30. kim. je cesar Friderik III. v Dunajskem novem mestu rešil od gornice in desetine oni vinograd na Humu (v

¹⁾ Ig. Orožen: Celjska Kronika, Dek. Cilli 153 sl.

Steber s pokopališča.

najst funtov vinarjev mesto onih dvanajst funtov. L. 1478. je Viljem pl. Neuhaus (Novogradski) vstopil tu v minoritski red, kesajoč se, ker je bil hudo razkačen svojega otroka v steno treščil in ga ubil. L. 1493., četrtek po Martinjem, je potrdil cesar Maksimilijan I. v Gradcu privilegije minoritskega celjskega samostana.

Pri cerkveni vizitaciji l. 1528. je naznanil mestni sodnik o celjskih minoritih, kakor smo že čuli, da je neki redovnik propovedoval proti katoliški veri in je tudi haljo slekel, t. j. pobegnil iz samostana. Kako je bil koncem XVI. stoletja tudi pri minoritih v Celju red v samostanu izprijen, slišali smo istotako preje, govoreč o luterstvu, kar namreč o tem poroča l. 1594. oni že večkrat omenjeni akvilejski patrijarh Francesco Barbaro, kateri je tudi zopet uredil celjske minorite. — Leta 1540. je bil samostan celjskih minoritov po ognju pokončan. In leta 1687., dné 2. mal. srpana, je v velikem požaru samostan zopet pogorel; v dolnjih hodnikih je tedaj tri dni gorelo 170 sodov moke, katera je bila pripravljena za turško vojno. Samostan in cerkev so popravili leta 1694. — Leta 1688. je cesar Leopold I., kakor se čita v njegovem pismu Laškemu župniku Eisenhutu dné 2. listop. i. l., po smrti mašnika Martina Spagniola izpraznjene

štiri beneficije: Matere Božje v Svétini, Svetega Duha v Celju, Sv. Janeza na Laškem in stare bólnice Laške podelil celjskim minoritom, vendar tako, da more patron te beneficije za 18 let zopet dalje oddati.

Gvardijani celjskih minoritov v oni dóbi dveh vekov so nam znani: P. Laurentius okoli 1543; p. Sebastijan Leb 1546; p. Joh. Jakob Bossio 1613; p. Sisymius 1716. — Leta 1777. je bil P. Mansvet Žangerl (rodóm Gradčan), gvardijan. L. 1795., in 1796. je bilo pet duhovnikov.

L. 1798. so ob času francoskih vójen — namestili v minoritskem samostanu v Celju bolne in ranjene vojake ter tudi shranili posebno pod streho mnogo patron, tornistrov in druge bojne priprave. Dné 5. mal. travna., na veliki četrtek ob deveti uri zjutraj, je nastal v kuhinji ogenj, kateri je pokončal ves samostan s cerkvijo vred in upepelil razven trinajst hiš celo mesto. Redovniki so nato stanovali v zasebnih hišah, dokler ni l. 1804., dné 5. rožnika, tedaj v Celje prišedši lavantski knezoškof Leopold Maks grof Firmian naročil pogoreli samostan toliko popraviti, da bi mogli minoriti zopet v njem prebivati. L. 1807., 7. svečana, je dal samostan svoja posestva, desetine in druge stvarne dohodke v zakup F. Ks. Rathu, lastniku višnjegorskega dvora na Laškem, proti plači letnih 1850 gld. bankovcev ali 1370 gld. 22¼ kr. d. v. — A skoro je bilo vsega konec.

Dné 24. listopada l. 1808. je cesar Franc I. z dekretom dvorne kancelarije minoritski samostan celjski odpravil in zaukazal samostansko imovino vzeti za štajerski verski zalog ter o minoritski hiši in cerkvi, kakor tudi o samostanskih posestvih potrebno učiniti po veljavnih propisih. Trije v samostanu še živeči redovniki: gvardijan (p. Mansvet Zangerl) in dva mašnika, pa jeden brat lajik, imajo se po mnenju provincijalovem spraviti v samostane v Ptuj in v Mariboru. Kaj se ima zgoditi z glavno šolo, pri kateri službujejo gvardijan kot ravnatelj in prvi učitelj in ona dva duhovnika kot kateheta, naj pové deželno poglavarstvo svoje mnenje. — Ostala sta v Celju dva minorita, namreč p. Mansvet Zangerl kot ravnatelj glavne šole (umrl v Ptuj l. 1815) in p. Anzelm Kožuh (rodóm Mariborčan) kot katehet, ki je umrl tukaj l. 1813.

Kakor je bilo že omenjeno, prepustil je cesar Franc l. 1811. celjskim meščanom minoritsko cerkev, katera po požaru l. 1798. še ni bila popravljena, razven kora za velikim oltarjem, kjer so takrat imeli shranjeno sol. Samostan minoritski pa je l. 1817., dné 20. rožnika, kupil Janez Steinmetz, lastnik záloške grajščine (preje zvonar) na dražbi za 8000 gld.,

pa je nato cerkveni kor podrl ter začel tam staviti hišo, katero pa je dozidal šele njegov naslednik Janez Bočinek (bivši zasebni uradnik) l. 1832. Naposled je l. 1864., dné 16. malega srpana, kupila celjska mestna občina bivši samostan z novo cerkvi prizidano hišo vred na tretji zvršni dražbi za 46.000 gld. In sedaj ima v celem poslopuju c. kr. okrožno sodišče svoje urade.

Klarise.

Poleg manjših bratov sv. Frančiška ali minoritov je bil v Celju nekdanj tudi isti ženski red naseljen, namreč redovnice sv. Klare ali klarise. To vemo iz preje omenjenega testamenta cesarja Friderika III. vdove, cesarice Elizabete, katera je l. 1329. sporočila: „Hinz Cilli (kakor zgoraj minoritom, še) den Vrauen Sant Clarenordenss zwo Pfunt.“ A več nam o tem ženskem samostanu v našem mestu ni nič znane.

Kapucinski samostan.

Kdaj in kako je bil pozidan samostan oo. kapucinov v Celju, o tem smo že slišali, ko je bil govor ob isti kapucinski cerkvi.¹⁾

Prve kapucine je v Celju na željo nadvojvode Ferdinanda II. naselil p. Fortunat, general kapucinskega reda v Veroni. Za oskrbo so bili celjskim kapucinom nakazani ti-le dohodki: 1. od cesarskega grada nad Celjem na teden 40 funtov govedine, zatem vsako leto dva štrtinjaka vina, 150 funtov rib in iz grajščinskega gozda šest ali sedem hrastov za drva; 2. od Zajckloštra vsaki teden za 60 kr. žemelj, potem za velikonočne, binkošne in božične praznike vsakkrat jeden štrtinjak vina in jedno tele; 3. od Konjiške grajščine soli, kar je treba; in 4. od celjske bolnice na teden 20 funtov mesa, in v dobrih vinskih letinah vsako leto jeden štrtinjak vina, za kar so morali kapucini služiti vsak teden jedno sveto mašo od ustanove Andreja Hohenwarta v bolniški kapeli. Od l. 1749. pa so dobivali tukajšnji kapucini namesto onih pod 1. navedenih prirodnih pridelkov od celjskega grada v denarjih 197 gld. 40 kr. vsako leto iz državne blagajne.

Iz povestnih zapiskov o celjskih kapucinih in njihovem samostanu pa to²⁾: L. 1655., 23. mal. travna, je bil v kapucinskem samostanu v

¹⁾ Škof Tomaž Chrön je namreč zapisal na zadnjo stran onega pisma apost. nuncijskega Joana l. 1609. to-le: „Ill. Dns. Nuntius Apostolicus a consecratione et positione Primarii lapidis Monasterii Novi Patrum Capucinatorum Cilejæ gratias agit pro officio humanitatis Commissariorum sibi in occursum missorum...“

²⁾ Orožen, Dek. Cilli 187 sl.

Celju zbran provincijalni kapitul, v katerem so izvolili p. Kristoforja, rojenega v Civaldu, za provincijala kapucinskega reda; l. 1761., dné 11. kim., pa je zopet v Celju zbrani provincijalni kapitul izvolil za provincijala p. Erarda, rodod Rádgončana.

Leta 1746., dné 13. vel. travna, je Rudolf Anton pl. Steiz, pozneje redovnik v Zajckloštru, v svojem, pred redovno obljubo narejenem testamentu od glavnice 800 gld., zajčkemu samostanu sporočenih, odločil za svečavo ob osmini Brezmad. Spočetja Bl. Device Marije celjskim kapucinom 52 polfuntnih in šest funtnih voščenih sveč, katere jim ima Zajcklošter vsako leto oddajati; ako bi vosek sčasom veljal nad 30 gld., tedaj se kapucinom celjskim naj daje primerno toliko voščenih sveč, tako, da zajčki samostan ne bo trpel škode. — L. 1769., dné 15. sušca, je Anton Schifferl, mestni sodnik in medicar v Celju, volil v svoji oporoki 4000 gld. kapucinskemu samostanu celjskemu in odločil, da naj služijo kapucini po smrti njegove žene vsak teden šest sv. maš (véliki teden tri) v kapucinski cerkvi, zatem vsako leto po leti na teden dve sv. maši, vkupno 51, v kapeli Matere Božje sedem žalostij in v kapeli rožnega venca v mestnožupni cerkvi po 20 kr. Od preostalih obrestij pa je isti sporočil samostanu 40 gld. za njegove potrebsčine, 10 gld. duhovnemu otcu samostana, 5 gld. za domače ubožce in 5 gld. mestni blagajni.

Dné 18. rožnika l. 1785. je bil izdan zakon, ki je zaukazal odpraviti vse za dušno pastirstvo nepotrebne samostane. Da je bilo s tem izrečeno, naj se odpravi tudi kapucinski samostan v Celju, razvidno je iz odpisa deželnega poglavarstva na nasprotni nasvet okrožnega urada in kn.-škofjskega ordinarijata od 3. listop. l. 1785., kateri se glasi:

„Nachdem aber S. k. k. Majestät die Aufhebung dieses Kapuziner-Klosters ausdrücklich allergnädigst anbefohlen haben, als kann aus dieser allerhöchsten Verordnung nicht geschritten werden; doch aber, da die allerhöchste Gesinnung nicht dahin gehet, diese Klöster alsogleich,

Lev nad vrati celjske hiše.

sondern nach und nach aufzuheben, so haben E. f. G., sobald selbes zur Seelsorge daselbst nicht mehr höchst erforderlich ist, die Anzeige anher zu machen, damit ungesäumt von hier aus die Aufhebung gehörig veranlasst werden möge.“

Še l. 1810. je deželno poglavarstvo o tem razpravljalo, da bi se celjski kapucinski samostan odpravil; a je naposled to opustilo.

L. 1826. je napravil tedanji gvardijan p. Fr. Ant. Humpl nove pokrite stopnice od savinjskega mosta gori k samostanu; kakor je isti (rojen v Trstu, bivši adjutant v francoski armadi, umrl v Celju l. 1849.) v občje mnogo storil, da je bil samostan olepšan in vrt bolje obdelan.

L. 1866. in 1867. so samostansko hišo deloma popravili, deloma prezidali ob troških 5248 gld. 85 kr.

Misijonarji-lazaristi.

Misel, da bi se v Štajerski naselili lazaristi, misijonarji duhovniki sv. Vincencija Pavlanskega, sprožil je prvi l. 1851. Janez Klajžer, podravnatelj duhovniškega semenišča v Gradcu (rojen pri sv. Lovrencu v Slovenskih goricah), kateri je tedaj z dvema milosrčnima sestrama v Pariz potujoč tam se bil seznanil s kongregacijo duhovnikov misijonarjev v hiši „de St. Lazare“ (od todi lazaristi). Iste misli sta se takoj oklenila tedaj še mladi grof Ferdinand Brandis v Mariboru in po njem njegov stric grof Klement Brandis v Slivnici pri Mariboru.

Zaradi darežljivosti teh gospodov grofov Brandisov in ker so se nadejali podpore še od druge strani, mislili so sedaj najpreje najti hišo, pripravno za nastanitev misijonskih duhovnikov. Ko se je o tem potrkalo v Gradcu brez uspeha, vprašal je grof Klement Brandis v imenu svojega sinovca pismeno lavantskega knezoškofa Antona Martina Slomškega ter ponudil, da prepusti duhovnikom misijonarjem svoj grad Freistein pri Polskavi. Škof Slomšek je drage volje privolil v stvar, a je mislil, da je za ustanovitev misijonske hiše mašnikom sv. Vincencija Pavla najpripravnejši kraj Sv. Jožef pri Celju, ter je takoj naravnal vse, kar je bilo potrebno.

Pred vsem je bilo sklenjeno, predati lazaristom beneficijatsko hišo pri Sv. Jožefu, kateri je bil celjski opat Martin Ferd. Bartholotti vložil temeljni kamen l. 1772. in jo je dodelal zidarski mojster Leopold Tuschinger l. 1776.; in zatem se je mestno zastopstvo v Celju naprosilo, naj bi prepustilo prostor med Sv. Jožefa cerkvijo in tamošnjo beneficijatsko hišo, kjer bi se postavila nova zgradba v zvezi z obema poslopjema, kar je celjsko mesto dovolilo dné 19. vel. srpana l. 1852. Že 4. listop. l. 1851. pa so šli v Pariz v novicijat v ustav lazaritski trije du-

hovniki sekovske škofije: omenjeni Janez Klajžer, pa Jak. Horvat, izpo- vednik milo- srčnic v Gradcu in Ant. Žohar, kapelan pri Sv. Ilju v Slov. goricah; in mal. travna l. 1852. še trije drugi mašniki (Mart. Derler, kapelan sekovske, Jožef Reš in Jožef Premož, kapelana lavantske škofije).

Dné 3. rožnika l. 1852. sta poslala Nj. veličanstvi cesar Ferdinand Dobrotljivi (pri katerem je bil grof Klement Brandis nekdanj najvišji dvorni mojster) in cesarica Marija Ana Pija donesek 4000 gld. za stavljenje misijonske hiše; in dné 23. vel. srp. i. l. so začeli zidati dotično zvezno poslopje. Dné 7. kimovca l. 1852. pa so prišli v Celje prvi misijonarji-lazaristi: p. Konrad Hirl, superijor mis. stana v Kölnu, ki je bil tukaj superijor do 15. sveč. l. 1853., pa preje omenjeni: p. Janez Klajžer (superior tu do nagle smrti svoje dné 15. sušca l. 1853.), Jakob Horvat (zatem superijor do smrti l. 1891.) in Anton Žohar (ki je pa zopet izstopil). Na 16. nedeljo po Binkoštih, dné 19. kim. l. 1852., je knezoškof A. M. Slomšek misijonarje pri Sv. Jožefu slovesno vmestil vpričo trideset duhovnikov in ob veliki množici ljudstva. Za njimi sta prišla dné 2. sveč. l. 1853. še Derler in Premož. — Istega leta 1853., dné 28. sveč., je c. kr. ministerstvo za bogočastje in nauk vzelo na znanje uvedenje kongregacije misijonskih duhovnikov pri Sv. Jožefu poleg Celja.

Tako je bilo utemeljeno misijonišče oo. lazaristov pri sv. Jožefu.

Ustanovniki in posebni dobrotniki njegovi so znani: Nj. Veličanstvi cesar Ferdinand in cesarica Marija Ana, zatem oba preje imenovana grofa Brandisa in knezoškof Slomšek. Jako marljivo sta sodelovala tudi Marko Glaser, župnik pri sv. Petru niže Maribora, in celjski meščan Gašpar Gorišek, cerkveni ključar pri sv. Jožefu. — L. 1855., dné 3. prosinca, je Nj. Veličanstvo cesar Franc Jožef I. lazariste v Avstriji potrdil proti temu, da nimajo nikdar z nikakim imenom pravice do podpore iz kakega državnega zaloga.

Dné 1. rožnika l. 1860. je bilo kongregaciji lazaristov pri sv. Jožefu po redovnem pregledniku Dominiku Schlicku izročeno: 1. cerkev svetega Jožefa s tamošnjo beneficijatsko hišo, z mežnarijo in hlevom; zatem k beneficiju svetega Jožefa spadajoča zemljišča (tri njive, hišni

Rimski kamen na celjski župni cerkvi.

vrta, sadovnjak in senošet), prostor okoli cerkve in okolo cerkvenih poslopij s pravico paše za dve kravi proti temu, da do tedaj navadna cerkvena opravila pri sv. Jožefu kaj ne trpé in da bodeta na cerkev in beneficij sv. Jožefa ustanovljena uživalca, kakor tretji mestni kapelan in mestni organist, v svojih napovednih dohodkih odškodovana; 2. vse k sv. Jožefu spadajoče mašne ustanove zajedno z obligacijami razven Žirovnik-Bartholottijevih obligacij, zatem inventariji in cerkveni računi; 3. zastran onih 26 ustanovnih maš, katere ima služiti tretji mestni kapelan kot beneficij pri svetem Jožefu, pogodilo se je tako, da opravi kapelan 26 maš na namen misijonarjev, misijonarji pa 26 ustanovnih maš beneficija pri sv. Jožefu, pri tem pa obdržuje tretji kapelan obresti 50 gld. od glavnice 1000 gld., katere je vložil knezoškof A. M. Slomšek 1. grudna leta 1854. za tretjega kapelana kot nadomestilo za beneficijske prostore in posestva, ki so bile prepuščene lazaristom v uporabo; Žirovnik-Bartholottijeve štiri obligacije se hranijo za tretjega kapelana pri mestnožupnem uradu; 4. z mežnarijo dohajajo

kongregaciji tudi mežnarski dohodki, kakor: prostovoljna bernja in polovica zvonjenja; 5. ako bi kongregacija to mesto zapustila, tedaj ostanejo cerkvi vse nove zgradbe na cerkvenem zemljišču, kakor novo omišljenje mašne obleke in cerkvene priprave kot njena last; pač pa more kongregacija, ako bi za svojega poslovanja nabavila kake dragocenosti ali iz svojega si oprave nakupila, vzeti jih kot svojo last. O gospodarjenju s cerkvenimi dohodki ima se podati vsako leto knezoškofjemu ordinarijatu račun.

L. 1867. so podedovali misijonarji mal vinograd v Zvodnem po 25. pros. i. l. umrlem lavantskem stolnem proštu Mihaelu Piklu, za kar morajo služiti na leto jedno sv. mašo. — Leta 1868. pa je kongregacija postavila novo hišo za romarje, staro mežnarijo od l. 1797., in hlev podrla ter pristavila novo hišo poleg starega stana beneficijatovega. Tudi je bil napravljen na vrhu griča poleg misijonišča lep vrt.¹⁾

Sestre milosrčnice.

Usmiljene sestre ali hčere krščanske ljubezni sv. Vincencija Pavlanskega so bile v Celje pozvane, kakor je že bilo omenjeno, za strežbo bolnikom v novi Gizelini bolnici ter so se tam nastanile dné 28. grudna l. 1875. Prve semkaj došle milosrčnice so bile: Klotilda Osel, predstojnica, Hedviga Arcin, Katarina Baldin in Beata Holl.²⁾ A kakor se je vse bolj množilo število bolnikov, tako je bilo treba tudi vse tem več strežnic, tako, da je sedaj v tem ljudomilem zavodu devet sester na službo.

Šolske sestre.

Že leta 1875. so se bili zastopniki občine Celjske okolice oglasili, da bi se tukaj osnovala zasebna dekliška šola pod vodstvom šolskih sester iz tretjega reda sv. Frančiška, in je njihovo dotično prošnjo odobril tudi kn.-šk. ordinarijat in zavod šolskih sester v Mariboru. Toda tej nameri so nasprotovale državne šolske oblasti, tako, da je šele 24. prosinca leta 1878. deželni šolski svet dovolil to šolo ustanoviti. Dné 14. kimovca leta 1878. so torej šle iz mariborskega ustava šolskih sester v Celje tri sestre učiteljice: Nepomucena Ziggal, predstojnica, Antonija Beranič in Bonaventura Suhač, katera poslednja je pa bila skoro poklicana nazaj ter je namesto nje prišla Angelina Križanič.³⁾ Sedaj je v celjskem tem ustavu vseh skupaj sedem sester. — K šoli spada vrtič, prek ulice 5 metrov širok, in na severni strani vrt, okoli 600 □⁰ mereč.

Rimski nagrobni spominik v Celju.

¹⁾ Ig. Orožen: Dek. Cilli 193 sl.

²⁾ Ig. Orožen: Dek. Cilli 198.

³⁾ Ig. Orožen: Dek. Cilli 199.

Meščanska bolnica.

Tu bodi še nekaj omenjeno o stari meščanski bolnici celjski.

Z dovoljenjem cesarja Friderika III. so Celjani svojo staro od celjskih grofov ustanovljeno bolnico prestavili (po 1459) od sv. Duha cerkve v mesto tje za župno cerkev sv. Danijela. V velikem požaru leta 1798. je pogorela tudi ta bolnica in je bila zatem pokrita le z deskami. L. 1825. sta tedanji kapelan Sigm. Juvančič in trgovec Pavel Kaindelsdorfer napravila na hišo novo streho, v gornjem nadstropju pa šest sob za bolnike z nabranimi 1209 gl. 45 $\frac{1}{2}$ kr. To meščansko bolnico so l. 1836 pre naredili zaradi kolere v okrožno bolnico.¹⁾ Leta 1875. pa so Celjani to staro meščansko bolnico opustili kot tako, ter rabi ista sedaj le še kot ubožnica za onemogle siromaške celjske meščane.

Beneficiji.

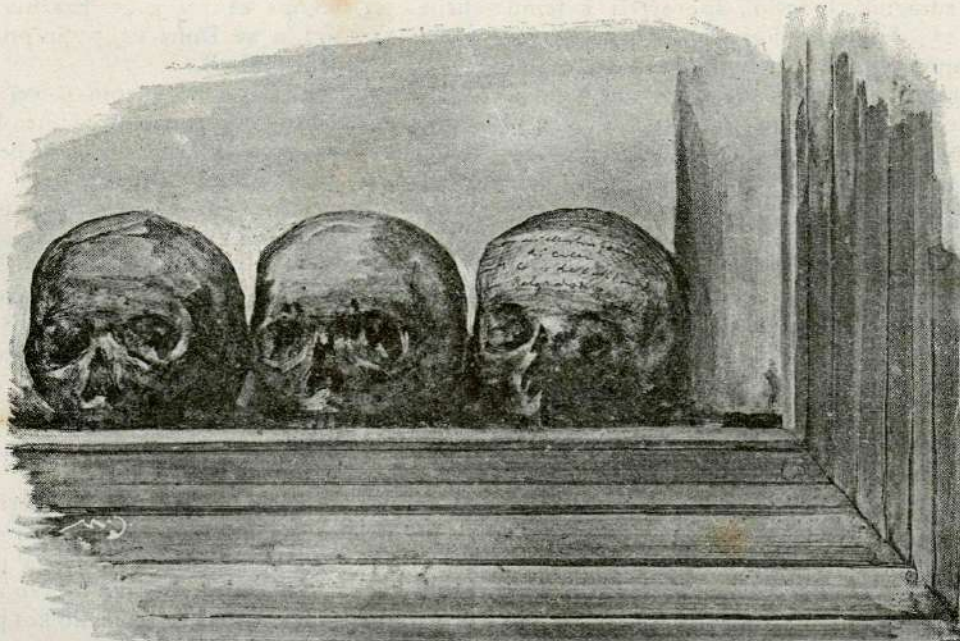
„V celjski fari je bilo poprej 14 beneficij . . .“

Toliko jih namreč Ig. Orožen omenja v „Celjski Kroniki“ str. 166 sl.; a pozneje jih v knjigi „Das Dekanat Cilli“ opisuje triindvajset. Mi tukaj navajamo iste beneficije le na kratko.

1. Beneficij Matere Božje — „Unserer lieben Frau“ — v mestnožupni cerkvi celjski; t. j. v kapeli Treh Kraljev, katero so bili utemeljili

¹⁾ Ig. Orožen: Cel. Kron.

celjski grofi. Leta 1573. do 1598. je imel ta beneficij Tomaž Chrön, poznejši ljubljanski škof. 2. Beneficij sv. Nikolaja v mestnožupni cerkvi; utemeljili so ga celjski grofi, a je sedaj utelešena mestni župniji. 3. Beneficij sv. Barbare v župni cerkvi; istotako so ga ustanovili celjski grofi, ter je sedaj tudi pridružen celjski opatiji; imel je hišo, ki je bila l. 1806. prodana in je sedaj del Krančeve hiše št. 110 na cerkvenem trgu. 4. Beneficij Sv. Križa, s prejšnjim sv. Barbare beneficijem združen; utemeljil ga je Andrej Hohenwart, velitelj v celjskem gradu, † 1503. 5. Beneficij Matere Božje pod zvonikom v mestnožupni cerkvi; imel je na velikem trgu malo hišo št. 111, katero je l. 1786. kupil trgovec Fr. del Negro. 6. Beneficij sv. Margarete v župni cerkvi; utemeljili so ga celjski grofi, vdružen je sedaj opatijsko-mestni župniji. 7. Beneficij sv. Martina v mestnožupni cerkvi; ustanovili so ga celjski grofi, kateri je sedaj vtelešen župniji v Gotovljah. 8. Beneficij sv. Janeza v župni cerkvi celjski, katerega so utemeljili celjski meščani, vdružen je sedaj celjski opatiji. 9. Beneficij sv. Uršule v mestnožupni cerkvi, z ustanovama Andr. Hohenwarta († 1503) in Jan. Rogatškega (1512). 10. Beneficij sv. Katarine v celjski župniji je ustanovil neki Florijan Archer. 11. Beneficij presvete Trojice utemeljili so celjski grofi, s preje omenjeno kapelo (1576), in so ga ok. l. 1700. imeli ljubljanski jezuiti. 12. Beneficij sv. Maksimilijana ustanovili so tudi celjski grofi; sedaj je že dolgo vdružen celjski opatiji; hišo pa sta 1806 kupila J. in T. Kranz. 13. Beneficij sve-

Lobanje celjskih grofov v nemški cerkvi. (Desna je poslednjega grofa Ulrika.)

tega Andreja pred mestom je ustanovil celjski grof Friderik II.; sedaj pri župniji na Frankolovem. 14. Beneficij sv. Duha zvanaj mesta, katerega so pozneje (1688) dobili celjski minoriti, zatem verski zalog in naposled 1829 ga kupil meščan Jos. Draš. 15. Beneficij sv. Antona v cerkvi sv. Duha, ustanovil celjski grof Herman, rešili ga 1694 Novoklosterski. 16. Beneficij sv. Nikolaja na hribu, utemeljen od celjskih grofov, pridružen je že dolgo mestni župniji. 17. Beneficij v dolnjem celjskem gradu, kot ustanova celjskega grofa Friderika l. 1459. od Braslovč semkaj prestavljen. 18. Beneficij sv. Andreja v gornjem celjskem gradu, tudi od celjskih grofov utemeljen, pozneje last Novega Klostra. 19. Beneficij B. D. Marije „a Latere“ so ustanovili gospodje Rogaški. 20. Beneficij Marije D. Elizabeto obiskujoče ali Matere Božje pod zvonikom ustanovil je neki zlatar za celjskega organista, vdružen je že dolgo mestnožupni cerkvi. 21. Beneficij sv. Ane v mestnožupni cerkvi, od Rogatca, hišo kupil 1782 rokovičar St. Kovačič. 22. Beneficij sv. Jožefa, katerega sta l. 1776. utemeljila Jurij Jos. Žirovnik, beneficij Matere B. sedem žalostij, in celjski opat Martin Ferd. Bartholotti. Prvi je uležil k temu 2000 gl. in drugi 1000 gl.; celjski magistrat pak je 1777 dal od občinskega zemljišča pri Sv. Jožefu 1500 \square^0 za njive in vrt in 24 \square^0 za hlev, in tudi pašo. Ta beneficij je bil l. 1787. premenjen v kuratni beneficij; a od l. 1809. ni bil več nameščen, pa ga je naposled vlada l. 1831. vdružila tretji kapelaniji celjski. 23. Freydenfeldov beneficij je ustanovil Ig. Frey pl. Freydenfeld dr. med. in okrožni zdravnik, l. 1780., sporočivši k temu a) jedno 4% deželno obligacijo 5650 gl., b) svoj tkim. „Kapunovgrad“ (Kapaunhof, nekdaž Angerhof) na Bregu, in c) neki vinograd, gozdič itd., katero poslednje posestvo pa je bilo 1813 zamenjano z opata F. A. Hobelnika vinogradom na Šmiklavškem hribu. Ta beneficij pa je bil leta 1809. premenjen v tretjo kapelanijo in z opatijo združen. Leta 1875. je bila omenjena hiša prodana prof. Janeza Orešek-a ženi za 9000 gl.; ter je sedaj isti beneficij založen s to-le glavnic, pa s prvotno glavnic in omenjenim vinogradom.

Bratovščine.

Cerkvenih bratovščin je v Celju bilo nekdaž šestero.¹⁾

1. Bratovščina Matere Božje sedem žalostij; 2. Bratovščina sv. rožnega venca; 3. Bratovščina srečne smrti; 4. Bratovščina sv. Izidorja; 5. Bratovščina presv. Rešnjega Telesa; 6. Mrtvaška bratovščina.

¹⁾ Orožen, Dek. Cilli 221 sl.

Najimenitnejša in najbolj sloveča je med njimi bila Bratovščina Matere Božje sedem žalostij. Ta po redovnikih servitih osnovana bratovščina je bila tukaj uvedena vsaj takoj v drugi poli XIV. stoletja, ter je bila razširjena po vsem Savinjskem arhidijakonatu med duhovniki, plemenitaši, meščani in kmeti. Najstarejši zapisnik o njej je iz l. 1357. Namen njen pak je bil: češčenje Matere Božje vzbujati ali novič oživljati in to posebno s premišljevanjem Marijinih žalostij; tudi se je za vsakim udom te družbe služilo po njegovi smrti toliko sv. maš, kolikor je bilo živih družbenikov.

Osrednji sedež te bratovščine je bil izprva, kakor se zdi, v Konjicah; a je pozneje bil prestavljen v Celje. V drugi polovici XVI. veka je družba po verskih zmešnjavah luterskih zelo oslabela; ali je bila preustrojena in novo oživljena l. 1594. in to največ po trudu tedanjega beneficijata — poznejega škofa — T. Chröna. Papež Klement VIII. jej je l. 1597. podelil od pustkov.

Na čelu te bratovščine je bil predstojnik, nazvan praepositus (prošt), kateremu so bili prideleni jeden dekan pa po dva asistenta in kuratorja. Ti načelniki in ostali družbeniki so imeli vsako leto v Celju v svoji kapeli Treh Kraljev, ozirom M. B. sedem žalostij svoj zbor, v katerem so volili načelnike in obravnavali ostale posle bratovske.

Ta bratovščina je tudi imela več beneficijev ali kapelanij, namreč: V Celju beneficij Matere B. sedem žalostij v župne cerkve kapeli; v Slovenski Bistrici beneficij sv. Ane; v Konjicah tri beneficije: sv. Jakopa že 1369, sv. Erazma in Sebastijana 1497 in sv. Duha 1497; in pod Majšbergom beneficij M. B.

Cesar Jožef II. je z ukazom 9. vel. srpana 1783 končal vse cerkvene bratovščine. Bratovščini M. B. sedem žalostij so vzeli njene beneficije za štajerski verski zalog; ostalo imetje 766 gl. pa so dali celjski ubožnici, kateri so pridejali od drugih tukajšnjih bratovščin gotovine 112 gl.

No, starodavna bratovščina Matere B. sedem žalostij je vendar-le ostala kot cerkvena družba, bila po knezoškofu A. M. Slomšek-u l. 1855. obnovljena ter i danes živi krepko in veselo.

Služba božja pri podružnicah.¹⁾

Pri Sv. Jožefu.

Glavni cerkveni shodi pri tej cerkvi so bili in so še: Na praznik sv. Jožefa, tretjo nedeljo po Veliki noči kot praznik cerkvenega patrona in obletnica utemeljitve cerkve, in prvo nedeljo po Danijelovem t. j. angelsko nedeljo kot praznik

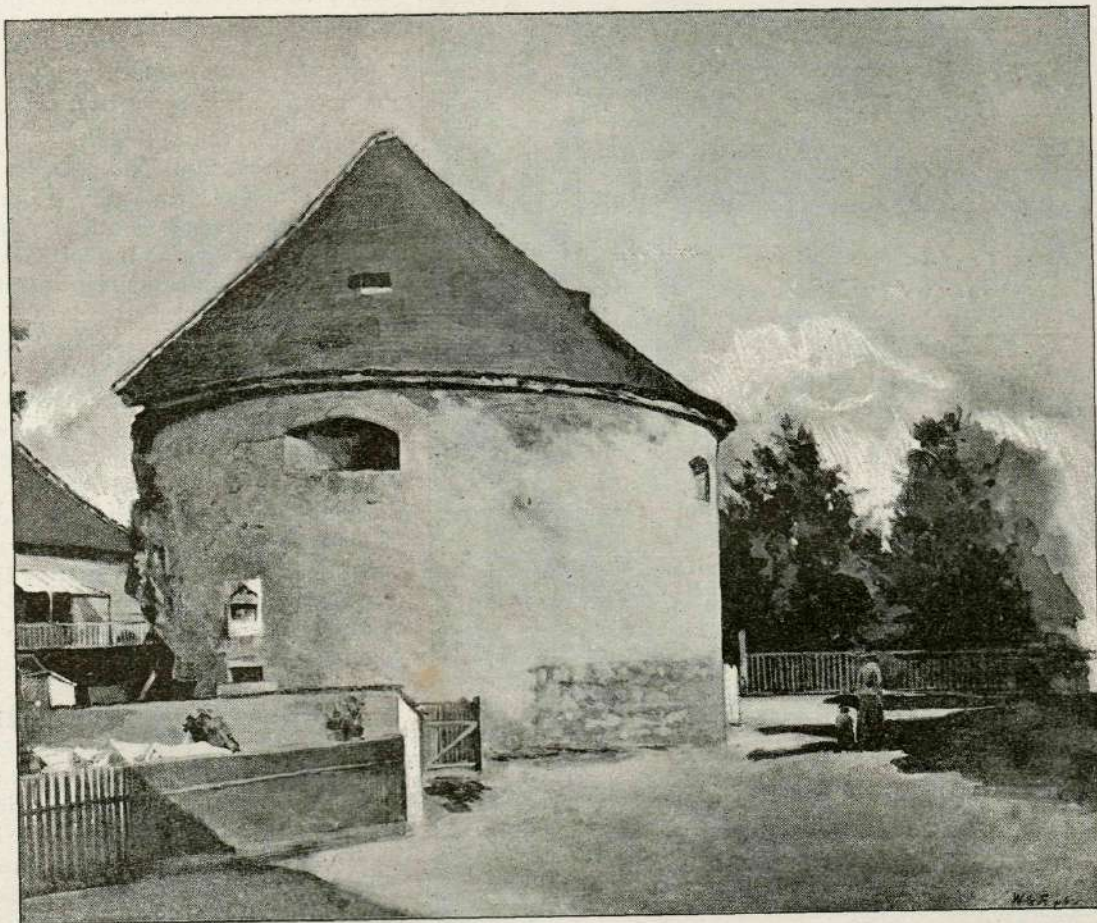
¹⁾ Ig. Orožen, Dek. Cilli.

cerkvenega posvečevanja. Ob teh dnevih so prihajale semkaj procesije iz sosednih župnij in romarji iz cele južne Štajerske in okolnih pokrajin. Razven tega so se tukaj služile še svete maše: Na dan sv. Sebastijana 20. pros. ustanovljena; dne 23. pros. kot god Zaroke blažene Device Marije; v dan 1. vel. travna, god sv. Filipa in Jakopa app.; v dan 10. vel. srpana god sv. Lavrencija; v nedeljo po Vélíki gospojnici, god sv. Joahima, peta maša in propoved;

v dan 11. listop. god sv. Martina šk., kot spomin zaobljube, da pozidajo cerkev; in v dan 21. listopada v spomin prve tu darovane sv. maše.

Pri Sv. Duhu.

Kakor kaže stari zapisnik, vršila so se nekdaj v tej cerkvi ta-le duhovna opravila: Na dan sv. Antona Pušč. 17. pros. peta sv. maša; na velikonočno nedeljo popoldne procesija iz mestnožupne cerkve sèm k propovedi in večernicam

Stolp iz nekdanje celjske trdnjave. (Narisal M. Jama.)

ter zopet nazaj v župno cerkev; velikonočni ponedeljek, na sv. Marka dan in binškošni terek procesije semkaj k službi božji in nazaj v župno cerkev; belo nedeljo župna služba božja; na dan sv. Izidorja 15. vel. travna propoved, peta sveta maša z blagoslovom in procesija z iniciji okolo cerkve; na dan sv. Janeza in Pavla 26. rožnika sv. maša in blagoslovljenje sveč; na praznik Vseh svetnikov popoldne propoved, libera in obhod na pokopališču; na Vseh vernih duš dan sv. maša in obhod; in na Sveto noč po polnočnici še tukaj sv. maša.

„DOM in SVET“ 1895, št. 24.

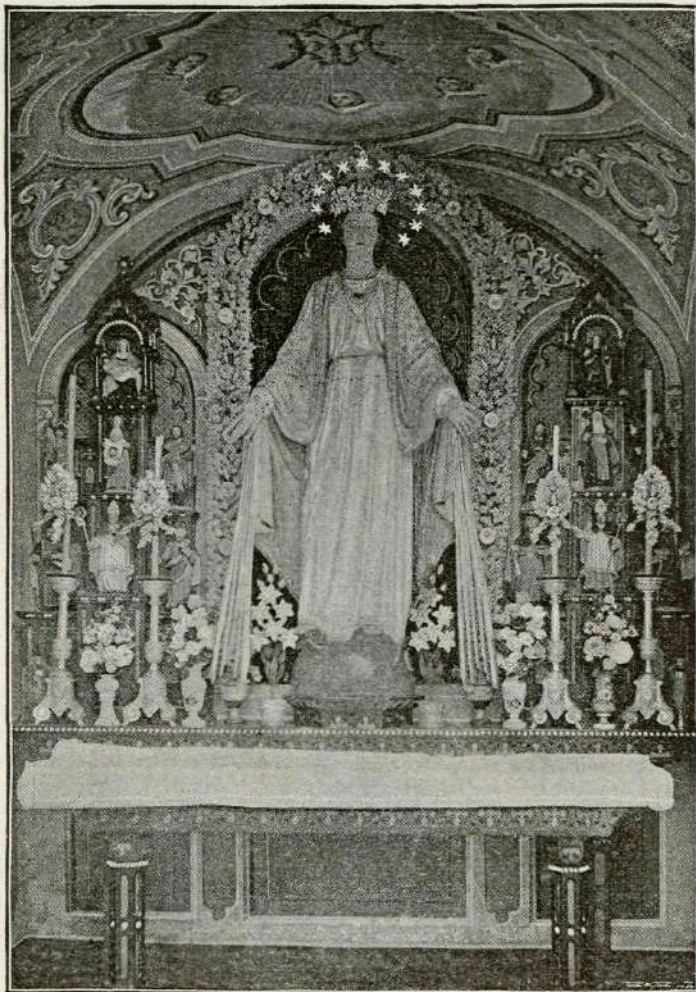
Pri Sv. Maksimilijanu.

V tej cerkvi so bila poleg starega zapisnika do konca minulega stoletja bogoslužna opravila ta-le: Na velikonočni terek procesija iz mestnožupne cerkve sèm k propovedi in sv. maši ter zopet nazaj; četrto nedeljo po Vélíki noči župna služba božja; na binškošni terek procesija in služba božja kakor na velikonočni terek; na god sv. Maksimilijana 12. vinotoka so nosili iz mestnožupne cerkve tam shranjene relikvije v procesiji semkaj ter po službi božji zopet nazaj

v župno cerkev; in v nedeljo zatem se je praznoval tu cerkvenega posvečevanja praznik.

Pri Sv. Nikolaju.

Do leta 1780. so bila v tej cerkvi ta-le duhovna opravila: Na velikonočno sredo sv. maša; na dan sv. Jurija sta prihajali sèm procesiji iz Celja in s Teharij ter se je tu pevala sv. maša; na dan sv. Urbana sv. maša; v sredo po Bin-

Oltar v kapelici M. B. pri sv. Jožefu.

koštih sv. maša; na dan sv. Roka peta sv. maša; tretjo nedeljo po sv. Maksimilijanu tû gori god cerkvenega posvečevanja; na dan sv. Nikolaja peta sveta maša; in na Sv. večer po polnočnici tudi sv. maša.

Pri Sv. Andreju.

Sv. maše so se v tej cerkvi služile vsako leto: na dan sv. Antona Pad. 13. rož. in na dan sv. Andreja Ap. 30. listopada; drugo nedeljo po Danijelovem pa je bil praznik cerkvenega posvečevanja.

V kapeli sv. Elizabete.

V tej bolniški kapeli so bila nekdanj duhovna opravila: Na dan sv. Sebastijana péta sv. maša; na dan sv. Florijana tiha sv. maša, zatem procesija v Vojnik k sv. Florijana cerkvi; vsako kvaterno nedeljo ob osmih tiha sv. maša; na dan sv. Elizabete ob 9. péta sveta maša (še sedaj); na Sveto noč po polnočnici sv. maša; vsako kvaterno soboto in predvečer pred sv. Elizabeto in pred sv. Sebastijanom pa kompletorij (sedaj samo še pred Elizabetinjim).

Župniki.

Iz raznih listin so nam znani prvi župniki celjski ti-le:¹⁾

Rubperus 1229, Wluingus 1252, Otto 1286, Henricus 1318, (Conradus, vrinjen 1318?), Henricus 1357, Federik (?) 1377, Simon pl. Groin 1444, 1451, Johann Herdmannsdorfer 1468.

Za temi nahajamo župne predstojnike, ki so imeli samo naslov „vikarja“, kar kaže, da so v oni dõbi celjsko župnijo oddajali drugim izven Celja stanujočim duhovnikom, kateri so dobivali pač župnijske dohodke, a so za tukajšnje župnije vodstvo imeli namestnike in jih plačevali. Tako se imenujejo: Georg Rosenauer 1483, Lienhard Mendech (župnik) 1487, Andreas 1496, 1497, Matthias 1500, Sigmund Grabschopf 1528 in Lukas Hammerstyl 1542.

Nadalje so zopet pravi župniki: Martin Duelacher 1544, zatem opat v Runi in naposled škof v Neustadtu, a se odrekal; Primož Jurak, arhidijakona vikar 1550; prošt Nikolaj Corret (župnik?) 1574, škof v Trstu 1575; Mihael Kupec, celjski rojak, baccal. AA. LL. et phil., prošt bratovščine Matere B. sedem žalostij, mestni župnik 1584, 1597; Elias Gallenberger, mestni župnik 1600; And. Nepokoj, mestni župnik 1602, 1613; Zahar. Menik, mestni župnik 1618, 1625; Jakob Veseli, mestni župnik 1626, 1639; Gregor Scholei, apostol. protonotar, mestni župnik 1640—1651.

Naslednji mestni župniki celjski so bili tje do pod konec minulega veka tudi arhidijakoni savinjske doline in dravskega polja: Bernhard Maurisitsch pl. Maurisberg. baccal. theol., apostol. protonotar, inful. opat, arhidijakon, prošt

¹⁾ Orožen, Dek. Cilli 278 sl.

bratovščine M. B. sedem žalostij, mestni župnik 1655—1682. Andreas Graff, baccal. theol., apost. protonotar, abbas s. Aegidii de Simigio dioec. Vesprim., prošt bratovščine M. B. sedem žalostij, arhidijakon, mestni župnik 1683—1702. Janez Stermšek, rojen v Konjicah, s. theol. doctor, protonotar apost., inf. prošt v „Maiggu“ Strigon. dioec., prošt brat. M. B. sedem žalostij, arhidijakon in akvil. gen. vikar in spirit., mestni župnik 1703—1724. Jakop Jož. Jamnik, rojen v Rušah, s. theol. doct., protonot. ap., arhidijakon in spirit. gen. vikar, m. župnik 1726 do 1731. Jožef Maksimilijan Bartholotti, rojen v Celju, s. theol. doct., protonot. ap., arhidijakon, prošt brat M. B. sedem žalostij, mestni župnik 1732—1754. Martin Josef Sumpichler, rojen v Krieglachu v g. Štaj., dr. theol., apost. protonotar, prošt brat. M. B. sedem žalostij, arhidijakon, konzist. svet. goriške nadškof., prvi opat sv. Danijela in mestni župnik 1755—1762. Martin Ferdinand Bartholotti, rojen pri Šmariju, doct. theol. in phil., inf. opat, arhidijakon, gen. vikar in nadkomisar v celjskem področju, ap. protonot., svetnik goriške nadškofije, prošt bratov-

ščine M. B. sedem žalostij, mestni župnik 1762 do 1785. Peter Anton Segher pl. Weissenhaus, rojen v Žminju v Istri, doct. theol., poslednji arhidijakon, inful. opat, dekan in mestni župnik 1786—1799, odšel v Pazin.

Ostali celjski župniki pa so do danes vsi na časti inful. opata, in to: Franc Anton Hobeinik, rojen v Rušah, dr. teol., duh. svetnik, inf. opat, vicedirektor c. kr. gimnazija, dekan, okrajni šolski nadglednik, mestni župnik 1801 do 1828. Franc Fil. Schneider, rojen v Celju, konz. svetnik, inful. opat, dekan, okrajni šolski nadglednik, konkurzni eksaminator iz pastorale, m. župnik 1829—1845. Anton Martin Slomšek, rojen na Pónikvi, konz. svetnik, opat, okrajni šolski nadglednik in mestni župnik 1846, zatem lavantinski knezoškof. Matija Vodušek, rojen v Dramljah, konz. svetnik, inf. opat, okrajni šolski nadglednik, dekan in mestni župnik 1847—1872. Anton Wretschko, rojen pri Planini (štaj.), konz. svetnik, inf. opat, dekan in m. župnik 1873 do 1890. Franc Ogradi, rojen v Gornjem gradu, konz. svetnik, inf. opat, dekan in mestni župnik od 1890.

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Konec.)

V vrsti gornjelaških umetnikov ne smemo prezreti moža, čegar ime nam je že itak dobro znano, — to je Vasari.

Giorgio Vasari (1512—1574) je bil odličan stavbar. Opatijska lepa cerkev v njegovem rojstvenem mestu Arezzu je njegovo delo. Tudi v slikarstvu je dosegel lepe uspehe. Prepotoval je celo Evropo; videl je vsa večja dela umetnosti. V Rimu je živel več let. Tam se je seznanil z Michelangelom, kateri mu je bil od ondaj — in to po pravici — največji umetnik. Njega je jel tudi, kolikor mu je bilo možno, posnemati v svojih delih; od njega se je naučil zdravega, finega vkusa. To živahno občevanje z Michelangelom mu je pripomoglo do dela, katero mu je zagotovilo nesmrtnost ne le v umetnosti, temveč tudi v svetovnem slovstvu.

Bolj kakor njegova slikarska in zidarska dela so ga proslavili njegovi leposlovni spisi. Vasari spada med najboljše laške prozaiste, in posebej še je ravno za umetnosti neprecenljivega pomena.

Vasari je v laškem slovstvu to, kar je naš dični Slomšek v slovenskem. On je izboren življenjepisec; v tej stroki ga ne dohaja nihče.

„Lahi, posebno pa Florentinci, so imeli posebno nadarjenost za življenjepisje. Tudi zgodovina lepih umetnostij ima svoje življenjepisce. Florencija je središče temu delovanju, katero je v Vasariju doseglo vrhunec popolnosti; niti preje, niti pozneje se ni pokazalo nič jednakega, še manj pa kaj boljšega v tem oziru . . .“ S temi besedami lepo označuje zvedeni Karol Frey Vasarijev pomen na imenovanem polju.

Vasari pa se v življenjepisih razločuje od vseh svojih prednikov. On neče pisati samo zgodovine, temveč on hoče poučevati. Njegov namen ni, pisati le za zabavo, ali pa proslavljati v slovstvenih spominikih prominule, že pozabljene umetnike; ne, on hoče svoji dōbi podati vzore, katere naj sovrstniki posnemajo. Kazaje na veliko preteklost laške umetnosti, želi ovirati vedno bolj prodirajoči propad . . .

Njegovo slavno delo je izšlo v prvi izdaji leta 1550. z naslovom: „Vite de' più eccellenti pittori, scultori ed architetti“. (Življenjepisi najodličnejših slikarjev, kiparjev in stavbarjev). Brez tega dela ne moremo umeti klasične laške umetnosti, sosebno njene zgodovine.

Vasari popisuje v njem klasične umetnike z veliko, duhovito razsodnostjo. Njegove ocene so za vselej veljavne. Kako veličastno nam pred-